

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra sociální a kulturní antropologie

Bc. Sabina Vassileva

Vedoucí práce: Mgr. Yasar Abu Ghosh, PhD.

**„Za shnilé banány můžete samozřejmě vy“: Etnografie prekérní práce v
české donáškové službě**

“Of Course You Are to Blame for the Rotten bananas”: An Ethnography of
Precarious Labour in a Czech Delivery Service

Diplomová práce

Praha 2024

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu diplomové práce, dr. Yasaru Abu Ghoshovi, za jeho cenné rady a připomínky, podporu při vytváření výzkumného projektu i psaní práce a rovněž za zapojení do projektu SVV, v jehož rámci jsem měla možnost otestovat konceptuální východiska na společném workshopu a také čerpat z finančního příspěvku. Velké dík patří rovněž dr. Marii Heřmanové za postřehy ohledně digitální etnografie a feministickou oporu při vstupu do terénu. Rovněž bych chtěla poděkovat dr. Ľubice Kobové za podnětné návrhy na literaturu a diskuse v rámci semináře Feministické teorie práce, které mě při psaní doprovázely, především v konceptualizaci emoční práce. V neposlední řadě adresuji slova díků spoluaktérkám a respondentům v terénu, bez nichž by tato práce nikdy nevznikla.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28. 6. 2024

.....

Sabina Vassileva

Abstrakt

Zakázková, platformová nebo také sdílená ekonomika, diskurzivně rámována jako flexibilní způsob zaměstnávání umožňující autonomii pracujících, představuje rychle rostoucí sílu na post-fordistickém trhu práce a služeb. V lokálním kontextu České republiky se tento rozšiřující se ekonomický model propojuje s dlouhou tradicí tzv. švarcsystému, tedy právního zařazování zaměstnanců do kategorie nezávislých dodavatelů a jejich zbavování právních jistot. Tato diplomová práce etnograficky zkoumá proces prekarizace práce v jedné z českých donáškových služeb, která z obou ekonomických modelů čerpá. Klade si za cíl porozumět mechanismům algoritmického řízení, digitálnímu dohledu a tvorbě dat v pracovním procesu a vykořisťování pracujících. Zaměřuje se na vtělená prožívání temporálních specifíků výroby právě-na-čas a trasuje materiálně-digitální řetězec hodnoty, skrze nějž sleduje formy útlaku i praktiky mikro-vzdoru pracujících. Etnografie věnuje pozornost způsobům, jakými se udržuje a maximalizuje současný kapitalismus a chce být příspěvkem k porozumění současné dynamiky práce v neoliberálním kapitalismu.

Klíčová slova: práce, zakázková ekonomika, platformová ekonomika, algoritmy, prekarita, kapitalismus, teorie hodnoty, temporalita

Abstract

Gig, platform, or sharing economy, discursively portrayed as a flexible employment model that enhances worker autonomy, is a rapidly growing force in the post-Fordist labour and service market. Within the local context of the Czech Republic, this expanding economic model is intertwined with the longstanding tradition of the so-called "švarc-system", i.e., the legal categorization of workers as independent contractors and their deprivation of legal security. This master's thesis ethnographically examines the process of precarisation of labour in one of the Czech delivery services that feeds off both economic models. It aims to understand the mechanisms of algorithmic control, digital surveillance, and data production in the labour process and the exploitation of workers. It focuses on the workers' embodied experiences of the temporal demands of just-in-time production. By following the material-digital value chain, the study traces forms of oppression and workers' practices of micro-resistance. The thesis pays particular attention to how contemporary capitalism is sustained and maximized through these mechanisms and ultimately aims to contribute to the understanding of current labour dynamics in neoliberal capitalism.

Key words: labour, gig economy, platform economy, algorithms, precarity, capitalism, value theory, temporality

Obsah

1	Úvod	1
1.1	Vstup do terénu	1
1.2	Odhalování výzkumné identity a epistemická reflexivita	2
1.3	Metodologie	5
2	Temporalita	7
2.1	Temporální obrat v antropologii	7
2.1.1	Časové mapy	8
2.2	Časové mapy expedice ve skladu	9
2.2.1	Hnát normy	10
2.2.2	Uspěchaná těla a konkurenční závod o čas	11
2.2.3	<i>Glitches</i> v časové mapě	14
2.2.4	Digitální netransparentní čas	15
2.2.5	Temporální režim ubytoven a migrantská práce	17
2.2.6	Stávání se vyživeným-tělem jako vzdor	20
2.3	Časové mapy tras kurýrstva	22
2.3.1	Útržkovité pospíchání a trhliny v časové mapě	23
2.3.2	Asymetrie časových map objednávky a dovážky	25
2.3.3	Drzost, ostrý lokty a genderované vyjednávání o čase	27
2.3.4	Dohánět a balamutit?	28
2.3.5	Flexibilita je disponibilita: „Ty seš kurýr, ty máš právo leda zemřít.“	29
3	Hodnota	32
3.1	Záchranná akumulace	32
3.2	Z regálu ve skladu do kufru auta	34
3.2.1	Jednotky počtu a voňavá lákadla	35
3.2.2	Přečpané přepravky, jmenovky a poutka, co dřou	36
3.2.3	Nahodilá hodnota tašek a hodnota genderované pracovní síly	40
3.3	Z auta na práh domova	42
3.3.1	Emoční práce a trapnost udýchaného těla	44
3.3.2	Valorizace klikání a stylu jízdy	47

3.4	<i>Glitches</i> v komodifikaci, odcizení a autonomie.....	48
3.4.1	Sociální a ekonomická hodnota.....	50
4	Etnografie algoritmů.....	52
4.1	Vyprázdňený pojem sdílené ekonomiky	52
4.1.1	Aktuálně existující platformizace a prekarizace.....	53
4.2	Otvírat černé skříňky algoritmů.....	56
4.2.1	Každý klik generuje data	57
4.2.2	Kontrola na dálku a smajlíková evaluace	60
4.2.3	Mezi autonomií a podřízením.....	62
4.2.4	Vyjednávání netransparentnosti a <i>glitches</i> v algoritmu	64
5	Závěr.....	68
5.1	Etická odpovědnost.....	69
5.2	Antropologie a feminismus.....	71
	Bibliografie.....	73

1 Úvod

V začátku roku 2021, při tzv. druhé vlně pandemie COVID-19, jsem poněkolkáté byla propuštěna z gastronomie, kde jsem tehdy pracovala jako brigádnice při studiu bakalářského oboru filosofie. Přes známost jsem se dostala k práci v jednom ze skladů největší české donáškové služby potravin. Pochybnosti, s nimiž jsem vnitřně bojovala, o přílišné abstraktnosti filosofie coby vědy a odtrženosti filosofických teorií od praxe a každodenního života se prací v mimořádně fyzicky vyčerpávajících podmínkách znásobily. Bez přehánění byla tato zkušenost pro mě zlomová. Paralelně při práci ve skladu jsme pracovala na své bakalářské práci, v níž jsem se mimo jiné věnovala etice a politice ne-násilí vycházející z uznání zranitelnosti všech životů a způsobům resistance skrze „ne“ – odmítnutí, rezignaci, pozastavení. Ve skladu, kde byla hodnota práce měřena výkonnostními normami a zranitelnost znamenala extrémní formu nejistoty, jsem na tyto teorie se zmatením myslela a nedokázala je propojit se situací, kterou jsem takřka denně pozorovala kolem sebe. Tehdy se zrodila touha změnit obor společně s nápadem na výzkum, který by se etnograficky věnoval mechanismům intenzifikace prekarity práce v prostředí řízeném algoritmicky.

O rok a půl později, v červenci 2022, jsem se již v rámci naplánovaného terénního výzkumu nechala zaměstnat v konkurenční donáškové službě, které v tomto textu budu říkat Herkules. Volím tento název proto, že odkazuje na oblíbený český salám, jehož vůně mě doprovázela tři měsíce terénního výzkumu ve skladu. Smyslovost a materialita věcí je jedním z metodologických pilířů práce. Odkaz na český výrobek zároveň evokuje určitou nostalgii, která se promítá do diskurzu sdílené ekonomiky, jenž mobilizuje hodnoty sousedskosti, solidarity a vzájemné pomoci pro kapitalistický zisk. Právě rozpory mezi diskurzivními přísliby sdílené ekonomiky a materiálními podmínkami algoritmického řízení byly jedním z palčivých problémů, který mě do daného terénu vedl. V neposlední řadě v sobě název Herkules obsahuje virilitu a sílu v rámci aluze na bájněho řeckého hrdinu Herkulese. Na genderový rozměr terénního výzkumu i práce jsem hutně narazila hned při vstupu do terénu a od té doby formoval etnografické zakoušení, vnímání práce v donáškové službě i volbu analytických nástrojů. Stejně jako jméno Herkules, budou všechna jména použítá v práci změněna a anonymizována.

1.1 Vstup do terénu

Nechat se najmout coby řádový pracující bylo velmi prosté. Byť původní plán vrátit se do stejné donáškové služby přes stejnou agenturu nevyšel, všimla jsem si na jedné i inzertních webových stránkách práce jména pracovní agentury Dotros, kterou jsem si pamatovala napsanou na reflexních vestách pracujících ve skladu. Na nabídku jsem zareagovala a v ten samý den mi přišla sms, ať zavolám na dané číslo, pokud mám zájem o práci na vyjmenovaných lokalitách. Po telefonu s ženským hlasem jsem si domluvila schůzi na následující den. Na pracovním pohovoru mě uvítal statný, pokérováný, holohlavý muž, jeden ze spolumajitelů agentury:

„Co vás k nám přivádí,“ říká velmi suverénním tónem, nepředstaví se mi, nepodá mi ruku. Odpovídám, že jsem pracovala již v Sítovce [konkurenční donášková služba], bavila mě dynamika práce, tempo, že následně jsem přesedlala do služeb a nevyhovovala mi emoční práce, nutnost komunikovat s lidma. Týpek chápavě přikyvuje, shrnuje to tak, že „chci mít svůj klid,“ a tím pádem „má nabídky přesně pro mě.“ Nabízí mi několik skladů, rozhodovacím faktorem je zřejmě dostupnost, kouká na moji adresu, Vinohrady, ptá se, jestli to mám blízko třeba na Prahu 4. Říkám, že bych ráda přímo tu Sítovku. „My už děláme jen Herkules, ze Sítovky jsme museli odejít, byly tam hrozné podmínky, v Herkulesu to budete mít lepší.“

(zápis z terénního deníku, 7. 7. 2022)

O dva dny později jsem se již ocitla na první směně v Herkulesu. Identitu výzkumnice jsem si zprvu ponechala pro sebe, s obavou, že by mohla bezprostředně ohrozit vstup do terénu. Při prvních směnách mě pracovní tempo pohltilo natolik, že výzkumnou identitu potlačilo, musela jsem si připomínat, že mým záměrem není primárně výdělek, – byť bez něj bych si intenzivní 5měsíční terénní výzkum dovolit nemohla, – nýbrž etnografické pozorování. Právě sdílená pozice závislosti na mzdě a sdílené podmínky práce mě stavěly do rovnocenné pozice se spolupracujícími, kterým jsem postupně v průběhu práce/terénního výzkumu odhalovala svou výzkumnou identitu. Vždy reagovali* y podpůrně, někteří projevíli zájem si text přečíst, jiné mě nabádaly napsat, jaká je to „sra*ka“. S odhalením identity vedoucím jsem otálela déle, bojovala jsem se strachem z propuštění a také nevhodným chováním hraničícím s genderově podmíněným násilím, jemuž jsem čelila v úvodních zaučovacích směnách ze strany koordinátora Petra. Jeho sexistické narážky, nevyžádané doteky a nerespekt k osobnímu prostoru zastavily až drby o mé queer identitě, které o mě mezi agenturními pracujícími začaly kolovat poté, co se mě jeden z kolegů bez okolků zeptal „seš lesba?“ (20. 7. 2022)

1.2 Odhalování výzkumné identity a epistemická reflexivita

Tuto neveselou anekdotu zmiňuji proto, že percepce mojí identity coby ženy, ovšem vybočující z heteronormativity, byla nedílnou součástí mého působení v terénu a formovala moji epistemickou pozicionalitu. Osoba badatele*ky není nikdy neutrální, vždy vstupuje do výzkumu ve formě kladených otázek a očekávání, způsobů zaměření pozornosti nebo naopak nevšimavosti, ale také prostých osobních zkušeností a přesvědčení, které v dynamice zúčastněného pozorování otvírají, rozšiřují a konkretizují pole tázání. Odpovědná praxe epistemické reflexivity (Bourdieu & Wacquant 1992), jež vyžaduje konstantní revizi metod, teoretických ukotvení a vlastní pozicionality při konstrukci výzkumného objektu a utváření dat se tak v mém vtěleném prožívání propojuje s feministickou epistemologií, která podtrhuje situovanost každého vědění (Haraway, 1988) a jeho úzké sepetí s tělesností.

Výzkumná identita v počátcích výzkumu pod tíhou identity genderové ustupovala do pozadí. Vystala opět, když mi byla nabídnuta pozice koordinátorky agentury. Tato událost mě popohnala, ve stresu a časové tísní pro mě bylo o to větším překvapením, že jak vedení agentury Dotros, tak Herkulesu,

zůstalo k odhalení výzkumné identity spíše lhostejné. Koordinátor expedice s nechápavým výrazem naznačující nadbytečnost informace prohlásil: „To nám asi nevádí,“ (31. 7. 2022) a koordinátor Dotrosu Petr odfrknul: „To je tvoje věc, co tu děláš, můžeš si psát co chceš.“ (29. 7. 2022) Jednatel agentury Dotros ve své ironické reakci anticipoval kritiku a převáděl odpovědnost na Herkules: „Takže se sebou necháte vyjebávat a pak o tom napíšete? No to mi pak dejte přečíst, to mě zajímá.“ (25. 8. 2022)

Otevřenost výzkumu jsem ovšem byla nucena revidovat v druhém místě terénu, kam mě zúčastněné pozorování ve skladu vedlo. Mým metodologickým záměrem bylo pozorovat časoprostorovou trajektorii produktů a sledovat proces komodifikace – jak se v praktikách pickingu, taškování, stavby tras a nakládky zjednává hodnota. Za tři měsíce práce ve skladu se však ukázalo, že jednota objednávky je nejprve jednotou digitální, trajektorie celku objednávky se utváří v součinnosti s pokyny čtečky a prací pickera, který zasahuje do toho, jak se objednávka skládá, do kolika tašek a termoboxů bude rozdělena. Postupně jsem procházela všemi fázemi procesu balení a v poslední instanci na sektoru stavby tras jsem narazila na slepý konec, který měl naléhavě vedl ke zkoumání trajektorie mimo sklad. Skládání již naplněných tašek produkty se řídilo tzv. trasou, kterou pojede kurýr*ka, aby objednávky dovezl*a. Veškerý časoprostorový pohyb práce ve skladu se tedy odvíjel od vzdálenosti adres, na které pojede auto a které do trasy sestaví algoritmus. Abych materiální trajektorii mohla sledovat dál a odkrývat to, co se mi vyjevovalo jen ztuha, tak jsem po měsíční pauze v listopadu 2022 nastoupila na pozici kurýra prostřednictvím kurýrní společnosti KIKI, na kterou Herkules outsourcuje kurýrní služby a do které majitel Herkulesu dříve, než na Herkulovi získal většinový podíl, vložil jednu z největších tuzemských investic.

Tentokrát již vstup do terénu nebyl tak prostý. Nechat se zaměstnat jako kurýr vyžadovalo podstoupit dvě zaučovací jízdy s různými „zkušenými kurýry“ a prokázat schopnosti řízení. Žádnou zdatnou řidičkou jsem do té doby nebyla, řidičský průkaz jsem sice vlastnila k datu nástupu do terénu čtyři roky, nicméně auto půjčované od rodičů jsem využívala pouze nárazově při různých cestách na chatu, zkrátka, nebyla jsem vyježděná. První zkušební jízdu jsem odjezdila s kurýrem Zdeňkem. Strávili jsme společně téměř 14 hod v autě, které představuje stísněné, uzavřené a v nějakém ohledu intimní prostředí. Klaustrofobičnost vozidla je podpořena jeho tvarem, jedná se o model Volkswagen Caddy s nákladním prostorem, který je od sedadel řidiče a spolujezdce oddělen stěnou. Zdeňkovi jsem svou identitu výzkumnice přiznala téměř okamžitě po několika minutách jízdy. Reagoval s viditelným překvapením ohledně relevance informace a po chvíli rozpačitého ticha dodal: „Hmm zajímavý...doufám, že o mě nenapišeš, jakej jsem blbec.“ (11. 11. 2022) Uvolněná atmosféra v autě se změnila ve chvíli, kdy jsme si vyměnili pozice a já jsem si sedla za volant. Na větší vůz jsem nebyla zvyklá, proto mi chvíli trvalo, než jsem se s ovládním auta sžila. Zdeňka to však znejistělo a nabyl dojmu, že je nutné mi vysvětlit, jak se správně řídí. Během jízdy ze sebe trousil paternalistické poznámky: „Ty seš na ty technický věci taková jalová což?“ „Píchni to sem miláčku.“ Paternalistický přístup Zdeňka doprovázený o sexistické narážky a časté komentáře mého vzhledu: „No ty seš jako obrázek, já mám kěrky na ženách rád.“ „Jaký máš hobby, já bych do tebe řekl nějaký svazování,“ mě

postavil do vysoce nekomfortní pozice, která podtrhla schizofrenii dvojí identity Já x výzkumnice. Cítila jsem, že mě výzkumná pozice přikovává do bezmoci, protože vědomí, že můj vstup do terénu závisí na libovůli Zdeňka, mi zcela podemlávalo možnost ohradit se vůči jeho chování a postavit se za sebe. Postupně jsem tak začala zrazovat samu sebe, na oko se jeho rádoby vtipům smála, mlčela jsem při již klasickém vtipu přirovnávající řadící páku k mužskému pohlavnímu orgánu, a když na konci dne prohlásil, že mě teda pustí: „A není to proto, že jsi blondřatá a usmíváš se na mě,“ pokorně jsem mu poděkovala. Z první zkušební jízdy jsem tak odjížděla v slzách, v tu chvíli jsem nenáviděla nejen patriarchát, ale také antropologii. Do terénního deníku jsem si druhý den ráno napsala:

V prazvláštní konstelaci auto-antropologie-patriarchát jsem se stala komplicem Zdeňka a podpořila jsem jej v utvrzení jeho sebe-oprávněné, sebe-povýšené pozici muže. Jsem ze sebe znechucena, zradila jsem feminismus. Navíc jsem Zdeňka zredukovala na pouhý nástroj, jak se dostat do terénu. Ale vždyť feminismus a antropologie jsou na stejné lodi, tak kde se stala chyba?

(zápis z terénního deníku, 12. 11. 2022)

Znechucení a rozporuplné pocity z antropologie vyvolané první jízdou, vedly k tomu, že jsem druhou povinnou jízdu odkládala, původní plán jsem s omluvou z nemoci odpískala, a nakonec až takřka pod dvou týdnech jsem absolvovala druhou zkušební jízdu s kurýrem Danielem. Intimní a časově zhuštěný prostor auta opět stočil konverzaci do osobních témat, což mě ovšem již tolik nevyvedlo z míry, protože jsem se na případnou sexistickou palbu připravila. Ani v jízdě jsem již neváhala a již v půlce dne mi Daniel potvrdil postup. Další den jsem rovnou měla nastoupit na první ostrou jízdu.

Stejně jako Zdeňkovi, jsem Danielovi prozradila výzkumnou identitu zkraje jízdy a dočkala jsem se obdobně vlašné reakce zračící nezájem. Kromě Zdeňka a Daniela byl dalším kurýrem, který o mém výzkumu věděl, kolega Leoš, s nímž jsem měla možnost hovořit déle než několik minut, když jsme společně čekali na přidělení trasy. Jinak mi forma vykonávané práce systematicky znemožňovala bavit se s někým déle než chvíličku a přiznat svůj výzkum. Řízení práce prostřednictvím doručovací aplikace, které budu v následujícím textu říkat TERRA, neboť odkazem na planetu, velkolepost a určitou regulaci orientace imituje její pravý název. Kromě aplikace mi byl přidělen šéfkurýr, který má na starost skupinku kurýrů a kurýrek, s nimiž komunikuje přes WhatsApp, dohlíží na dodržování pravidel práce a komunikuje změny v pracovním procesu, případné stížnosti zákaznictva apod. Nicméně ihned zkraje mého nástupu mi byly na triko přišity dvě pojistné události, fotky aut měly dokazovat, že jsem údajně dvakrát při jízdě odřela pravý bok. Ve zranitelné pozici, v níž jsem se jako žena v maskulinním prostředí kurýrů ocitla, podpořené obavou z propuštění pro častou nehodovost, jsem svou výzkumnou identitu nezvládla před vedením v terénu odhalit. Po dokončení předkládaného textu jsem lidem ze středního managementu, s nimiž jsem se setkávala při práci, napsala sms zprávu s oznámením výzkumu a ujištěním o anonymizaci a bezpečí dat. Žádný z nich neodpověděl.

Výzkumná otázka, která postupně krystalizovala a nabývala jasnějších kontur vedena vtělenou zkušeností terénního výzkumu, mě ze skladu zavedla ke kurýrování a v další návaznosti vedla

k dispečerům. Nechat se zaměstnat jako dispečerka již vzhledem k mému vzdělání nebylo možné, a pokusy kontaktovat dispečery se žádostmi o rozhovor bohužel nebyly zdařilé. Můj výzkum se tedy vzhledem k těmto překážkám i k fyzickému vyčerpání zastavil u kurýrování.

1.3 Metodologie

Hlavní výzkumná metoda diplomové práce je tzv. becoming (Wacquant, 2011, Deleuze & Guattari, 1980 [2010]), tedy postupný proces zařazování se do zkoumané skutečnosti a vtělené, afektivní a intelektuální zakoušení práce v Herkulesu, která se materiálně vepisuje do těla. Týká stávání-se-skladnicí a stávání-se-kurýrkou. Pro potřeby zkoumání algoritmů ohmatávám tuto metodu také ve stávání-se-zákaznicí, k čemuž jsem ovšem přistoupila úsporně, protože po prohlédnutí překérních pracovních podmínek, jsem se nechtěla na podpoře Herkulesu jakožto zákaznice podílet. Součástí této metody jsou kromě intenzivního zúčastněného pozorování také neformální nestrukturované rozhovory, které jsou prováděny v takovém měřítku, nakolik to pracovní provoz dovolí. Tato metoda je inspirována tzv. zjednávací etnografií (*enactive ethnography* Wacquant, 2015), která vnořením se do terénu vtěleně performuje jev, který zkoumá. Časově vymezené rozhovory při výkonu práce performativně zjednávají individualizaci a (ne)možnosti kolektivních vzdorů na pracovišti řízeném algoritmicky, což tvoří jednu z výzkumných podotázek.

Struktura předkládaného textu vzhledem k metodologii stávání se a tělesného vnořování se neodpovídá tradičnímu formálnímu dělení na teoretickou a empirickou část. Namísto toho nastiňuji překérní práci v Herkulesu ze tří různých perspektiv a vstupuji do tří různých teoretických debat – o temporalitě, hodnotě a algoritmech, – které se mohou jevit zdánlivě nesouvisle, propojuje je však moje vtělená přítomnost v terénu a vzájemně etnografii vykreslují. Text je tak veden etnografickým vyprávěním a přivolává na pomoc teorie, které pro analýzu a diskusi jednotlivých problematik považuji za osvětlující a zajímavé. V pozadí těchto tří odlišných perspektiv stojí obecná výzkumná otázka, kterou bych shrnula takto:

- i. *Jak se zjednává a distribuuje hodnota práce dovážky v asambláži mnohočetných praktik pracovních úkonů, algoritmického managementu, temporality spěchu, genderové dělby práce, eticko-afektivních postojů a techno-optimistického diskurzu?*
- ii. *Jak se v těchto praktikách zračí prekarizace práce, která rozkrývá rozpory v diskurzu sdílené ekonomiky?*
- iii. *Jakými mechanismy materiální podmínky algoritmického řízení podemlívají příslib autonomie a flexibility a jaké praxe vzdoru umožňují?*

V první kapitole vykresluji tuto problematiku z temporální perspektivy. K temporalitě přistupuji jako k metodě zkoumání a způsobu všímavosti k prožívání času. Sleduji mechanismy, jakými se prožívání času podřizuje tempu pracovního procesu a výrobě právě-na-čas. Prostřednictvím různých měř kontrolu nad časem a přístupem k času mapuji podoby prekarity a degradaci pracovní síly na

disponibilní a zbytné jednotky času. Následující kapitola vstupuje do antropologické diskuze o hodnotě a rekonstruuje materiálně-digitální trajektorii věcí z regálů až na práh domů, v níž sleduje dynamický vztah výskytu a absence odcizení. Společně s melounem a dalšími produkty stopuje, jak se v řetězci komodifikace distribuuje hodnota, co se vytlačuje a k jakým překladům mezi různými režimy hodnoty dochází. Tento analytický rámec využívá k trasování způsobů prekarizace a ohledávání tenkých hranic mezi autonomií a odcizením. Ve poslední kapitole otvírám černou skříňku algoritmů a prostřednictvím hutného etnografického popisu sleduji různá zjednávání algoritmů v praktikách lidsko-technologické interakce. Zaměřuji se na takové praktiky, v nichž se algoritmy stávají mechanismy dohledu, kontroly, evaluace a vykořisťování, ale současně také nástroje úlevy nebo ironie skrze kreativní přivlastnění netransparentnosti algoritmů. Napříč všemi kapitolami nechávám promlouvat aktéry ať už lidské nebo více-než-lidské, společně s nimiž ohledávám hraniční místa mezi strukturálním útlakem a možnostmi svobodných mikro-vzdorů.

2 Temporalita

Je slunečné podzimní ráno, u školícího centra postávají kurýři a dávají si cígo. Pozoruju ostatní lidi, co postupně přicházejí a stoupají si nesměle k budově, většina kouká do mobilu a přešlapuje z místa na místo. Dělam to taky. V 9 h vykoukne mladý týpek z budovy a říká: „Kdo jste tu na školení, můžete dovnitř. Vcházíme do té jakoby buňky. Překvapí mě, jak je to malé, jsou tam pouze tři stoly s lavičkami a nás je celkem 32, ženy napočítávám na prstech jedné dlaně. Týpek, který nás svolával, přináší lavičky navíc a vtípkuje: „Velice nerad abyste odsud odcházeli se špinavými zadky.“ Zahlásí, že nechá kolovat papír, kde máme najít své jméno, zkontrolovat telefonní číslo, podepsat se a napsat, jak dlouho vlastníme řidičský průkaz: „Nepotřebuju to vědět úplně přesně, ale je nutné abyste ho měli minimálně 2 roky.“ Když se podepisuju u svého jména, čísla se hodně liší, vidím 22 let, 35 let, 10 let, 5 let i ty 2 roky. Já píšu 4 (...) „Máte nějaké dotazy?“ ukončuje školení přednášející. Vlasatý pán zezadu vykřikne: „Co když doručíme shnilý banány, či je to chyba?“ Sálem se ozývá lehounký smích, který rázem utne školitel: „Shnilé banány samozřejmě vaše.“ Jeho vtip není na první dobrou rozpoznatelný, poté co se po několika sekundách začne smát on, nervózně se pousmíváme i my ostatní.

(zápis z terénního deníku, 9. 11. 2022)

Ještě netušíme, že za shnilé banány, které vyžadují odepsat je v doručovací aplikaci, zavolat na zákaznickou linku a vyřešit možnost kompenzace pro zakázání*ci, platíme časem. Tato komická anekdota se na trase stává synekdochou prožívání času. Čas měřený v doručovací aplikaci tiká a ve zpoždění se zbarvuje do červena. Mínusová čísla odčítají procenta z hodnoceného faktoru příplatkové části „včasné doručení zakázek“. Shnilé banány *jsou* naše chyba.

2.1 Temporální obrat v antropologii

V tradici obrátů v antropologii můžeme od 90.let hovořit také o temporální obratu, či obratu k času (Bear, 2016), jenž se formuje na průsečíku etnografií globálního kapitalismu a antropologií modernit, jež zpochybňují představu homogenního kapitalistického času, tak jak je ukotven v kanonické eseji E. P. Thompsona (1967). Anglický historik sleduje proměny měření a vnímání času od prekapitalistických manufaktur ke kapitalistickým továrnám. Zatímco v manufakturách byl čas orientován na jednotlivé pracovní úkony, které tak samy sloužily jako měřítko plynoucího času, technologický vývoj hodinek umožnil vztah mezi časem a prací převrátit do podoby, která se dnes zdá být samozřejmá: časem vyměřovat trvání, a tedy hodnotu práce. „Čas se nyní stává měnou, neplyne, nýbrž se spotřebovává.“ (Thompson, 1967: 61)

Thompsonova všímavost k jazykovému úzu naznačuje, že čas na jedné straně slouží jako veličina, která činí kvalitativně odlišné práce kvantitativně souměřitelnými, na straně druhé, je-li čas

spotřebován, pak někomu patří, má svého vlastníka. Čas je abstraktní měnou a současně konkrétní komoditou. Zaměstnavatel dohlíží, aby byl čas efektivněji využit, nebyl plýtván, naopak pokud možno šetřen. Je proto evidentní, že čas coby měna a zároveň komodita sdílí stejné charakteristiky s penězi. D. Graeber (2018) tak právě do počátků industriálního kapitalismu trasuje zrod nestárnoucí kapitalistické mantry „čas jsou peníze“, v továrních prostorech, kde se snoubí materiální podmínky strojového měření času s morálním pojetím času coby komodity. „Čas jsou peníze“ je velmi přesným pojmenováním principu vzniku nadhodnoty, kterou kumuluje ten, kdo vlastní čas práce a má kontrolu na jejím přebytku. Graeber proto může tvrdit, že v kapitalismu se zahálka stává krádeží (Graeber, 2018: 92). Čas, který pracující spotřebovává, mu*ji totiž nepatří.

Tento dvojí charakter času rozpracovává v časové reinterpretaci Marxe M. Postone (1993). Přistoupíme-li na četbu Marxova *Kapitálu* jako na svého druhu etnografii vznikajícího industriálního kapitalismu v továrnách v Manchesteru, pak jeho analýza sebezahodnocující se funkce peněz nabízí jasnozřivý vhled do základního mechanismu kapitalismu, jímž je temporální výhoda. Proměna peněz v kapitál se děje v procesu výroby pod podmínkou, že majitel výrobních prostředků prodlužuje pracovní proces a vytváří přebytek práce. Zhodnocovací proces je založen na spotřebě pracovní síly nad míru doby nutné k spotřebování její směnné hodnoty, jinými slovy, na vykořisťování dělníka. Nadhodnota tedy vzniká z temporálního přebytku práce, a jak upozorňuje Marx, bez vnějších regulací lze přebytek zvyšovat v podstatě neomezeně prodlužováním trvání pracovní doby nebo intenzifikací práce. V tomto ohledu lze kapitalismus považovat za sebe-pohánějící se pohyb, jehož motorem je konstantní optimalizace času, resp. kontroly nad časem práce (Marx & Engels, 1978). Podle Postona se abstraktní čas coby měřítko směnné hodnoty abstraktní práce nachází v dialektickém vztahu s konkrétním časem užitkových hodnot, tj. konkrétních prací, událostí a jednání v životě. Konstantní intenzifikace konkrétního času, daná efektivitou měření abstraktního času, pak tento konkrétní čas setrvale mění a zároveň podřizuje temporalitě komodifikovaného času kapitalistické akumulace nadhodnoty (Postone, 1993: 300). Jinými slovy, všechn čas prožíváme pod imperativem efektivnosti a časové optimalizace.

2.1.1 Časové mapy

Přibližně ve stejnou dobu Postoneovy vlivné publikace, vychází také *Anthropology of Time* Alfreda Gella (1992), který pro potřeby antropologického zkoumání času hájí trojí konceptuální rozčlenění: nelidský časoprostorový fenomén (fyzikální veličina času), sociální rámování času v konkrétních kulturách a subjektivní a kolektivní zakoušení času. Prostředkování subjektivního zakoušení a reprezentaci času zachycuje analytický koncept časové mapy (*time-map*). Ten si vypůjčuje a kriticky reviduje Laura Bear (2014a) v tematickém čísle časopisu *JRAI*. Časové mapy definuje jako různé dominantní reprezentace času, který ukotvují míru hodnoty, koncepty produktivity a time-managementu, jež produkují různé temporální rytmy (Bear, 2014a: 18). Antropologie by si měla klást otázky po tom, jak se v různých časových mapách měří směnná hodnota, jaké jsou její předpoklady, jak umožňuje jednání a jaké specifické nerovnosti vytváří a zviditelňuje. Temporální obrat neohlašuje

zaměření na čas coby předmět zkoumání, nýbrž na metodu, která může odhalit a intersekcionalně měřit nerovnosti v přístupu k plánování a kontrolování času (Bear, 2016: 489).

V etnografii indické řeky Hoogly, dopravním uzlu globálního dovozu komodit do Evropy, Bear ukazuje, že čas na pracovištích je zároveň technickým, afektivním a etickým problémem. Konkrétní zkušenosti pracujících zhušťují abstraktní komoditní čas významem (Bear, 2014b). Pro porozumění času kapitalistické přítomnosti je proto potřeba se zaměřit na konkrétní afekty a konkrétní čas, nikoli pouze na abstraktní čas měřítka hodnoty, jak by plynulo z analýzy Postonea. Bear proto navrhuje pojímat práci coby akt zprostředkování mezi konfliktními rytmy, reprezentacemi a technologiemi času, tj. mezi různými časovými mapami. Toto zprostředkování nejen že utváří hodnotu (Marx & Engels, 1978, Postone, 1993), ale generuje rovněž afektivní zkušenosti a etické reflexe, které tvarují rytmy kapitalistické cirkulace (Bear, 2014b: 72).

Čtečka ve skladu a doručovací aplikace na trasách jsou nositelné technologie, které přispívají k efektivnímu měření tempa. Časové mapy v nich obsažené se seřizují podle objednávaní právě-na-čas, tedy vypočítávání množství pracovní síly nutné k výrobnímu procesu podle aktuálních dat prodeje (Andrijasevic & Saccheto, 2013) a zjednávají proto specifickou pracovní temporalitu ustavičného spěchu, kterou můžeme po vzoru J. Wajcman (2015) nazvat časovým tlakem či spěchem (*pressed for time*). Britská socioložka ve stejnojmenné knize mapuje genealogii časové tísně v digitálním kapitalismu, jejíž počátky sahají do taylorismu. Taylorismus typický pro tovární výrobu fordistického typu představoval organizační princip práce, který tkví ve fragmentaci pracovních úkonů na co nejmenší dílky, které se měří na základě přísných standardů času a pohybu při obsluhování výrobního stroje. Podřízení tempa práce člověka tempu práce stroje umožnilo zvýšit efektivitu práce díky eliminaci času, který vlastník času nemá pod kontrolou (Wajcman, 2015: 89).

V následující kapitole budu sledovat, jak se podřizuje tempo pracujících ve skladu i tempo kurýrstva časové mapě nositelné technologie měřící tempo. Zásadní temporální funkcí technologií je odstranit z hodnocené práce čas neproduktivní (Moore & Newsome, 2018) a eliminovat uplývání hodnoty v plýtvaném čase. Po vzoru Laury Bear se budu ptát, jak se v interakci se čtečkou a aplikací zjednává časová mapa ve skladu a v autě dovážející zakázku. Je-li čas na teoretické rovině peníze, co je čas pro skladnice a kurýry, jak jej zakoušejí? Jaké nerovnosti čas, jímž platíme nejen za shnilé banány z úvodního příkladu, vyjevuje?

2.2 Časové mapy expedice ve skladu

Při vstupu do skladu, rozlehlého plechového kvádrů s vysokými stropy, se nořím do podivně harmonické kakofonie zvuků. Neutuchající nepravidelné pípání čteček se mísí se zvonivým tónem pohybu přepravek po rampě, která syčí a praská, jako bych slyšela elektrinu, díky níž se udržuje v pohybu. Místy se ozve dunivý prásk, když někomu vypadne přepravka z ruky nebo s ní neohrabaně třískne na pás. Mezi regály svižně kličkují hbitá těla táhnoucí za sebou obrovské třípatrové vozíky. Zahlédnu to

nejrychlejší z nich, které běží a u toho si hlasitě prozpěvuje něco, co zní jako ukrajinská hymna. Tato zvuková kulisa ustupuje do pozadí, jakmile dostanu čtečku do ruky a koordinátor Petr mě vyzve: „Tak a teď pickuj sama.“ To se již soustředím pouze na jediný zvuk: rytmické pípání čtečky.

(zápis z terénního deníku, 9. 7. 2022)

Picking je první ze série činností, které se ve skladu učím. Jedná se o sbírání produktů z regálů do přepravek podle prostorových souřadnic, které mi zobrazuje čtečka. Místo, kam mě instruuje, je označeno dvanáctimístným kódem, který může vypadat např. takto. B2-09-17-06-A1. První dvojčíslí představuje sektor – těch se ve skladu v oddělení pokojové teploty nachází tři a pickování jednoho kolečka probíhá vždy pouze v jednom sektoru. Každý sektor je rozdělen do regálů rovnoběžných řadách. Druhé dvojčíslí značí řadu, dále pozici v řadě, sloupec a poslední kód je poloha ve sloupci. Na dané poloze zpravidla bývá více produktů, jasnost instrukcí tak dokresluje teprve obrázek a popis produktu. Mám dojít pro pytlíček koření.

Tlačím vozík k dané souřadnici, klekám si do bobku a očima skenuju regál naplněný různými potravinami jako bych byla na nákupu v supermarketu. Spatřím daný pytlíček koření, otáčím jej v levé dlani a směřuji horní hranu čtečky oproti čárovému kódu na pytlíčku a pravým palcem tisknu tlačítko na postranní hraně čtečky, která vypadá jako gigantický mobil. Čtečka vydává odmítavý zvuk jako bych v počítačové hře narazila do stěny, podívám se na obrazovku a v červeném rámečku si čtu hlášení: načten nesprávný kód. Prohlídnu si pořádně pytlíček koření a zjišťuji, že se jedná o jinou značku skořice, místo do pozice A jsem šáhla do pozice C. Petr s lehkým úšklebkem komentuje: „Koukej na tu pozici, ne na obrázek.“ Seberu tak o kousek vedle skořici jiné značky a pípnutí tentokrát zní velmi monotónně, správně. Po napípnutí pytlíčku pípám na jednu z přepravek, kterou mám naloženou na vozíku a tím stvrzuji digitální polohu produktu. Tato dvě stejně znějící pípnutí označují správný postup a na obrazovce se objeví další úkol, mohu postupovat dál. V prostoru se poměrně rychle začínám orientovat, svižným krokem tlačím vozík a nakládám do šesti různých přepravek pytlíky těstovin, plechovky s rajčatovým protlakem, sušenky, čokolády a další potraviny. Přesto když naproti sobě jedeme v uličkách s ostatními pickujícími ženami, nebo se setkáváme u stejné pozice, narušují mé soustředění na zvuk čtečky nepatrná mlasknutí, vzdychnutí a jiné ústní posunky. Ihned pochopím, co to znamená. Jsem pomalá.

(zápis z terénního deníku, 9. 7. 2022)

2.2.1 Hnat normy

Rychlé tempo je alfa a omega práce ve skladu z jednoho prostého důvodu. „Normy, rozumíš?“ odpovídá mi běhající kluk na otázku, proč tak pospíchá poté, co se na mě ze zadu tlačí a napodobuje zvuk auta: „bip-bip, bip-bip“ (20. 7. 2022). Norma vyjadřuje žádoucí množství nasbíraných produktů za

hodinu, které zajišťuje, že pracující bude odměněn* a 100 % částkou slíbené mzdy. Pakliže produktů stíhá nasbírat méně nebo více, je jeho* její tempo vyjádřeno procentuálním poměrem vzhledem k normě a tento poměr rozhoduje o hodnotě mzdy. „A kolik máš tu normu?“ zavolám na kluka, který je již ke mně otočený zády a utíká dál. „170,“ otočí se a vykřikne s patričnou hrdostí. „A co to znamená? To jako bys pracoval o 7 hodin více než reálně?“ pokračuji v tázání a kluk, o němž se později dozvím, že se jmenuje Denis, již s netrpělivostí kýve, moje dotazy ho od plnění normy zdržují. (20. 7. 2022)

Každý sektor má určenou odlišnou normu podle velikosti a tíhy a vzdálenosti produktů, avšak jednotkou normy je vždy skupina, tj. balení produktu, které se nachází na jedné pozici. Např. sektor lednice má normu 177sku/hod a číslo visí na zalaminované ceduli za stolkem vedoucích směny. Kategorie skupiny je ovšem relační a fluidní a odvíjí se od konkrétní konstelace objednávky. Jedno balení kypřícího prášku má hodnotu jedné skupiny, pakliže si zákazník*ce objedná jedno balení. Pokud si od daného druhu objedná balení více, představuje osmnáct kypřících prášků stále 1 skupinu, neboť se nachází na stejné pozici. Jeden sixpack dvoulitrových vod se počítá rovněž jako 1 skupina a pravidlo objednávky více kusů stejného druhu opět nehýbe s hodnotou skupiny. Tato fluidní veličina tak slouží jako homogenizační prvek hodnoty. Čas strávený pohybem ze souřadnice k souřadnici má větší hodnotu – ohraničuje totiž jednotlivé skupiny – než čas strávený nakládáním těžkých sixpacků do přepravek, nebo postupným napínaváním a počítáním osmnácti malých pytlíčků kypřícího prášku, které zůstávají v mezích jedné skupiny a nasbírat více skupin proto trvá pomaleji.

Porozumění tomuto systému spotřeby času dle stanovených skupin je výsledkem antropologické analýzy dlouho poté, co jsem již ve skladu nepracovala. Byť se ukazuje, že čas kolísá mezi různými hodnotami, jako pracující tělo jsem čas prožívala zcela jednotvárně: jako ustavičný spěch, který honím. O tom, jakou hodnotu času totiž zrovna pracující spotřebovává, rozhoduje časová mapa vykreslená algoritmem čtečky, který arbitrárně distribuuje trasy a skupiny v nich obsažené. Proto je jedinou možností, jak dosáhnout co nejvyšších norem prostě pospíchat, bez ohledu na to, zda mě čtečka posílá pro 40 kusů koly nebo pro jeden jogurt nebo zda pickuji na oddělení pokojové teploty, lednice či mrazáku.

2.2.2 Uspěchaná těla a konkurenční závod o čas

Ustavičný spěch však naráží na možnosti těla a jeho fyziologické potřeby. Tělo se unavuje, tělo cítí žízeň a hlad, tělo menstruuje, potřebuje na toaletu nebo se jen tak protáhnout, vydechnout, narušit monotónní pohyb rychlých kroků. Norma utíká dál stejně rychle a sebe-menší pauzička na pití, pro které se chodí na stanovené místo ve skladu, vzbuzuje pocit dohánění. Jako by norma byla neviditelný protivník, se kterým hraji hru s nenulovým součtem. Tato časová tíseň tak postupně vede k určité kultivaci co nejefektivnějšího a nejšetrnějšího pohybu těla tak, aby nedělalo přebytečné úkroky a gesta, jež jeho tempo zpomalují. „Když příliš horlivým rozmáchnutím dlaně s roztaženými prsty seberu pytel mouky, ucítím na bříškách prstů sypký prášek, jemný obal se tlakem mých prstů roztrhl a já musím pytel mouky odnést do odpisu.“ (19. 7. 2022) Tento nadbytečný pohyb mě zdržuje.

Soubor tělesných pohybů a postojů zajišťující efektivitu popsal přesvědčivě Michel Foucault (1975) v kanonické analýze vzniku disciplinární času (a moci) v továrnách 19. století. Podmínkou dosažení kýženého časového rytmu je zavedení korelace těla a pohybu a správného kontaktu s materiálními předměty tak, aby při správném využití těla nezůstalo nic nevyužito. Toto maximální zefektivnění těla kopíruje přístup k času, který usiluje o jeho maximální zintenzivnění a správné využití. „Jde o to, z času vytěžit stále více upotřebitelných okamžiků a z každého okamžiku stále více využitelných sil. To znamená, že je potřeba pokoušet se zintenzivnit využití toho nejmenšího okamžiku, jako kdyby byl čas ve své skutečné fragmentarizaci nevyčerpatelný, tj. jako kdyby při stále detailnějším vnitřním uspořádání bylo možné postupovat k ideálnímu bodu, kde se maximální rychlost střetne s maximální efektivitou.“ (Foucault, 1975 [2000]: 219)

Prostor skladu se samozřejmě od továrny liší, byť je jeho centrálním bodem rovněž pohybující se pás, pracující nejsou k pásu přilepeni, naopak se pohybují po sektorech na základě digitálně vymezené trajektorie. Co ovšem Foucault vystihnul, obdobně jako Thompson, pro kapitalismus, je specifická dynamika vzrůstajícího vyčerpávání času, jež se opírá o disciplinaci těla. Specifický krouživý pohyb loktem, který jsem odkoukala od rychlejších spolupracovnic mi umožnil zefektivnit můj pohyb s objemným vozíkem, ladně se pohybovat mezi regály, aniž bych o vozík zakopávala nebo se přes něj neohrabaně natahovala k regálům. Využívání síly stehem při pickování produktů ze spodních pater regálů nebo zvedání těžkých beden mi ušetřilo bolest v zádech a prodloužilo trvání, v němž tělo udrží vysoké tempo. Lehké nadhazování produktů v kontinuálním pohybu levým loktem, doplněné o již zautomatizované klikání na tlačítko držáku čtečky v pravé ruce, se postupně utvořilo jako vtělený zvyk. Po dobu mé práce ve skladu jsem často usínala a budila se s nakrčeným palcem proti dlani, jako bych i mimo sklad držela imaginární čtečku. Má dlaň se stávala-čtečkou. Čtečku mě spolupracovník Stefan, rovněž naučil používat jako nástroj k otvírání krabic, s nímž pickujeme na nejobávanějším sektoru, mrazáku: několikrát zabušit jejím nástavcem ze strany a horní část, přelepená lepenkou, se mírně nadzvedne tak, že lepenku můžeme bez škrabání odlepit (4. 9. 2022).

Foucaultův vhled do korelace disciplinace těla a disciplinárního času odhaluje dále přímou úměru mezi užitečným tělem a tělem poslušným – čím užitečnější koordinace pohybu, postojů, krčení se, úchytů, tím poslušnější se tělo stává, to znamená, že plní pracovní úkony přesně tak, jak se po něm vyžaduje (1975 [2000]: 225). Ve skladu však tato korelace často neplatila. Lehká neposlušnost těl pomohla čas ještě zrychlit na úkor materiální újmy, která často naopak zpomalila další pracující navazující na proces práce. Ono využívání nástavce čtečky na rozbalení krabic mi totiž několikrát rozbilo také balení rybích prstů uvnitř krabice. Místo nabírání produktů z výšky želenou tyčí, která je vždy na sektoru k dispozici, mi šplhání po regálu, při němž pár produktů zašlápnu, umožňuje držet stále stejné tempo a neztratit „flow“.

Při nakládání dvoulitrové plastové lahve piva do již naplněné přepravky udělám s lahví příliš dynamický pohyb a z víčka začne sršet tekutina a zaplavovat ostatní věci v bedně. Zakleju zděšením a zavolám na kolem běžícího Denise, co s tím mám udělat. „Nic, děj

to normálně na pás a dělej, že o tom nevíš. “ Byť mě intuice sváděla udělat pod časovým tlakem to stejné, pochybuju, že by mi to prošlo, neboť ve čtečce jsem přihlášená pod svým osobním číslem. Zeptám se proto koordinátorky sektoru flowrack Nataši stojící opodál a k mému překvapení mě vyzve udělat to samé: „Ted’ už s tím nic nenaděláš, hod’ to tam, oni si to na kontrole vyřídí.“

(zápis z terénního deníku, 22. 7. 2022)

Užitečné tělo se tak kreativní neposlušností ulupuje užitek pro sebe a šetří čas, z jehož nadbytku může profitovat přesáhnutím norem. Skopnutí otevřeného jogurtů pod regál, nevšímání si proděravělé láhve ovocné šťávy, z níž vytéká lepkavá tekutina, šetří čas. Ale ve vtahu k ostatním pracujícím je přeci jen závod o čas hrou se součtem nulovým a šetření času lehkou nedbalostí může čas přidělovat ostatním. V prostorovém omezení a v regálech se stejnými výrobky totiž každý honíme normu a uhnutí před protijedoucím vozíkem nebo vyčkání u krabice s dárkovým produktem zpomaluje. Jednou se takto u krabice s plechovkami nealkoholického piva sejdeme tři:

*Na zádech cítím nedočkavý dech a nervózní poklepávání nohou. Podávám tak oběma po jedné plechovce a teprve poté si nabírám pro sebe. Kolegyně Cosmina, se kterou jsme již navázaly přátelství, si sprostě uleví vůči další kolegyni. „Práskla mě přepravkou do lokte a ani se neomluvila, kr*va.“ Kývu hlavou a vzdychám: „No jo, každý prostě honíme normy,“ odpovídám, zatímco mě kolegyně předbíhají.*

(zápis z terénního deníku, 3. 8. 2022)

Honba za normou staví pracující do pozice vzájemné konkurence, která se vyjadřuje tělesnými posunků. Kromě otráveného mlaskání dramaticky kroutíme hlavou, propalujeme zamračenými pohledy a někdy do sebe jemně strkáme. Zvlášť v úzké uličce v sektoru lednice se objemné vozíky stávají nástrojem popohánění pracujících před námi lehkým nárazem na záda. Polská socioložka M. Maciejewska (2015) se zamýšlí nad podřízením rytmu těla rytmu továrny. Popisuje případy frustrace namířené obzvlášť na nové pracující, které se teprve zaučují a pracovní proces zpomalují (2015: 147). V temporálním rytmu norem, v němž druhý*á překáží úspěšnému splnění časových norem, se místo pracovní solidarity pěstuje bezohlednost a vzájemná soutěživost:

Při zaučení na sektoru zel-ovo mě koordinátorka sektoru lednice Maria takřka varuje před pickerkou Ninou, která dělá ty nejvyšší normy: „Ona vozíkem kam chce,“ naznačuje mi, abych se ji nepletla do cesty. A skutečně, když párkrát na zádech cítím chlad železného vozíku, nechávám ji předjet. A byť ve skladu pracuji z výzkumných účelů a moje šance nalézt si jinou práci je mnohonásobně vyšší, přesto cítím potřebu nenechat si to líbit a předjet ji zpět. Když frustrovaná z předhánění se na nejmenším sektoru s nejpřísnější normou odcházím na pauzu, zapisuju si jodu: Typka sleduje jenom jediný cíl, aby byla co nejrychlejší a tím pádem neřeší, jestli do mě naráží atak, tak mi v hlavě rezonuje jedno slovo: bezohlednost, tohle v nás pěstují ty normy.

(zápis z terénního deníku, 2. 9. 2022)

2.2.3 *Glitches* v časové mapě

Ve skladu se čas zjednává jako normy. Časová mapa je zakoušena jako neviditelný nepřítel, který před pracujícími utíká a pracující jej musí honit. V tomto dohánění soupeří mezi sebou. Všudypřítomné pospíchání místy narušují materiální a technické záseky, které někdy mohou neúprosný tok norem zvýraznit nebo naopak zastavit.

Načítám si produkt čtečkou, když se mi celá obrazovka zbarví do bíla, nereaguje na dotek ani na klikání postranních tlačítek. Rozhlížím se a vidím, že ostatní stojí a zmateně koukají do svých čteček. Denis si sedá na krabice a využívá tento zásek internetu k odpočinku, sedám si také a zkouším restartovat čtečku. Odhlašuji se a přihlašuji. Po chvíli čtečka znovu funguje, s nevolí stávám a vracím se do tempa.

(zápis z terénního deníku, 2. 8. 2022)

Zásek internetu znamená také zásek měření a představuje tak pro pracující produktivní *glitch* (Russell, 2020), který můžeme využít v náš prospěch. Pakliže však *glitch* nastane v materiální infrastruktuře skladu, tak to znamená zpomalení pracujících bez zpomalení nebo zastavení norem. Jeden z častých zpomalujících *glitchů* je zásek pásu, ke kterému dochází poměrně často přecpáním přepravek, jež do sebe narážejí až se do sebe zaseknou a pohyb přepravek se zablokuje. Pro picker*ky to znamená hledání volného místečka na páse a zbytečný pohyb navíc s těžkými přepravkami.

Pojem *glitch* znamená chybu, omyl, výpadek fungování v digitálním systému, který je ambivalentní a může zeschopnit i zneschopnit. Využívám jej po vzoru intersekcionalního autorstva Legacy Russell (2020), který*á v něm spatřuje potenciálně osvobozující trhliny binárního genderu, jež můžeme (digitálně) obývat a stávat-se-jinými odmítnutím performance, která tvoří jeden z pilířů (heteropatriarchálního) kapitalismu (2020: 7-9). Zároveň v sobě *glitch* obsahuje také ambivalenci typickou pro kapitalismus, který tyto úniky stávání-se-jiným zachytává, komodifikuje a překládá do tržních forem hodnoty (Tsing, 2015). Proto využívám tento koncept původně z gender teorie pro popis ambivalentního pozastavení kapitalistického procesu, který utváří (digitální) skulinu odmítnutí performance umožňující vtělené jednání kapitalismu-vzdorující.

Dva různé druhy *glitches* ukazují, že čas se ve skladu nachází v digitálním systému. Funguje-li internet, čas běží bez ohledu na záseky materiálního nebo tělesného charakteru. Výpadek internetu nebo zásek softwaru však pro pracující čas jako by zastaví, protože se přestává měřit. Je-li čas normy, pak se čas zjednává jako čas měřitelný. Kolem 9 h ráno se některé dny stává, že trasy končí s téměř prázdnými bednami, čtečka střídá mezi sektory a nakonec zahlásí „přirazen do fronty“. To značí, že je málo práce. Ve frontě však norma stále běží, ale chybí úkony, jak ji naplňovat.

Když se mi to stane poprvé, zavolám do pléna na ostatní, co fronta znamená. „Málo práce, jdi si pípnout hodinovku,“ ozve se hlas. Jdu tedy za koordinátory směny a popisuju jim situaci. Vyzívají mě, ať si svou kartičkou s osobním číslem pípnu na čtečku připevněnou u velkého monitoru a oni mě překliknou na hodinovku: „Jděte třeba

nahoru uklízet prázdné krabice,“ zní jejich pokyn. Odkládám tedy čtečku a bez ní se procházím mezi regály, sbírám krabice, sešlapávám je a urovnávám zpřeházené výrobky. Kručí mi v břiše a po chvíli si uvědomím, že se vlastně strašně nudím. Čas vůbec neutíká.

(zápis z terénního deníku, 11. 7. 2022)

Tyto terénní poznámky přibližují, jak jinak se zjednává čas, není-li měřen na normy. Náhle neutíká, nespotřebovává se, ale prostě plyne. Různých časových map si později všímám na obrazovce, která je postavena na rohu u stolku vedoucích směny ve středu skladu. Na monitoru jsou počty lidí rozlišené do dvou kategorií: „na hodinovku“ tzv. lenochodi a lidé „ve výkonu“ tzv. workmoms. Rádoby vtipné nálepky však vyjadřují odlišné prožívání času. Feministické teoreticky práce hovoří v souvislosti s post-fordistickými způsoby zaměstnávání o tzv. feminizaci práce (Haraway, 1985, Weeks, 2011), která zahrnuje dvojí pohyb. Narůstající pronikání žen do pracovního trhu a současně rozšiřování takových podmínek práce, kterým typicky čelí ženy, jejichž masa reprodukční práce je devalorizována. „Být feminizovaný*á, znamená být extrémně zranitelný*á, být rozložitelný*á a znovu složitelný*á, vykořisťovaný*á jako rezervní pracovní síla, být vnímán*á spíše jako služebník*ce než jako dělník*ce, být podřízen časovému rozvrhu placené i neplacené práce, která je výsměchem pevně stanovené pracovní době.“ (Haraway, 1985 [2016]: 38, můj překlad) Nizozemský digitální antropolog N. Van Doorn (2022) pojem feminizace přebírá a tvrdí, že je typický pro pracující v zakázkové ekonomice, jejichž čas se podřizuje času algoritmu.

Paradoxně přesný genderovaný název „workmoms“ nenápadně vyhlížející na obrazovce ve skladu vyjadřuje multiplicitu úkonů vykonávaných v časové tísní a zadaných algoritmem, jejichž úspěšný výkon stojí na neviditelné práci udržování se schopným*ou hodnocenou práci vykonávat. Nositelná technologie čtečky společně s řízením pohybu časovou mapu „workmoms“ efektivně měří tak, aby nic neulpívalo a vše se zachytávalo do měřeného času. Čtečka je proto takřka dokonalým disciplinačním nástrojem dohledu, protože propojuje poslušnost těla (tělo následuje digitální trajektorii, jež mu čtečka krok po kroku odhaluje) a užitečnost těla (měřením času jej činí co nejrychlejším).

2.2.4 Digitální netransparentní čas

Určitá cézura mezi digitální trajektorií a tělesnou přítomností se vyjevila poté, co mě kolegyně Cosmina poprosila o pomoc, abychom se společně dopátraly, jak je možné, že za odpracovaných 160 hodin dostala pouhých 12000 Kč na mzdě. Z pozice koordinátorky pracovní agentury Dotros, kterou jsem se po měsíci práce stala, jsem měla možnost dohodnout si schůzi s koordinátorkou externích kapacit pro Herkules paní Hanou a požádala jsem ji o výpis z norem za minulý měsíc pro kolegyni Cosminu. „Průměr má 81 %, ale má tam má velké prodlevy, 54 minut mimo pauzy, ve skladu, kdy není v čekárně.“ Sděluje mi Hanka ve své malé kanceláři ve spodním patře budovy vedle skladu (30. 8. 2022).

Její odpověď mi tak odhaluje zcela zásadní informaci, o které já ani kolegyně Cosmina nemáme potuchy. Čas, ze který jsme placeny, je pouze čas strávený ve výkonu zaznamenaném čtečkou, tj.

v jakémisi digitálním výkonu. Pakliže se jdu napít nebo odskočit na záchod a z důvodu běžících norem se ze čtečky odhlásím, pak se čas sice neměří, ale tato absence měření znamená, jako bych ve skladu ani nebyla. Neměřený čas není časem práce, není časem zhodnoceným. Cosmininy výpočty odpracovaných hodin, které si každý den zapisovala do diáře tak byly nepřesné, protože se řídila svou tělesnou přítomností ve skladu. Digitálně však přítomna byla méně, a proto jednoduchý výpočet 81 % z násobku odpracovaných hodin a hodinové sazby neplatil.

Cosminin smutný příběh zjednává čas ve skladu jako netransparentní. Jeho spotřeba není lineární, mění se v závislosti na digitálním režimu, který nastavuje vedoucí směny podle množství práce a který následně měří algoritmus. Její tělesná přítomnost ve skladu nestačí k hodnocené práci a to, co ona vnímá jako čas práce, nekoresponduje s časem zhodnocovaným. Další měsíc je na tom Cosmina podobně.

Sedíme na lavičce před sídlem pracovní agentury Dotros, držíme obálky s méně bankovkami, než jsme počítaly. Ptám se Cosminy, kolik dostala. Rozhazuje zoufale rukama: „Osm tisíc, ježiši osm tisíc, co s osmi tisíci, za co budu kupovat jídlo, večer přijede Radovan [majitel ubytovny] a dám mu sedm tisíc za ubytování a co já s tisícovkou.“ Zapaluje se cigaretu a oči se jí zalévají slzami.

(zápis z terénního deníku, 25. 8. 2022)

Cosmina je z Rumunska, ale v Česku již žije nějakou dobu a nezávisle na pracovní agentuře si platí ubytovnu v blízkosti pracoviště. Tím se liší od většiny dalších pracujících, převážně z Ukrajiny, kteří taktéž bydlí na ubytovnách, ale pod zajištěním pracovních agentur je jim nájemné strhávají přímo ze mzdy. To je případ Katji, mladé dívky mého věku, se kterou se seznamuji na sektoru zeleniny a ovoce. Když ji navrhuju, že si na pauze můžeme dát oběd společně, odmítá mě slovy: “I eat alone na ubytovně and with seriál.”¹ Překvapeně na ní pohlédnu: “Do you have enough time?” Ukazuje směrem ze skladu: “It’s right over there, it takes me 6 minutes there and back.” (17. 9. 2022) Ubytovna se objeví v našich konverzích ještě jednou, v okamžiku, kdy ze skladu odcházím a s Katjou se loučíme:

“We can go grab a coffee together, when you have a free day,” navrhuji. Katja pragmaticky odvětí: “When I have a free day, I sleep.” Kývu hlavou na známku pochopení. Katja má volno 1x za 14 dní, jinak pracuje každý den. „Co by se stalo, kdybys nepřišla do práce?“ „Pokuta 2000.“ Sotva stihnu otevřít pusou překvapením, když Katja dodává: “Now you understand why Herkules is ‘pizdēc.’”

(zápis z terénního deníku, 25. 9. 2022)

¹ Pro zachování autenticity uvádím citace v původním jazyce mluvy.

2.2.5 Temporální režim ubytoven a migrantská práce

Katji situace je zosobněním toho, co britská ekonomická geografka Hannah Schling nazývá režimem ubytoven (2017). Označuje tím specifické časo-prostorové uspořádání, které je součástí sítě agenturního zaměstnávání migrantské pracovní síly, typické pro tzv. výrobu právě na čas (*just-in-time*) a na základě degradace sociální reprodukce vyrábí pracovní sílu, jež je ustavičně disponibilní a zbytná (2017: 1). Schling se ve svém důrazu na sledování podmínek vzniku jedné specifické komodity, jíž je lidská pracovní síla, dá řadit mezi feministicko-marxistický proud tzv. teorie sociální reprodukce.

Teorie sociální reprodukce navazuje na Marxův koncept komoditního fetišismu a dovádí jej do důsledků. Defetišizuje komoditu pracovní síly tak, že se ptá po konkrétních podmínkách, které umožňují produkci a komodifikaci pracovní síly. Odkazuje na tradici feministického hnutí „Mzdami proti domácí práci“ a poukazuje na to, že sociální reprodukce je integrální součástí kapitalistické sféry produkce hodnoty jako její nezbytná podmínka. Využívám sociální reprodukci jako analytickou kategorii, která není v pouhém opozitním vztahu k zboží produkci, tak jak ji pojímá Marx a jak je diskurzivně utvářena, nýbrž spíše v kontinuální součinnosti v kontextu specifických (re)produkčních konstelací, v nichž je vyráběna nadhodnota (Bhattacharya, 2017: 14). Jedním konkrétním (re)produkčním uspořádáním je právě režim ubytoven.

Ubytovny zkracují čas sociální reprodukce na nezbytné minimum nutné k zajištění fyziologických funkcí pracujícího těla. Sociální reprodukce však není pouze spánek, hygiena, vylučování, přijímání potravy a její příprava, ale také budování intimity, komunity, sítě vztahů. Jak ukazuje případ Katji, ubytovny se nachází v bezprostřední blízkosti místa pracoviště tak, že si o pauze v klidu může odskočit najíst a načerpat energii při seriálu. Čas mimo práci, jak tvrdí, tráví spaním a odpočinkem, tj. reprodukční práci nutnou k tomu, aby se jako pracovní síla udržela funkční. Ubytovna tak rozostřuje binární prostorovou i temporální hranici práce x domov, pracovní čas x volný čas.

Schling ve své etnografické studii popisuje situace, kdy zaměstnavatel bez ohlášení přišel na ubytovnu, aby zkontroloval, proč pracující nepřišel do práce, následně udělil pokutu za kouření ve vnitřních prostorách 1000 Kč (2017: 6). Obdobně Katja vypráví, že kdyby zůstala doma, tj. na ubytovně, hrozila by jí pokuta 2000 Kč a možnost kontroly kdykoliv ji odrazuje od toho „pokoušet to“ (14. 8. 2022). Ubytovna ovšem není jen místem okleštěné sociální reprodukce, generuje totiž hodnotu, jak stvrzuje případ Cosminy, která na nájemné vydala téměř celou svou mzdu.

Je sobota odpoledne, čtvrt na pět a koordinátorka začíná dříve než obvykle chodit po skladu a posílat některé pracující domů. Nachomýtnu se do situace, v níž se snaží dorozumět s pracujícím, který nemluví ani česky, ani rusky či ukrajinsky. Později se dozvídám, že je z Tuniska a jmenuje se Džafár. Spontánně začnu překládat: „Džafár se ptá, zda může mít zítra volno.“ Koordinátorka Olga jemně výmluvným tónem odvětlí: „Když nedal vědět předem, tak přijít musí, může se ukázat, že půjde domů, když bude málo práce, ale já potřebuju kontrolovat, že mám dost lidí.“ Překládám to do angličtiny

Džafárovi, který se mračí a protestuje: "It's too long, I've been working since Monday and now whole weekend as well?" Olga má omluvný výraz a říká: „Musí dát vědět předem, pokud chce volno.“ Džafár je zmatený: "I don't know about anything, nobody tells me nothing."

(zápis z terénního deníku, 15. 7. 2022)

Popsaná situace ukazuje několik aspektů migrantské práce v režimu ubytoven. Pracovní doba se odvíjí od množství práce. Kdykoliv odpoledne můžete být posláni domů, což znemožňuje předpovídat a plánovat počet odpracovaných hodin nebo rozvrhovat volný čas. Veškerý čas je aktuálním časem práce a pouze potenciálně, na požádání, se může stát časem volným. Pracující je neustále disponibilní k tomu jít do práce, ale také k tomu být poslán*a dříve z práce. Džafár nastoupil před pěti dny a od té doby je v práci každý den, z jeho reakce je patrné, že předpokládal volný víkend, ale naráží na systém disponibilnosti, který funguje na základě synchronu s výrobním procesem právě-na-čas. Mít volný den je výsadou, o níž se musí žádat dopředu a žádosti nemusí být vyhověno, ovšem pakliže se daný den objednává méně (typicky neděle, či ve všední dny dopoledne), můžete dostat nevyžádané volno. Podle Schling (2017) je proto režim ubytovny klíčovou infrastrukturou umožňující fungování výroby právě-na-čas, protože synchronizuje čas pracujících s časem subdodavatelského řetězce. Migrantská práce v ubytovně je neustále k dispozici k práci i k poslání domů a případnému propuštění, ke kterému dochází při poklesu poptávky (typicky po Vánocích).

Synchronizace s časovou mapou objednávání právě-na-čas se rovněž vpisuje do těla. Disciplinované tělo je tělem zpravidla hladovým. Pauzy jsou vypisované podle časové mapy množství objednávek. Když jdeme na oběd již v 9.30 h, Jindra lamentuje:

„To je fakt blbý, já si nemůžu poručit jíst, když nemám hlad, s tím jídlem je to tu fakt blbý.“ Je půl čtvrté a na sloupu ve středu skladu už visí papír s vypsanou tabulkou pauz: První skupina jde v 16:30, druhá v 17 h. Když to sděluji Cosmině, smutně na mě kouká: „Nic jsem nejedla, v 9:30 bylo moc brzo a teď mám hlad.“

(zápis z terénního deníku, 30. 7. 2022)

Tento jev popisuje Guy Standing (2018) jako kvantitativní flexibilitu. Flexibilní najímání pracujících síly právě-na-čas prostřednictvím pracovních agentur umožňuje zaměstnavatelstvu kontrolu mzdových nákladů díky kontrole nad časem pracujících (2018: 58-65). V kombinaci se mzdovou flexibilitou zajištěné proporčním měřením norem pracovního tempa můžeme společně se Schling pozorovat, jak agenturní zaměstnávání migrantské pracovní síly v režimu ubytoven kontroluje čas (re)produkce. Díky degradaci času sociální reprodukce vyrábí stále disponibilní pracující, jejichž čas produkce nasedá na aktuální poptávku, a z něhož je díky efektivnímu měření nositelnou technologií eliminován veškerý čas neproduktivní.

Za módním a vyprázdněným termínem flexibilita se skrývá ambivalence, ke které by antropoložstvo mělo být citlivé. V případě zjednávání flexibilní pracovní síly ve skladu donáškové

služby se flexibilita vyjevila spíše jako konstantní disponibilita, v níž se rozdíl mezi časem práce a časem sociální reprodukce zcela rozostřuje.

2.2.5.1 Flexibilita nebo disponibilita?

Jedno slunné páteční odpoledne přijíždím do skladu na schůzi s koordinátorem Petrem. Do telefonu mi oznámí: „Přijď se zaučit, ať o víkendu můžeš být koordinátor, stejně jsme ti pozici koordinátora chtěli nabídnout.“ Přihlašuje mě do týmového chatu přes aplikaci Teams, popisuje mi, kdo je kdo, jaký chat je čí a posléze vytáhne papír, kde mi napsal, kdo zítra bude na směně a koho musím napsat. „Forecast je 6 lidí.“ Na seznamu je nové jméno: „Zauč Jindru, je to takovej trochu jouda, brejlatej strejda, ale správněj chlap.“ U dalšího jména se pozastaví: „Dušan už zase začal fetovat a dva týdny se neukázal.“ Namítám tedy Petrovi, ať mu směnu nepíšeme, když od něj nemáme zprávy, tahle za něj budeme platit pokutu za absenci. Petr se ke mně přiblíží, sedí již tak dost blízko a zlomyslně se zasměje: „No tak to zaplatí on, to si myslíš že jak to funguje, to mu prostě strhneme z výplaty, napíšem ‘Áčko‘ a hotovo.“

(zápis z terénního deníku, 29. 7. 2022)

Petr k pracujícím přistupuje jako ke komoditám. Jakožto koordinátor agentury má na každý den dodat určitý počet pracovní síly, o víkendu je to 6 lidí. Takřka namátkově ze své paměti vybírá, koho na papír napíše, aby počet splnil. „Jo a řekni Casmaně [komolí jméno Cosminy], aby přišla jako náhradník, a pokud přijdou všichni, tak ji pošli domů.“ Přikyvuji, ale později Cosmině nezavolám (29. 7. 2022).

V triangulárním vztahu pracující – agentura – koncový zaměstnavatel člověk takřka vypadává, a proměňuje se v komoditu, s níž se obchoduje. L. Vosko (2009) upozorňuje, že tato extrémní podoba lidské komodifikace proměňuje pracovní-právní vztah v komerční smluvní dohodu mezi dvěma stranami a hrozí tak výpadkem ze sféry pracovního práva (Vosko, 2009: 395-411). De Stefano (2015: 7) a Jones (2021: 55) v tomto kontextu citují CEO Amazonu, který se nechal slyšet, že jeho byznys model skýtá přístup k lidem coby službám (*humans-as-service*). Petr za čísla nevidí konkrétní lidi, komolí jim jména a byť ví, že se do práce nemohou dostavit, nahlašuje je, aby splnil požadované číslo. V logice pracovní agentury, již je koordinátorem, přistupuje k pracujícím jako ke službám (komoditám).

Na konci srpna, kdy sedím zrovna v metru, mi přijde e-mail od koordinátorky Hany ve znění: „Posílám forecast na příští týden a dle dohody, je to poslední forecast.“ Drby o tom, že naše agentura Dotros ve skladu končí, jsem již zaslechla, ale oficiální verze se ke mně ještě nedostala. „Jakou dohodu máte na mysli?“ odepisuji Haně. „Dohodu o ukončení spolupráce k 28. 8. 2022.“ Obratem volám jedné z koordinátorek agentury Karolíně: „No jo, už tam chtěli jen Ukrajince, aby je mohli manipulovat a platit jim málo. Levná pracovní síla, z toho vždycky šly prachy, ale teď na tom trati normální lidi, co chtějí makat,“ komentuje rozohněně.

(zápis z terénního deníku, 19. 8. 2022)

Ve své glose poukazuje na využívání levné migrantské pracovní síly. Motivaci makat, ale pracující z české agentury pomalu ztráceli*y, když viděli*y, že systematicky pracují pod normou a jejich hodinová mzda tak rapidně klesá. Oproti jejich kolegům a kolegyním z ukrajinských agentur zaostávali*y v rychlosti a situaci interpretovali*y tak, že „ti Ukrajinci určitě musí něco šňupat.“

Z perspektivy konceptu režimu ubytoven však vidíme, že k vytlačení české agentury došlo, protože nemohla konkurovat produkci zbytné a disponibilní pracovní síly. Někteří čeští pracující také bydleli*y na ubytovnách, jejich sociální reprodukce nebyla okleštěna o vztahovou a komunitní rovinu, měli*y přátele, romantické partner*ky tady v Čechách. S nutností být stále disponibilní se vypořádávali*y po svém. Výmluvy na nemoc byly jediným nástrojem, jak si vyjednat volný čas. „Standa nepřijde, včera kalil a má kocovinu,“ (9. 8. 2022) oznamuje mi jednoho rána jeho spolubydlící z ubytovny Erik.

Naopak ukrajinští pracující čas vztahové sociální reprodukce odsouvali*y temporálně do budoucna, když přijížděli*y na dobu určitou s vyhlídkou několikaměsíční dřiny a sezónního výdělku, se kterým se vrátí domů na Ukrajinu. Odlišnému temporálnímu režimu tak česká agentura již nemohla konkurovat. Když jsem se na etnické motivy ptala manažerky Hany, odpovídá věcně: „Bylo vás málo a mě to stojí spoustu administrativy jenom kvůli šesti lidem, když to řeknu tak blbě. Kdyby ukrajinská agentura pracovala blbě, tak jim to taky vypovíme. Začínali jsme na 15 agenturách, a teď je jich devět, s pěti jsme již smlouvu vypověděli a ty rozhodně nebyly české, nechci nás nijak očišťovat, ale národnost s tím nemá co dělat.“ (30. 8. 2022) Nepřímo tak naznačí, že s českými agenturami se vlastně nepočítalo, naše byla jediná a vydržela 7 měsíců.

Další měsíc práce jsem tak přešla do ukrajinské agentury League. Po osmi dnech práce jsem koordinátorku Mariu žádala o volno. S omluvným výrazem mi oznámila: „Zítra potřebuje volno Stefan, po 14 dnech, je nemocný.“ (17. 9. 2022) Nejenže si konkurujeme v honbě za časovou normou ve skladu, ale také v tom, kdo má nárok na čas volný. Takto se ukazuje součinnost dvojí časové kontroly na čas produkce a časem sociální reprodukce.

2.2.6 Stávání se vyživeným-tělem jako vzdor

Disponibilita času se překládá do chronické bolesti a unavenosti těla. Mým stálým parťákem se po třech měsících ve skladu stala koňská mast, s níž jsem si mazala nohy po každé směně. Kromě konstantní bolesti nohou se každý sektor vyznačoval specifickou bolestí. Na jednom ze sektorů pokojové teploty, kde se pickují těžké a rozměrné výrobky jako balená voda, nebo krmivo pro mazlíčky, se z táhnutí velké vozíku za sebou kloubí rameno. Na taškování se hbitý pohyb rukou propisuje do jejich těžknutí a bolesti krku. Na sektoru zel-ovo se skenují čárové kódy na zemi, protože na nezabaleném ovoci nejsou přilepeny. S častého ohýbaní mě bolí v kříži. Ptám se Niny, zda to má stejně. „Ne, záda už ne, ale strašně mě bolí nohy.“ (15. 9. 2022) Bolavé tělo se však může stát nástrojem jak v ustavičném spěchu, v němž zpomalení kazí normu pouze nám samým, najít jinou cestu určitého mikro-vzdoru.

Na posezení u Cosminy na zahradě ubytovny pijeme pívko a kluci se přiznávají, že když jsou na pickingu, občas něco sní: Standa tuňáka, Erik sušenky (21. 7. 2022). Hlad, který pravidelně ve skladu cítím, mě na tyto myšlenky již přivedl a vědomí, že v tom nejsem sama, mě namotivuje. Poprvé něco ukradnu a sním v půlce září na sektoru zel-ovo:

Vyhlídnu si fík, akorát velký na jedno sousto a využiji situace, že je zrovna pickuju a naberu o jeden víc. Když se otáčím směrem ke stěně, kde je pás, rychle ho sním, aby si mě nikdo nevšiml. Žvýkám rychle. Obavu z odhalení nahrazuje šťavnatá slast.

(zápis z terénního deníku, 15. 9. 2022)

O dva dny později při konverzaci s Katjou pomlouváme lidi z příjmu (tj. pracující, jež zboží naskladňují a připravují jej pro expedici), že mají vyšší hodinovku, přitom neběhají na normy. Katja říká: “Why they have more money, when we are running here, they do nothing and they eat.” Překvapením vyhrknu: „Cože?“ V tu chvíli získávám důvěru a vyprávím jí, jak jsem snědla fík. Vůbec ji to nepřekvapuje. Odpovídá, že včera si dávala hroznové víno. “All Herkules eat, how can you not eat when you work for 8 hours with no break.” (17. 9. 2022) Od té doby jím v Herkulesu každý den, co tam jsem, především hroznové víno, jahody, prostě malé ovoce, které jde rychle sníst. Na zel-ovo to o sobě všichni ví, a navzájem se o jídlo dělí. Když mi kolega z příjmu Michajlo dává bonbóny, cítím to jako gesto zasvěcení do party, jsem v tomhle jejich komplicem (17. 9. 2022).

Rezistence skrze jídlo a výživu těla vzdoruje časové mapě měřených norem způsobem, který nesabotuje jejich naplňování. Když nejde oddychovat, ulevovat si, a tím se vzpírat proti přísné časové mapě znehodnocováním norem a zpomalováním času (protože tím trátí především pracující), uschopňování těla je jedinou možností k dispozici. Když čas loupit nejde, loupí se výrobní prostředky. Tímto pracující míří přímo na princip komodifikace a disponibility těla, na němž intenzifikace výroby právě-na-čas stojí.

Při vzájemném dělení se o jídlo zároveň mizel konkurenční vztah a měnil se v určité šibalské spojení proti normám. Pro mě se také stává možností, jak svým spolupracujícím sdělit svou pozicionalitu.

*Zrovna když si s Katjou vyměňujeme kuličky hroznového vína, zpozoruje to Vlado, koordinátor jedné z ukrajinských agentur. Nevypadá překvapeně, pouze dodá: „Dávej pozor ať tě nevidí,“ načež mu řeknu, že je mi to jedno, že tu píšu diplomku. Katja to uslyší a vyhrkne: “You work in Herkules to write diplomna rabota, you crazy! Napiš, že vedoucí ‘dolbajov’, napiš že we work here with no break, we running.” Michajlo z příjmu se do toho vloží: „Napiš, že je to sra*ka.” Smějeme se společně. Michajlo mi pak několikrát podá kolečko salámu, které „spadlo na zem“.*

(zápis z terénního deníku, 17. 9. 2022)

Výživa těla tedy není rámována jako krádeň, ale zachraňování jídla, které nedopatřením “spadne na zem”. Stačí jen přistrčit bednu, která jede po páse z chlazeného a něco z ní spadne. Katja názorně předvádí na krabici medovníku, že ten by si dala, ale to by šlo těžko zamaskovat. Podává takový

mini párek a dělá ve vzduchu uvozovky “to spadlo“ (18. 9. 2022). Toto přerámování dokazuje pracovní etiku dobře odvedené práce, k níž výživa těla dopomáhá (Bear, 2016). Disciplinované tělo tak v disciplinaci nachází trhlinu (*glitch*), již se kreativně chopí tak, že využívá trhliny (*glitches*) ve výrobním procesu – padání přepravek z pásů není ojedinělým jevem. Tento omyl ve fungování se pak vědomě nastoluje, ujídáním produktů se tvoří ztráty a zvyšují náklady, zatímco disciplinované tělo se stává jiným, stává se tělem-vyživeným. Využití *glitche* umožňuje vyklouznout z disciplinace a trhliny aspoň na několik minut užívání si sladkého fíku, obývat (Russell, 2020: 11).

2.3 Časové mapy tras kurýrstva

Tři minuty času ztratím, když mi pán poté, co jsem mu zavezla objednávku volá, jestli jsem mu nezapomněla dát jednu tašku, že mu chybí pečivo. Zastavím na krajnici na blikačky, procházím celý kufř, ale žádnou tašku s jeho jménem tam nemám. Tak se ptám, jestli mu sedí počet tašek s tím, co má na aplikaci. Ptá se, jestli se toaleták počítá jako taška, říkám ano a on, že v tom případě to sedí, tak ho nasměrovávám na zákaznickou a kleju, že kvůli jeho nevědomosti, že toaleták je svou velikostí v kategorii tašky, mě teď zdržel. Přesně o 3 minuty pak netrefím časové okno, v němž mám přivést další objednávku. Červeně mi to tam bliká, achjo, díky toaletáku.

(zápis z terénního deníku, 9. 12. 2022)

Červené zbarvení je vizuální viditelností času, kterou má kurýr*ka neustále na očích. Zatímco ve skladu je čas neviditelným nepřítelem, který doháníme, na trase se čas zjednává kouskovitě v jednotlivých úkonech, pro něž je vždy vyhrazen časový limit. Časomíru každého úkonu ukazuje doručovací aplikace TERRA. Kurýr*ka tak na rozdíl od pracující*ho ve skladu čas vidí. Čas se nachází v digitální aplikaci TERRA v podobě časové mapy-navigace doručovacího algoritmu (Bear, 2014a.)

Po příchodu na kurýrku, což je taková malá kontejnerová bouda naproti skladu vedle ubytoven, dostávám od dispečera služební telefon, terminál na příjem karetních plateb a klíče od auta. Přihlašuji se do aplikaci svým emailem a 5 minut před začátkem časového okna mám povoleno odkliknout začátek směny. Na směny se zapisujeme v pěti, deseti nebo patnáctihodinových časových oknech. Je chladné, ale naštěstí suché lednové ráno a já mám vypsane časové okno od 6 h do 23 h. Než si mohu odkliknout začátek směny, je to podmíněno nafocením auta z každé strany a vložením fotek do doručovací aplikace TERRA, teprve tehdy mě pouští na rozhraní domovské stránky.

Sedím na zapnutém motoru v černočerné tmě a rozehrívám auto, když tu uslyším známý zvonivý trlilinkající zvuk. Přistála trasa. Trlilinkání uslyším tolikrát, kolik zastávek, a tedy zakázek, trasa obsahuje. Cítím známé tíživé šimrání v břiše a být po měsíci a půl práce, stále s napětím klikám na „zobrazit trasu“ a dívám se, co mě čeká. 14 zakázek, 130 km, 200 kg zatížení auta, výjezd ze skladu 6:59, nájezd na nakládku 6:44, návrat na sklad 11.19.

(zápis z terénního deníku, 6. 1. 2023)

Mám tedy 45 min časové prodlevy, za níž nejsem hodnocena, fyzicky sedím na kurýrce, virtuálně jsem připojena v aplikaci, ale měření času, tj. jeho zhodnocování odstartuje start trasy, jakmile odbije 6.44. V 6.43 rampou vyjždím na sklad a v chaotickém, auty přeplněném sektoru nakládky hledám parkovací číslo 6, které mi aplikace TERRA přiřadila. Couvám si mezi dvě další stejná auta, nandám si reflexní vestu, vystoupím a běžím si oskenovat čárový kód na podlaze, tímto úkonem startuji nakládku. Za autem mám připraveno jeden velký žlutý vozík z trvanlivých tras a jeden menší vozík naložený termoboxy z lednicových tras. Tašky začínám nakládat od konce, a naplňuji jimi nejprve horní rampu, jež mi v kufru vytváří takové patro, to následně upevňuji provazem a pokračuji v naplňování kufru zezadu, tašky z prvních adres tak mám vepředu kufru v logickém pořadí. Stejně postupuji s termoboxy, které podle jejich čísel (pětimístné kódy) seřazují na zadní sedadla. Nakládku stíhám přesně na čas, a přesto když si šteluji mobil s otevřenou aplikací na držák na skle a klikám na „vyrazit na trasu“ a otvírám si GPS mapy, svítí mi časomíra červeně, aplikace hlásí 7 minut zpoždění. Podle dat z map totiž anticipuje zpoždění podle aktuální dopravní situace. Již na startu doháním. (Upraveno podle zápisů z terénního deníku 25. 11. 2022 a 6. 1. 2023.)

2.3.1 Útržkovité pospíchání a trhliny v časové mapě

Čínské sociální teoretičky Chen a Sun (2020) popisují specifický temporální řád poslíčků dovážejících jídlo jako útržkovité pospíchání (*fragmented rush*). Časová mapa, kterou ohlašuje aplikace je konstantně nabourávána materiální kartografií prostoru – jedoucí auto naráží na semaforey, kolony, uzavírky, improvizovaná parkovací místa, tankovací pumpy a tělo nesoucí tašky naráží na zamčené vchodové dveře, zahrady patra, schody, výtahy a fyzické limity tíhy. Aplikace navíc pravidelně vyžaduje odklikávat jednotlivé úkony a posouvat se tak digitálními rozhraními, podle nichž postupuje proces předávání zakázek. Do pospíchání v rytmu barvou tikající časomíry v aplikaci TERRA jako by ustavičně vstupují trhliny, které nakládají do spěchu další čas navíc, jež se někde musí kompenzovat. O čase se obdobně jako ve skladu hovoří v ekonomických termínech ztráty, šetření, výhry.

Na zaučovací jízdě s kurýrem Zdeňkem vynášíme do 4. patra těžký nákup plný sixpacků dvoulitrových kol, mouk a mlék. Funíme u toho a já konstatuji: „Tyjo, nevím, jak tohle budu vynášet sama, to půjdu na víckrát.“ Zdeňk kategoricky odmítá: „No to nepůjdeš, to musíš vzít na jednou jinak ztratíš moc času.“ Každý úkon si kurýr*ka představuje v časových rozměrech, časem jej jakoby vyměřuje a kalkuluje tak s časem jako s měnou, již má omezené množství, a kterou musí sladit s dalšími konfliktními časovými mapy – těla a architektury prostoru zastávky. Kurýr Zdeňk mi hrdě oznamuje, že jezdí konstantně o 10 % vyšší rychlostí, než je povoleno. „Abych šetřil čas a případně stahoval zpoždění.“ (11. 11. 2022)

Útržky trhající pospíchání jsou vždy nepředvídatelné. Za 2,5 měsíce práce se mi po každé při směně stal nějaký nový zádrhel, jiný zásek, který pro mě pokaždé znamenal zatížení časem. Z pozice výzkumnice pro mě další časovou tíží byl také etnografický pohled a jakýsi introspektivní jotting, zapisování do hlavy, které jsem, pokud mi v aplikaci TERRA dovolila mít pauzu, škrábala ve spěchu

do poznámek v mobilu a po každé směně nahrávala audio poznámky, jež jsou rovněž poznamenané časovým spěchem. Záměrně tak ponechávám pasáže z terénního deníku v needitované formě, aby performovaly útržkovité pospíchání, tak jak jej zakouší kurýr*ka.

Jedu k babičce někam na samotu u lesní cestičky a paní nefunguje zvonek a telefon mi nezvedá a má obrovského psa, ovčák, kterej štěká. Tak volám na sousedy a ptám se, jestli paní Svatošová bydlí tam, říkají, že jo, tak říkám, že asi nemá zvonek a oni: Jojo, má ho na brance,“ říkám, že se docela bojím psa. „Nebojte, ona je hodná.“ Tak jdu a zvoním, pes skáče, plot je nížkej, zvoním na ten zvonek třeba 8x, vždycy se odhodlám tam dát ten prst, pes tam má čumák, tak se teda snažím domluvit s psem, říkám mu, pániček nezvedá a pejsek asi pochopí a běží a škrábe na dveře a já jsem psovi vděčná, protože už skoro začnu brečet, kumulovanéj vztek dneska, každá věc mě úplně dorazí.

(zápis z terénního deníku, 5. 12. 2022)

Plynulost času, který je rozčleněn na diskrétní oddíly je narušována faktory, které kurýr*ka nemůže ovlivnit. Na předání objednávky jsou v aplikaci TERRA vyhrazeny 2 minuty, po odkliknutí „příjezd na adresu“ se na displeji objeví časomíra a posledních 30 sekund tika červeně. Zatímco čekám na to, až paní uslyší zvonek, časomíra je již dávno v mínusu a v minusové rovině se kumuluje čas, který se projeví nestrefením se do časového okna bezprostředně nebo později na trase.

Se mi stalo odpoledne, že jsem jela v Bubenči a tam se natáčel v jedny ulici nějaký film a štáb mě zastavil a říká: „Počkejte, stůjte, teď zrovna zařvali ‘action’“ a já říkám, že mi tady měří čas a strhává se mi výplata, jestli mám zpoždění. „To bude minutka,“ no jenže přesně ta minutka znamenala, že jsem o minutu nestihla to časový okno, ve kterým se měl paní dovézt nákup. Přijela jsem v 8.01 h, ty vole, jak já můžu ovlivnit, že tam natáčej něco nějaký Španěle, achjo.

(zápis z terénního deníku, 9. 12. 2022)

Útržkovité pospíchání tak funguje jako analytický klíč i fenomenologický popis: temporální trhliny narušují tempo kurýrstva a trhají z času minusové útržky, jež se nastřádávají v podobě zpoždění. Tyto trhliny mohou být dramatického a výjimečného charakteru, jako když mi 12. 1. 2023 na jednosměrné polní cestě zatarasil cestu hovnocuc a já musela čekat, až odsaje žumpu nebo naprosto všedního charakteru dopravní situace, nepříznivého počasí, nespolupráce zákaznictva nebo technických *glitchů* aplikace TERRA. V materiální kartografii prostoru se auta, silnice, budovy, zahrady, schody, výtahy, zvonky, uši zákaznictva, sníh, déšť, námraza propojují do asambláže (Latour, 2005), v níž se různé časové mapy a jejich temporální rytmy (Bear, 2014) jednotlivých propojení střetávají a trhají a narušují navzájem. Nepropojuje-li se zvuk zvonku s uchem zákaznice, hledání jiného propojení s pejskem vnáší do asambláže další temporální rovinu, která režimu komodifikovaného času neodpovídá (Moser & Law, 1998). Zatímco materiální kartografie prostoru se nahušťuje propojeními, v časomíře aplikace TERRA běží komodifikovaný čas navázaný na GPS mapu, v níž jsou pouze určitá propojení zvýznamněna.

Vzdálenost adres je zohledněna při algoritmickém sestavení tras a seskupení zastávek do časových oken tak, aby tvořily okruh, který seřadí do vzdálenostní souvislosti objednávky z množiny objednávek, jež jsou v reálném čase přijímány v zákaznické aplikaci nebo na webové stránce. Nicméně, vzdálenost výšková se již do časomíry nijak nepřekládá. Když na mé druhé zaučovací jízdě míříme s kurýrem Danielem k rezidenčnímu areálu v Měcholupech, při pohledu na název ulici si Daniel povzdychne: „Achjo, tohle je hrozná adresa, parkoviště daleko od vchodu a pak se ještě musíš hlásit na recepci.“ (23. 11. 2022)

A. Shapiro (2018) ve své etnografické studii poslíčků jídla upozorňuje na limity algoritmu, jenž kalkuluje s časem na základě horizontální prostorové vzdálenosti. Chen a Sun (2020: 1571-1572) rovněž dokumentují frustrace kurýrstva, jimž prostorová restrikce rezidenčních budov a jejich výška klade překážky ve splnění časových limitů, obzvláště v kancelářských budovách s fluktuací lidí, v nichž je jeden výtah neustále v tahu a dostat se od bodu A do bodu B není lineární cestou. Hustota zalidnění v Číně a České republice je nesrovnatelná, přesto je pro české kurýrstvo výška ve formě pater a spletnost přístupu v domech nejčastějším zdrojem povzdychů a nadávek na extra časovou a mnohdy fyzickou zátěž. Úspěšné následování časové mapy aplikace je dáno nahodilými akty jako výpomoc kolemjdoucího, nebo setkání dvou kurýrů konkurenčních firem:

Tak jsem zvonila na paní, ona pořád nezvučí, a místo toho šel nějaký pán s odpadem a otevřel nám dveře a teď tam byla možnost doprava nebo doleva a u obou byli další dveře na kartu. Tak jsem si vzpomněla, že v poznámce u objednávky bylo u vchodu doprava. Tak volám paní, jestli by mi otevřela i tyhle dveře, tak ona říká, že musí jít dolů. Mezitím mě dojde kurýr z jiné donáškové služby a prohlásí: „Ježiš to nejde otevřít jo,“ tak to tam položí a jde pro druhou část nákupu. Pak se vrací pán s tím smetím a říká: „Já vám tady otevřu, ten barák je úplně blběj.“ Tak otevře, jdu k výtahu a vidím, že jede dolů. Tak nákup aspoň naložím do výtahu, ale zaberu ho tomu druhému kurýrovi, kterej má sice první patro, ale má toho hodně.

(zápis z terénního deníku, 30. 11. 2022)

2.3.2 Asymetrie časových map objednávky a dovážky

Asymetrii mezi hektickým tempem útržkovitého pospíchání a časovými očekáváními zákaznictva, podpořenou příslibem české donáškové služby „dovážíme nákup do 3 h“, nazývají Chen a Sun (2020) po vzoru Shapira (2018) temporální arbitrží. Zdůrazňují žité zakušení času, které se podřizuje ale i podrývá logiku komodifikovaného času kapitalismu (Postone, 1993). V pojmu časové mapy se jedná o synchronizaci různých časových map s mapou abstraktního času, kterou se měří kumulovaná nadhodnota. Utváření časových očekávání rychlé dovážky je na úkor temporální tempa kurýrstva, které musí být neustále ve střehu pro zisk zakázky a které při jejím dovážení vyjednává čas v materiální kartografii prostoru (Chen, Sun, 2020: 1567).

Obdobně jako čínské kurýrstvo z etnografie Chen a Sun, vyčkávají kurýři a kurýrky Herkulesu na zakázku od aplikace, (které jsou sloučeny až do 17 v jedné trase) a činí se disponibilní k zaslechnutí trlilinkavého zvuku zakázky. V poobědních hodinách jsou často prodlevy mezi trasami až příliš dlouhé, v kontrastu s pozdním odpolednem, kdy aplikace v přiřazení nedává šanci ani na vteřinu prodlevy.

Původní návrat na sklad jsem měla mít 11.19 a vrátila jsem se nějak 10.50, tak jsem se ještě stavila na benzínce něco koupit a rozměnit peníze abych měla drobný. Na dispečinku čekám na trasu, pípla mi až v 11.12 a odjezd až 12.45, takže velká prodleva, hodinu a 40 min čekání... Přestože mám náskok, tak nakonec stejně přijedu asi s 10minutovým zpožděním na sklad, protože nájezd do Brusnickýho tunelu, celej Bubenečskej tunel, Liberecká, úplně ucpaný a trvá mi to 45 min se dostat do Počernic. Přijedu v 16.50 na vykládku, a přitom mám už v 16.36 najíždět na nakládku a v 16.56 už mám najíždět na další trasu, takže reálně mi TERRA nechala 6 min na vykládku i nakládku, což je absurdní, počítá s tím, že to nestihnu. A kór ne záchod, kafe a pauzu. Já na ten záchod jedu a kupuju si aspoň Tigera a Tribitku. Nakonec vyjždím v 17.16, takže mám 20 min zpoždění už od začátku.

(zápis z terénního deníku, 15. 12. 2022)

Časová mapa algoritmického přiřazování tras se řídí časem doručení v naplánovaných časových oknech tak, jak si v zákaznické aplikaci volí objedávající a temporální rytmus kurýrstva se jí totálně podřizuje. Sladřování různých časových map se tak projevuje kreativními řešeními vyprazdňování (Ravenelle, 2019: 107). Močení za různé druhy menších i větších keřů se stalo mou denní praktikou. Kurýr Zdeněk mi vyprávěl o době, kdy se mezi kurýry rozmohla střevní viróza: „No, a to jsem prostě pak nemohl jinak, než si dojít do zadního prostoru v autě a tam do tašky, prostě když musíš tak to neudržíš.“ (11. 11. 2022)

Tato temporální asymetrie se nejvýmluvněji vyjevila na mé první samostatné směně, při níž jsem nabrala přes hodinu zpoždění na ucpané D5. Druhý den mi do emailu dorazila sumarizace, kterou generuje aplikace za každé období a pravidelně informuje emailem. Pročítám si jednotlivá hodnocení a zarazí mě kategorie: „Počet a procento zpožděných objednávek zaviněných řidičem: 13 (108 %). Jak mohu zavinit zpoždění za více objednávek, než je celek?“ Přehrávám si v hlavě včerejší trasu a vzpomenu si, že mi v púlce volal kolega ze zákaznické linky s tím, že paní vystornovala objednávku a nemusím tam jezdit. Zdá se tedy, že aplikace neodečetla tuto jednu zakázku, kterou jsem nedovezla z důvodu storna a započítala ji do procenta zpoždění. Procento zpoždění se přímo překládá do výše mzdy, neboť „včasné doručení“ je jedno z kritérií ohodnocení v příplatkové flexibilní složce mzdy. Když jsem tuto závažnou situaci řešila s vedením, odbyl ji šéfkurýr Richard jako kuriozitu: „To je divný, tak to už nemá cenu takhle na konci měsíce řešit.“ (30. 11. 2022) Zrušení objednávky, která se časově již nehodila požadavkům zákaznice, mě tak stálo další časovou nálož zpoždění.

2.3.3 Drzost, ostrý lokty a genderované vyjednávání o čase

Nastřádávání minusových minut vede kurýrstvo k praktikám kompenzace, šetření, stahování zpoždění. Kromě rychlé jízdy a porušování pravidel provozu je nutností osvojit si entrepreneuriální taktiky vyjednávání o čase (Shapiro, 2017, Chen & Sun, 2020), v podobě proseb o „mazání zpoždění“.

Na kurýrce potkávám kurýra Zdeňka, s nímž jsem měla první zaučovací jízdu. Zdraví mě: „Čau kočko,“ (bleh, v duchu se mi chce zvracet, ale zůstávám slušná), říkám čau a ptám se, jestli má ještě trasu, říká že jo, já říkám, že už jdu domů. A on: „No a co? Dobrý dneska?“ Říkám, že docela dobrá trasa, ale stejně mám zpoždění, protože jedna typka zadala špatně adresu a já tam kroužila. „No to jim řekni, aby to smazali, to jim vyfoť itinerář a napiš špatná adresa.“ Tak říkám, že jsem jim jednou takhle zkoušela prosit o vymazání a moc se to nesešlo a on říká: „Musíš bej drzejší.“ Jeho kolega dodává: „No musíš mít ostrý lokty.“

(zápis z terénního deníku, 6. 12. 2022)

V kontrastu k tomu stojí kurýrka Bětka, která jezdí do regionů. Dostala se do zpoždění, protože po dlouhé trase musela jet ještě natankovat, aby dojela, přičemž v aplikaci již běžel čas trasy a dorazila proto na první tři adresy ve zpoždění. „Mně to prostě nesmazali, že jsem o to zažádala pozdě, ale já měla tři 16tky v kuse, neměla jsem čas a energii je urgovat.“ (19. 12. 2022) Entrepreneuriální taktiky, které se stávají nutnou podmínkou hry o čas, mají svá specifická genderově podmíněná pravidla a naráží na temporalitu zřetězených směn, do které se nadto přidává druhá směna, kterou častěji stále vykonávají ženy (Index genderové rovnosti, 2023)². Ravenelle (2019) ve studii pracujících ve sdílené ekonomice dokumentuje, jak za úspěšnými příběhy stojí již ekonomický a kulturní kapitál, které sdílená ekonomika dále posiluje a tím prohlubuje i stávající (genderové) nerovnosti. Před tím, než Zdeněk začal jezdit jako kurýr, podnikal v energiích, má ekonomický i sociální kapitál, které mu v pozici vyjednávání dávají výhodu, stejně jako jeho postavení v genderové struktuře práce.

Ke 4. 12. 2022, kdy jsem z výzkumných účelů a ze zvědavosti koukala do tabulky pracujících, jsem z celkového počtu 400 kurýrů napočítala 12 ženských jmen, což činí 3 %. Tento výrazný genderový nepoměr vyrůstá z patriarchální genderové struktury (Renzetti, 1989), v níž jsou ženská těla strukturálně neviditelná (v tom smyslu, že podmínky pracovního procesu a ohodnocení práce jsou stanoveny podle těl mužských a ženy jsou na pracovním trhu systematicky znevýhodňovány) a zároveň tělesně hyperviditelná, vystavena sexualizaci, objektivizaci, sexismu a genderově podmíněnému násilí. V genderové

² Pojem gender využívám v kontextu antropologické analýzy po vzoru J. W. Scott (1986) jakožto analytickou kategorii, která označuje symbolickou strukturu, jež konstituuje a popisuje strukturální vazbu mezi institucionálními podmínkami společnosti a individuálními životy. Hovořím-li o ženách, nemám tím na mysli genderové identity, ale skupinu lidí, která sdílí postavení na základě prvku vnímané pohlavní diference ve vztahu ke společenským strukturám (Young, 2000), jež se vyznačují genderovou dělbou práce a kulturním androcentrismem. Obdobně hovořím-li o ženských tělech, mám tím na mysli, těla vnímána jako ženská podle binárních genderových kódů.

dělbě práce kapitalistického uspořádání (Federici, 2004) bylo pracovní prostředí produkce hodnoty historicky vyhrazeno mužským tělům, což jde ruku v ruce s udržováním kultury mužské nadřazenosti (Gordon, 2018). Sexualizaci pracovních vztahů a výskyt sexuálního obtěžování na této dvojí ose ekonomického znevýhodnění a symbolické nadvlády v České republice dokumentují Křížková, Maříková a Uhde (2006). V rámci terénu donáškové služby by takové téma vydalo na samostatnou práci, proto není v možnostech tohoto textu jej plně obsáhnout. Nicméně, se zviditelňující sexualizací jsem se v maskulinním prostředí setkávala pravidelně, jak přibližuje Zdeňkovo sebevědomé objektivizující oslovení „kočko“ u uvedeném jotu, kterým Zdeňek navázal na plejádu sexistických narážek při zaučovací směně. Neviditelnost, na níž jsem taktéž opakovaně narážela, na druhé straně ilustruje neochotu (mužského) vedení brát vážně vyjednávání žen o mazání zpoždění, neodpovídá-li striktně stanoveným pravidlům psaným pro pracující bez druhé směny. Ani žádné z mých vyjednávání nebylo úspěšné, což mě konstantě demotivovalo se do dalších domáhání se spravedlnosti pouštět.

Z Hlásný Třebáně je uzavřený most na Karlštejn, na mapě to není označený a je tam na silnici jenom značka. Stavím na blikáčky a hledám to na mapě, ale nenacházím žádnou alternativní trasu. Jeden pán u silnice se mě zeptá, jestli nejedu k němu. Říkám, že ne, že hledám, jak se dostat na Karlštejn. „No složitě,“ říká a popíše mi takovou polní cestu: „Jinak je to 20km objížďka přes Mořinu, a tady to je 2 km.“ Zatočím na polní cestičku a jedu uprostřed pole. Díky zkratce je to blizoučko, ale i tak ta prodleva, shánění alternativní cesty mě stálo 5-10 min, a když dojedu na Karlštejn tak se nevejdu do časovýho okna a přijíždím se zpožděním.

(zázpis z terénního deníku, 15. 12. 2022)

Moje zpoždění na Karlštejně z důvodu uzavřeného mostu jsem zaslala s vyfoceným itinerářem a zakroužkovanou adresou, údaji časových oken s prosbou o smazání. Teamleaderova odpověď zněla: „Už tak si na trase jela se zpožděním, stejně bys to nestáhla.“ (16. 12. 2022) Nakumulované mínusové minuty, další trhliny do časového běhu utrhuávají z úseků další a další minuty, které vytváří zpoždění, o jehož smazání již není možné vyjednávat.

2.3.4 Dohánět a balamutit?

Časté zpoždění, v němž kurýrstvo jezdí, tak zjednává čas jako neustálé dohánění, při němž je startovní pozice již v mínusu. Toto pospíchání a dohánění se vpisuje do těla v podobě úzkosti a tlaku. Někteří*ré kurýři*ky, včetně mě, proto volí pracovat na dohodu o pracovní činnosti s fixní a flexibilní sazbou mzdy, která však nepřesahuje 150 Kč/h, zatímco práce na IČO podle prezentace na školení v přepočtu na zakázky může dosahovat až lákavých 400 Kč/h. Výdělek je tak řádově nižší, ale ubývá podstatná část stresu. Otevírá se možnost mikro-rezistence zpomalováním času, která ve skladu nebyla možná. K tomu mě nabádá kolega na kurýrce, když sdílím šokující trasu s jednou zakázkou do 200 km vzdálené Plzně.

„Ty vole, to je fakt trasa za všechny prachy, jenom 9 zákazníků,“ ulevuje si kurýr Patrik. Tak já říkám, že mám jednoho. „Jednoho?“ vykřikují s podivením. A já dodávám: „V Plzni.“ A oni úplně vykulí oči a říkají: „Cože? Jednoho v Plzni, a kolik to má kilo? Tak 3 haha.“ „Devět,“ odvětim. „Ty vole devět kilo do Plzně,“ smějí se, „no aspoň nebudeš mít termoboxy na vykládce, to bude určitě jedno suchý, jedno chlazený, jedno mražený haha.“ Já říkám, že jsem DPČ, takže mi je to jedno, že je to jenom jeden zákazník na trase a oni: „No to já, kdybych měl DPČ, tak jedu 5 hodin a řeknu, že byla zácpa.“

(zápis z terénního deníku, 11. 12. 2022)

Daná konverzace poukazuje na to, že každá trasa má podle počtu zakázek, vzdálenostního rozložení a druhu smlouvy jinou hodnotu. Znovu se k tomu vrátím v další kapitole, zde je však pro temporální zakoušení podstatné to, že se nabízí možnost časové rezistence, která se mi naskytla kvůli algoritmickému *glitchi*. Selhání algoritmického sladování různých časových map objednávání, dovážení do regionů a kurýrů na trase vedlo k vytvoření zcela nevýhodné trasy. Pro mě na hodinové sazbě však byla velmi výhodná, neboť její časová mapa se smrškla na několik málo úkonů, nakládky a dovážky jedné zakázky, na níž netlačí množství dalších zakázek, jež by z časové mapy tvořilo spletitou asambláž vzájemně se narušujících propojení. Čas, který jsem na cestě do Plzně zakoušela, nebyl časem dohánění, pustila jsem si nahlas hudbu a poprvé na mé kurýrské jízdě jsem ve vztahu k času pocítila lhostejnost. Bez tísnivé časomíry čas v aplikaci TERRA jako by zmizel.

Tento *glitch* odhaluje mechanismy valorizace ve fragmentarizovaných úkonech, jimž je právě této potenciální rezistenci v podobě časového balamucení (*time-tricking*) zamezováno (Morosanu & Ringel, 2016: 17, 21). Časová mapa rozčleněná na jednotlivé zakázky tak zjednáva komoditní logiku času coby peněz, která se do temporálního prožívání překládá jako útržkovité pospíchání a dohánění trhlin nastřádaných v jednotlivých úkonech.

2.3.5 Flexibilita je disponibilita: „Ty seš kurýr, ty máš právo leda zemřít.“

Jako kurýrka jsem pracovala v zimním období a obzvlášť v době Vánočních svátků bylo tempo pospíchání podpořeno vysokou poptávkou zákaznictva. Od kolegů a kolegyně jsem se dozvěděla, že v letních měsících mají opačný problém – dostat vůbec třetí trasu. Prodlevy mezi trasami se prodlužují, stihne se tak za den převzít a dovést méně zakázek a tráví se více času čekáním na to, až se v aplikaci TERRA objeví trasa. Čekání je časem neplaceným. Flexibilita se v tomto případě, tak jako ve skladu, vyjevuje coby disponibilita aplikaci. Flexibilita se naopak týká především firmy samotné, která se přizpůsobuje temporalitě výroby právě-na-čas a v zimních měsících konstantně nabírá nové „partnery“, kteří by pokryli poptávku. V letních měsících si naopak kurýři stěžují na málo tras a dlouhé prodlevy a navzájem se tak stávají konkurencí bojující o zakázky, obdobně jako pracující ve skladu takřka soupeří mezi sebou v rychlosti v omezeném prostoru. Takové temporální kolísání je známkou zvýšené mzdové tĕkavosti (Ravenelle, 2019: 176) napříč kolísavou poptávkou dovážky. Přesto si někteří kurýři, časovou

flexibilitu cenili. Kurýr Zdeněk mi na společné jízdě sdělil: „Pracuju 16 dní v měsíci, jsem pánem svého času.“ Jakmile však odpoledne nabereme zpoždění, jeho postoj se nuancuje:

Sotva když dodáme poslední objednávku v 17:10 v Letňanech, přiřadí nám aplikace ihned další trasu. Jenže nám spadne taška s pivama z vrchní desky, protože ji zapomenou upevnit provazem, a když otevřu dveře, tak spadne dolů a pivo se roztrhne a rozlije. Musíme teda odepsat jedno pivo v aplikaci a taky jeden čaj, protože pivo se na to rozlije, a tak je čaj neprodejný. Musíme uklidit střepy a vytřít celý zadní plát ve skladovacím prostoru, kde se pivo rozlilo. Zdeněk kleje. Vytáhneme ho ven, Zdeněk na něj vylije vodu se saponátem a vytírá to, jako hadr používá tričko Herkulesu. Já to pak utírám do sucha. Při nakládce na další trasu máme již 35 minut zpoždění. Sotva jsem si stihla skočit na záchod, Zdeněk hltal bagetu při tom, co vytíral ten plát. Tak se ho ptám: „Můžeš odmítnout trasu, kterou ti přiřadí aplikace?“ Zdeněk vyhrkne: „Prosím tě, ty seš kurýr, přiřadí se ti trasa a ty máš právo leda zemřít.“

(zápis z terénního deníku, 11. 11. 2022)

Podívám-li se na ambivalenci flexibility-disponibility perspektivou teorie sociální reprodukce, zjednává se flexibilní časovost pro muže s rodinou, který si volí směny. Je-li na směně, volba zakázky není možná a musí se zcela podřítit temporalitě algoritmu přiřazování tras. Zdeněkův dramatický komentář na právo zemřít je myšlen s nadsázkou, vystihuje však temporální rozměr hry o čas, která nemá nulový součet. Odmítnutí trasy je pokutováno dvěma tisíci, a kurýrstvu proto nezbyvá jiná možnost než trasu ve zpoždění přijmout a již na startu se připravit o bonusové složky mzdy. Zakázku při čase práce si tak volit nemůže, jeho čas je plně disponibilní aplikaci, byť tento disponibilní čas není časem zhodnoceným. Panství nad časem se v logice komodifikovaného času překládá do vědomí závislosti na neovlivnitelných faktorech podemílající toto panství. Flexibilita se odhaluje jako nezajištěnost (Ravenelle, 2019: 38).

Disponibilita času rozostřuje hranice mezi časem práce a časem sociální reprodukce, který se smrskává na nejbazálnější uspokojení fyziologických tělesných potřeb. Funkční výkonné tělo se udržuje kávu, energy drinky, bagetami a cukrovinkami s rychlými cukry, které jsou v automatu na kurýrce k dispozici. Byť byla na školení fyzická zátěž rámována jako bonusová hodnota vývoje muskulatury – „Chválí si to hlavně ženský, že jak tahaj těžký tašky, tak zhubly,“ sděluje mi při školení marketingová specialistka (9. 11. 2022), – já coby žena jsem za 3 měsíce dovážení přibrala 3 kg, protože jsem v časovém spěchu jedla rychlé cukry pro dodání energie, pila energetické nápoje a obzvláště při řetězení několika směn za sebou vyhrává před přípravou jídla spánek a zakoupený sendvič. Sladění různých časových map tedy neobsahuje pouze racionální prvek kalkulace, ale má vliv na viscerální afektivitu těla (Bear, 2014b).

Čas sociální reprodukce je takřka zcela pohlcen časem práce, která je sama jakousi outsourcovanou sociální reprodukcí zákaznictva, za něž kurýr*ka vykonává nákup, tedy práci nutnou

k výživě osoby, rodiny. Splývání času práce a času sociální reprodukce kurýrů a kurýrek tak umožňuje naopak čas sociální reprodukce jiným ušetřit. V duchu pouček time-managementu, který stojí na outsourcingu méně valorizovaných úkonů na druhé (Farris, 2012), se vytváří specifická třídně-genderová dynamika odlišných temporálních rytmů (Bear, 2014) rozevírající nerovnost v možnosti plánovat a řídit čas.³

Shrnu-li zjednávání časových map ve skladu a na trasách, ukazuje se, že jsou nesený časoprostorovou digitálně vykreslenou mapou. Kurýr*ka mapu vidí a postupnými kliky v rozhraní aplikaci ji realizuje, ovšem v materiální kartografii prostoru se digitální časová mapa narušuje, propojuje s jinými časovými mapami a rytmy, nutně se tedy přeměňuje, ale vůči digitálnímu výkresu zůstává ve stavu dohánění, stahování časové prodlevy. V této trhlině se kumuluje negativní hodnota kurýrské práce, mezi níž patří například shnilé banány z úvodního příkladu. Shnilé banány jsou pro kurýra utržením času, prohloubením trhliny mezi materiální trasou a digitální časovou mapou.

Ve skladu se časová mapa pracující*mu vyjevuje postupně v časo-prostorových koordinátech, jež se překládají do šetrných tělesných úkonů, jejichž efektivita je důsledkem napojení časové mapy degradované sociální reprodukce na temporalitu objednávání právě-na-čas. Zaměření na temporalitu a časové mapy tak odhaluje měření času nositelnými technologiemi jako nástroj intenzifikace práce a efektivního zachytávání hodnoty přesným zachycením produktivního času, který vytlačuje čas neproduktivní, v němž ovšem pracující zůstává disponibilní, nebo je ve zpoždění a musí hodnotu dohánět. Optimalizace časové kontroly kapitalistické akumulace zisku se překládá do pospíchajících, dohánějících těl, stále v pohotovostním režimu a ustavičném spěchu.

³ Tuto třídně-genderovou dynamiku více rozvedu v následující kapitole.

3 Hodnota

Anna Lowenhaupt Tsing (2015) ve své etnografii dodavatelského řetězce čirůvek argumentuje, že kapitalistická hodnota se utváří v závislosti na ne-kapitalistických sociálních vztazích, lidských i nelidských a musí být neustále vyjednáвана. Tsing trasuje trajektorii čirůvek z Oregonských lesů na Japonský trh a sleduje, jak různé praktiky posuzování (*assessment*) překládají čirůvky jak v komodity, tak v dary. Poukazuje tak na nepřesnost tradičních interpretací odlišných režimů hodnoto-tvorby v opozici komodita vs. dar a pojetí kapitalismu jako homogenního ekonomického systému s jednolitou tržní logikou tzv. teorie hodnoty z práce (*labour theory of value*). Podle této marxistické teorie je hodnota komodity množství práce investované do její výroby (Graeber, 2018: 199). Antropologické přístupy, které dlouhodobě zohledňují emickou perspektivu a socio-kulturní variabilitu upozorňují na problematičnost předpokladu unitární teorie hodnoty (HAU, 2013, 3(1-2)). Hodnota je tradičně předmětem antropologického zkoumání jakožto východisko kritiky kapitalistického systému komodifikace a směny coby jeho přerozdělovacího principu (Graeber, 2013, Otto & Willerslev, 2013). V tomto ohledu můžeme i Karla Marxe považovat za svého druhu antropologa industriálního kapitalismu, který zkoumá specificky kapitalistický způsob hodnototvorby a jeho pohlcující charakter podřizování jiných režimů hodnoty hodnotě tržní (Graeber, 2018, Deleuze, Guattari, 1980 [2010], Tsing 2015).

Podle marxistického výkladu akumulace nadhodnoty, je nadhodnota výsledkem vykořisťování přebytku práce/odcizené práce (Marx & Engels, 1978). Tsing (2015) ovšem ukazuje, že zisk závisí také na procesech kapitálem neovlivnitelných jako je fotosyntéza, zvířecí trávení nebo počasí. Takové kapitalistické využití hodnoty, která vzniká, aniž by nad ní měl kapitalismus ve výrobním procesu kontrolu, nazývá Tsing záchrannou akumulací (*salvage accumulation*, 2015: 63). Obdobným gestem jako Federici (2004) vsazuje teorii primitivní akumulace, která podle Marxe (1978) stojí v základu možnosti vzniku kapitalismu, do samotné dynamiky kapitalistické akumulace, jež se živí z přeměn různých forem života do pracovní síly nebo mrtvé práce (Federici, 2004: 10). Záchranná akumulace označuje setrvalý překlad mezi nekapitalistickými a kapitalistickými systémy hodnoty. Ovšem odlišuje se od Marxova konceptu podřizování (*subsumption*, Vercellone, 2007) v tom smyslu, že neoznačuje jednosměrný pohyb zahrnutí různých druhů činností a prací do komoditního řetězce a jeho podřizování námezdnímu vztahu, nýbrž obousměrný překlad mezi komoditou a darem, odcizenou prací a svobodou.

3.1 Záchranná akumulace

V kapitalistické logice komodifikace jsou věci vytrženy z jejich životních světů, aby se staly objekty směny. Tento proces nazývá Tsing odcizením (2015: 121). Odcizení považuje za potenciální atribut lidských i nelidských aktérů a koriguje tradiční marxistickou definici, podle níž je odcizení vlastní pouze lidem ve vztahu k lidské práci (Marx, 1961). Překvapivé na sběru čirůvek v Oregonu je, že odcizení se ve vztahu sběračů a čirůvek neobjevuje. Čirůvky jsou sice vytrženy z jejich houbovitých

těl, ale místo toho, aby se staly odcizenými komoditami, které mají sloužit jako konverze mezi penězi a kapitálem, stávají se trofejemi lovu i při procesu prodeje. Jsou součástí sběraček jakožto průkaz jejich svobody a sběračských kapacit, coby jejich realizace, (tedy přesný opak odcizení.) Jak se tedy stávají komoditami?

Tsing na tuto otázku odpovídá prostřednictvím antropologie daru. Antropologická pozornost směřuje ke specifickým kvalitám daru pro tvorbu sociálních vztahů od doby stěžejní eseje M. Mausse (1925). Mauss prostřednictvím analýzy etnografických studií směny zkoumá dar jakožto pletivo společnosti zakládající vztahy vzájemných závazků a reciprocity. Jeho příkladem je i Malinowského kanonická etnografie směnného obchodu kula v Melanésii, kde dochází ke směňování náhrdelníků a náramků, jež samy o sobě nemají užitnou nebo směnou hodnotu, ale jejich hodnota spočívá v tom, že propojují dárce a příjemce do vztahu – jsou nositeli vztahovosti a reputace. To je jejich hodnota coby daru (Mauss, 192: 32-45). Myslet kapitalismus skrze antropologii daru odhaluje podle Tsing specifickou charakteristiku kapitalismu: odcizení coby vytržení z těchto vazeb vztahovosti. Věci se stávají samostatně stojícími objekty k tomu, aby byly použity nebo směněny. Nenesou žádný vztah k sítím vztahů, v nichž jsou vyprodukovány. Naopak v kula směně jsou věci i lidé formovány vzájemně jako dary a prodloužení darců. Rozdíl mezi těmito druhy směny vedl některé antropology k rozdělení na komoditní ekonomiky a ekonomiky daru, jako by existovaly odděleně. Ovšem Tsing ukazuje, že kapitalismus se naopak živí z nekapitalistických hodnotových systémů a klíčem k tomu, jak tuto dynamiku pozorovat je sledovat výskyt a absenci odcizení (Tsing, 2015: 133).

Tsing popisuje dynamiku překládání darů a komodit v obchodním řetězci čirůvek následovně: Když čirůvky dorazí do Japonska, vytríděné, zabalené, chlazené, jedná se o ztělesnění odcizení, samostatně stojících objektů, kategorizovaných a popsaných podle dodavatelské země, tj. kapitalistické komodity. Nemají žádnou souvislost k lidem, kteří*re je posbírali*y. Jsou inventářem, položkami, se kterými importéři budují své firmy. Nicméně téměř okamžitě po příjezdu do Japonska se začínají měnit z komodit na dary, kdy vládou autorizovaní prodejci prodávají čirůvky buďto vyjednáváním nebo na aukci prostředníkům. V obou případech nevnímají prodejci svou práci jako pouhou realizaci transferu statků v komoditním řetězci, jsou aktivní mediátoři, vidí svou práci jako propojování (*matching*) čirůvek s vhodnými kupci. Tento *match* spočívá v posuzování kvality čirůvek. Určováním kvality čirůvek dávají čirůvkám moc utvářet vztahy (resp. vracejí). V tomto *matchmakingu* tak probíhá překlad z komodity na dar, prodejci hledají v čirůvkách vztahové kvality (Tsing, 2015: 123).

V Oregonu se čirůvky dostávají do řetězce jako trofeje svobody sběraček – svobody, kterou Tsing nazývá performativní, prchavou houbovou svobodou. Jde o dramatickou performanci soužití s lesem u lidí, kteří*re se často dobrovolně rozhodli*y opustit kapitalistický trh. Sběr nevnímají jako práci, neposlouchají „žádného šéfa“, nýbrž hledají štěstí“ (Tsing, 2015: 77). Za prodej čirůvek v třídících kontejnerech sběrači získávají opět svobodu jít do lesů a sbírat. Čirůvky i peníze jsou tak prodloužením svobody sběraček, mají charakteristiky daru. Získávají hodnotu skrze jejich souvislost ke svobodě. Později v průběhu noci jsou však čirůvky opět vytríděny, tentokrát tradičními prekarizovanými

zaměstnanci, kteří nemají žádný zájem ani specifické znalosti o čirůvkách, a právě kvůli této absenci vztahu je jejich aktivita přeměňuje na komodity – smazávají onu svobodu, která se v čirůvkách zračila. Nyní jsou čirůvky pouhé statky vytríděné podle velikosti a stáří. Čirůvka tedy začíná a končí jako dar a na několik hodin se stává kapitalistickou, zcela odcizenou komoditou na velkoobjemových exportních lodích.

Globální dodavatelský řetězec obchodu s čirůvkami je exemplem záchranné akumulace: vytváření kapitalistické hodnoty z nekapitalistických hodnotových režimů. Po vzoru Tsing sleduji materiální trajektorii produktů Herkulesu od vložení do pickingové přepravy ve skladu, přes nakládku do auta, po předání objednavajícím na prahu jejich dveří. Navrhuji trasovat výskyt a absenci odcizení v hodnotových překladech komodit. Stopovat, jaké úkony jsou v řetězci hodnoty donáškové služby (de)valorizovány, kde se kumuluje nadhodnota a jak se distribuuje. Na základě této sociomateriální trajektorie chci restituovat formy odcizení, svobody a nezajištěnosti.⁴ Pro jejich podobu komodifikované služby a kontextualizaci do diskurzu sdílené ekonomiky doplním teorii sociální reprodukce a analýzou vztahu ekonomické a sociální hodnoty podle Davida Graebera.

3.2 Z regálu ve skladu do kufru auta

Erikovi praske taška s melounem, zelená koule proklouzne spodní dírou přes promokralý papír, spadne na zem a pukne. Začne z něj vykapávat šťáva a rozlévat se po podlaze. Erik se na mě ironicky oboří: „No vidíš, za to můžeš ty,“ kaju se a říkám, že mu to vyřeším. Jdu to odnést za koordinátorem tras Oleksyem a říkám, že se omlouvám, že kolegovi praskla taška. Koordinátorka taškování Alyna se chlácholivě usmívá a připravuje se na fasttrack [rychlé dohledání chybějících nebo poškozených artiklů]. Ukazuje mi, že ho mám odnést na rozpick. Nesu ho směrem lepkavou škvírou nahoru, kolem mě prochází Kuzička a komentuje: „Melounek jo?“ Říkám hm hm, tohle náhle gesto přízně mi ze strany často nevrlého vedoucího expedice přijde podezřelé. Vedle sektoru banánů v rohu skladu ho pokládám do bedničky poškozené zboží. Na tomto místě se skladují prázdné basy piv, krabice, folie a všechno, co se vyhazuje.

(zápis z terénního deníku, 16. 8. 2022)

Rekonstrukci materiální trajektorie začínám touto pasáží o prasknutém melounu, abych poukázala na agentnost objektů, které jsou ve své materialitě nepoddajné, namítají, vracejí úder (*object*, Latour, 2002). Materiální infrastruktura skladu a donášky není pouze pasivní oporou, která čeká, až ji pracující v procesu expedice a dovážení naplní významy. Tíha melounu, která nevydržela v papírové tašce v kontextu švihů Erikovi ruky v tenkých poutkách, utvořila vztah k rychlému dohledání, ke

⁴ Pojmem nezajištěnost překládám pojem prekarita v obecném smyslu, tak jak jej definuje G. Standing (2018) jakožto absenci jistoty, zbavení jistoty. Stejně jako Standing se zaměřuji na procesuální charakter prekarizace, tj. zbavování jistot. Dále viz 4. kapitola.

kterému je povolán* a speciální pracující. Tento pracující společně s tíhou melounu odpojují meloun od zbytku objednávky a propojují jej s ní v jiné konstelaci, ve které se hodnota artiklu může utvářet jinak. V materiální trajektorii sleduji splétání artiklů s přepravkami, taškami, vozíky, lidskými rukami, zády, rukavicemi, sedačkami v autě, hrboly na silnici, zamrzlými kopci. V této heterogenní síti aktérství se utváří hodnota tak, že není plně po kontrolou pracujících ani zaměstnavatelů, naopak může být výsledkem nahodilých shromáždění lidských vtělených rozhodnutí a materiálních nepoddajností.

Zatímco čirůvka v Oregonském lese vyrůstající v symbióze se stromy má na začátku řetězce hodnoty charakteristiky daru, naskladněný meloun je od počátku komoditou, dovezený na sklad proto, aby byl předmětem služby. Pro vylíčení materiální trajektorie si беру za příklad právě meloun, protože prochází napříč sektory vzhledem k tíze, již se vymyká ostatním produktům z oddělení lednice.

3.2.1 Jednotky počtu a voňavá lákadla

Obrázek melounu se objevuje na displeji společně se souřadnicí G7-01-12-C2. Táhnou za sebou oranžový kovový vozík, na který jsem naložila devět přepravek do tří pater po třech. Zastavuji u papírové krabice s melouny, shýbu se pro jeden kus, dlaněmi jej objímám po stranách a pokládám jej opatrně do prostřední přepravky ve spodní řadě. Vyzvednout meloun na jednu z horních přepravek by byla větší námaha a jeho doplnění o další ovoce by pak z přepravky mohlo učinit takřka neuzvednutelnou. Kdybych jej položila do jedné krajních přepravek, vozík by se mi převážil a při jeho pohybu by mohla krabice sklouznout. Čtečku namířím k čárovému kódu nalepenému na podlaze skloním se zády téměř do pravého úhlu a stisknutím tlačítka na rukojeti načtu meloun, následně udělám to samé směrem ke kódu přepravky a tím se meloun s danou přepravkou propojí v softwaru tak, že následné ovoce objednané společně s melounem již čtečka hlásí vložit do dané přepravky s číslem tři. Meloun zabírá více než polovinu přepravky, objednávali si příjemce melounu ještě jiné měkké kusové ovoce nebo zeleninu, vede mě čtečka k jejich vložení k melounu, vkládám je opatrně, aby je meloun nezmáčknul. Je-li společně s melounem objednan ještě pytel brambor, musím objednávku rozdělit tak, že brambory vložím do jiné přepravky, kterou si však musím přinést navíc, protože můj vozík je nakonfigurován na devět přepravek, kterým odpovídá ovocno-zeleninová část devíti různých nákupů. Poté co nasbírám všechny artikly, které mi v tomto kole algoritmus přiřazuje a projedu s vozíkem celý sektor zel-ovo, dorážím k pásu, vykládám na něj přepravky a pozoruji, jak za zvuku syčící elektřiny po drncavých válečcích odjíždí směrem dírou ve zdi na další sektor taškování, kde pás u zdi končí. (Upraveno podle zápisu z terénního deníku, 14. 8. 2022.)

Meloun stejně jako balení šunky, karton mléka nebo sáček rýže jsou se ve vztahu k pickerovi*ce zjednávány jako položky pracovního inventáře, které je nutné co nejrychleji nasbírat a poslat dál. Jejich hodnota tkví v tomto kontextu ve kvantitě. Počet nasbíraných artiklů v souladu se stanovenou normou na sektoru zajišťuje 100 % hodinové sazby. V případě melounu na sektoru zel-ovo je to 250 sku/hod. Kvalita jednotlivých položek vyvstává v momentech, kdy nějak přesahují, vybočují ze standardizovaného úchopu rukou velikostí nebo tíhou. K melounu je potřeba použít obě ruce, což

znamená odložit čtečku vedle a poté ji znovu vzít. Tato operace je delší a namáhavější než úchop trsu petrželky. Jejich hodnota v mzdovém výměru je však stejná, obě jsou jednotky (resp. skupiny) a tvoří základ normy rychlosti, z níž se vypočítává hodnota mzdy pracující*ho ve skladu.

Kromě jednotek počtu, jimiž pracující naplňuje normu, vzbuzují objekty smyslové reakce, vůně a chutě. Na mléčných výrobcích jsou cítit aromatické sýry, hlavně kozí, spíše však ožívá smysl chuti. Od té doby, co pracuji ve skladu, si všímám, že mám mnohem větší chuť na různé druhy jogurtů a ochucených smetanových dezertů, to běžně vůbec nejím. Tato smyslová vazba je nepochybně faktorem, který spoluutváří rezistenci vyživeného těla, popsanou v první kapitole jakožto účinné zvyšování hodnoty práce podpořením tempa výživou, a navíc odkrajováním hodnoty firmy apropraci produktů. V tomto ohledu nelze jednoduše mluvit o vztahu odcizení podle definice Tsing. Snědené artikly jsou projevem vypořádávání se s podmínkami práce a emocemi s nimi spojenými. Katja je popisuje takto: “At Herkules you are always angry, tired, sleepy.“ (14. 8. 2022)

V kontextu disciplinovaného těla, které se stává-vyživeným jsem v první kapitole využila koncept *glitche*, jímž se ve výrobním procesu tvoří trhliny, kterých se lze kreativně chopit. V souvislosti s analýzou Tsing lze tyto trhliny považovat za místa prchavé svobody. Fík, který upadne na zem, nebo medová kulička z rozbitého balení – *glitch* pozastavuje jejich status komodity a přeměňuje je do prostředku podržení pracujícího těla, nahrazující vazby reprodukční práce, z nichž jsou těla v podmínkách ve skladu vytrženi. Pracující využívají prostředky práce k zvýšení pracovní efektivity nad 100 % normy mzdy, když metabolizují komodity a překládají je do výživy.

M. Nielsen (2013) využívá koncept temporální konverze hodnoty pro popis hodnoty vznikající ze schopnosti nahradit čas a podržet příslib hodnoty v budoucnosti. Takto analyzuje praktiky migrantských stavebních dělníků v Mosambiku, kteří se postupnou prací osamostatňují od čínských zaměstnavatelů, když vydělané peníze využívají na nákup cementu a stavebních materiálů, z nichž staví domy pro sebe a své rodiny. Podobnou temporální konverzi hodnoty můžeme sledovat u migrantských pracujících ve skladu, kteří*ré dlouhodobě pracují ve zvýšeném tempu nad 100 % hranicí s vidinou budoucnosti ve vlastní zemi. Hodnotu pro ně rovněž má hrdost z rychlosti a vysokých norem, o čemž svědčí vzájemné porovnávání a poplácávání při čtení vyvěšených norem: „180?“ hlouček typek se pochvalně otáčí k vysoké kolegyni, která prstem podtrhává své jméno a hrdě poklepává na číslo ve sloupci (9. 8. 2022). Vedle zvýšení výkonnosti těla a temporální konverze směnné hodnoty mají tyto mikro-praktiky vzdoru také hodnotu ve smyslu krátkého dočasného oddechu od vztahů produkce (Scott, 1985).

3.2.2 Přecpané přepravky, jmenovky a poutka, co dřou

Než stihne přepravka s melounem doputovat do slepého bodu, napípně ji čtečkou pracující na dalším sektoru, sebere ji z pásu a položí ji na flowrack, což je čtyřpatrový regál ve tvaru svahu, který se sklání směrem k pultíkům s taškování tak, že když se přepravka položí navrch sklouzne po válečcích na druhý kraj. Práci na flowracku jsem si na svém těle nezakusila, popisují ji tak z odpozorování mužů při

práci. Pracující na flowracku položí těžkou přepravku s melounem do spodního patra, tak aby nedělal zbytečný pohyb paží navíc. Následně napípne čtečkou pozici na flowracku a lehkým pošouchnutím pošle přepravku směrem na druhý kraj konstrukce. Tímto označením přepravky s melounem a ovocno-zeleninovou částí určité objednávky se daná pozice na flowracku stane shromažďovacím bodem pro ostatní části daného nákupu, které putují ze sektoru lednice. K této pozici pak vede algoritmus pracující*ho na sektoru taškování.

Jednotkou hodnoty pro flowrack je přepravka, jejíž naplnění a tíha výrazně určuje rychlost pohybu vložení na danou pozici. Stejně jako u jednotek pickingu se však variabilita kvality přepravek na výměru normy neodráží. Nepsaným pravidlem ovšem je přepravku nepřecpávat nad 15 kg, aby ji bylo možné zvednout nad hlavu a vložit do pátého patra na flowracku. To se však často ve spěchu nedodrží a přepravky se přecpávají až ke 25 kg, obzvláště jedná-li se o počet kusů ze stejné položky. Z regálu flowracku se meloun dostává na taškovací pultík.

Při další přiřazení úkolu jdu k flowracku a krabice je zaseknutá mezi kolečkama tak, že jedním cípem zapadá dolu a neposouvá se po kolečkách ke kraji, abych ji mohla vzít. Rozhlížím se po nějaké železné tyči, se kterou bych si to mohla přitáhnout, žádnou ale nevidím, sehnou se proto do bafneru a pro krabici se natáhnou rukou. Když se vracím zpátky, jebnu se znovu do palice a tentokrát opravdu silně, zakleju. Jedna z krabic má sklopená šedá poutka, která jsem dosud nechápala, na co na krabicích jsou, držet se krabice za to nedá. Když jsem na ní položila další krabici, ukázalo se, že poutko drží horní krabici tak, aby nezapadla do spodní, a tak mohu postavit věž z krabic a odtáhnout si je ve věži ke stolku. Nejprve se musí načíst všechny krabice a pak i všechna artikly jeden po jednom. Ty se pak nandávají do tašek, na něž se lepí jmenovky, které rovněž musím napípat do čtečky. Konstelace věcí v krabici tak náhle dostane jméno na tašce.

(zápis z terénního deníku, 18. 7. 2022)

Dosud se v trajektorii pohybovaly artikly a přepravky jakožto abstraktní jednotky kvantity do počtu rychlosti normy (s občasným vystoupením jejich smyslovosti do popředí). Na taškování se nalepením jmenovky na tašku usouvzažňují s příjemci*kyněmi objednávek. Při své první směně na taškování si jména čtu, pozastavuji se nad vzdálenostmi adres:

Štítky, co vyjízdí, jsou modré a mají na sobě vložku (na suchém jsou štítky bílé a akronym SU). Všechny objednávky, co nataškují, jsou mimo Prahu, to mě překvapuje, je tam dokonce i Chomutov, Chrudim atd., taškují jim maso. Říkám si, za jak dlouho se to asi k nim dostane, nezkazí se to?

(zápis z terénního deníku, 19. 7. 2022)

Postupně se ale pohyby těla uzpůsobí požadované rychlosti a četba jmen na cedulkách se stává úkonem navíc, který mě zdržuje. Přesto ale poskytuje určitou představu, co se s anonymními věcmi bude dít a dává možnost ulevit si u konkrétního jména, které si objednalo těžký sixpack dvoulitrových lahví

limonády. Skrze jméno vytisknuté na cedulce se utváří vztah k příjemci. Bylo by přehnané hovořit o charakteristikách daru, příjemce o pracujícím ve skladu nemá nejmenší poněti. Nicméně vztah určitého závazku, či spíše povinnosti se v udržuje v digitální paměti. Rozbité vajíčko nebo rozlitou smetana lze na popud negativního zákaznického hodnocení v objednávací aplikaci vystopovat k pracující*mu na taškování a sankcionovat pokutou. Strach z pokuty pocítím poprvé když zvorám způsob, jakým produkty zabalit:

Když si jdu podle instrukcí počítače na pozici pro další objednávku, vidím, jak se shlukují typky u pásu a něco horlivě řeší, volají mě at' tam jdu a ptají se, jestli jsem tohle taškovala, říkám že jo. Jedna přes druhou na mě začnou křičet, že to nemůžu takhle, že dostanu pokutu: „To je nadrozměr, pokuta, pokuta, dojdi si pro nový,“ nabádají mě a ukazují mi uličku, kde se tenhle pytel psiho žrádla pickuje.

(zápisky z terénního deníku, 22. 7. 2022)

Hrozba pokuty je spjata s odpovědností, která pozici taškování připadá. Ve skladu se jí také říká kontrola, protože pracující podle softwaru na počítači kontroluje, že byly nasbírány všechny objednané artikly a také kontroluje jejich stav. Kdyby meloun v přepravce byl promáčkнутý nebo prasklý, neodklikla by se jeho přítomnost v tašce a software by jej zadal na fasttrack. Při té nejmenší vadě se tato varianta nabízí, protože je nejen vzhledem k hrozbě pokuty bezpečnější, ale proces taškování rovněž urychluje, meloun se nemusí vsoukávat do tašek a stačí jej položit do přepravky určené poškozeným věcem. Pokud vytékající meloun neupatlá další produkty, trhlina v něm umožní rychleji hnát normu, která je na taškování v sektoru pokojové teploty 170 sku/hod a na lednici 220 sku/hod.

U taškování přemýšlím, jak je to klíčový bod procesu přípravy nákupu. To, jak to do tašky naskládám, ovlivňuje lidi na bifferu, jak se jim to bude nosit a trasaře, jestli se jim utrhne poutko pod tíhou nákupu, tak je budu zdržovat tím, že budou muset měnit tašku. Taky to ovlivní kurýry, jak těžké tašky budou tahat. Jenomže takhle úvaha má zásadní háček, na taškování je přísná norma a rozdělovat artikly tak, aby se dobře nosily, znamená více tašek, a to trvá déle. Vidím kolem sebe tendenci spíše tašky co nejvíce naplnit, jak to jde. Když jsem pak večer na trasách, tak na to nadávám, když se mi přesně urve poutko nebo se mi taška blbě vyndává z regálu.

(zápis z terénního deníku, 31. 7. 2022)

Sektor taškování je materiálním odrazem již digitálně přítomného bodu shromáždění, kde se celek komodity stýká v jednotkách tašek. Rozdělení nákupu do počtu tašek se řídí víceméně arbitrárním procesem vzájemné kompatibility tvarů, velikostí a tíhy artiklů, pospícháním pracující*ho a pravidly uspořádávání do tašek, které visí vytisknuté u některých pultíků s počítači. Zakysaná smetana, mozzarella nebo balení droždí se musí vkládat speciálně do sáčku, aby se při případném protržení nerozlili v celé tašce. To se mi jako kurýrce stalo na jedné lednové směně.

Nemám zatím žádný zpoždění a k jedné paní dokonce přijedu o 54 min dřív... No a paní mi nebrala telefon, tak jsem mezitím začala vykládat nákup a zjistila jsem, že se mi tam

rozlila smetana takovým způsobem, že zmáčela celou tašku a všechny produkty v ní a vylila se i do termoboxu. Už jsem ani nezačala nadávat, protože vím, jak jsem v rychlosti taky tu smetanu do spešl sáčku nedávala. Tak jsem začala produkt po produktu čistit, ale měla jsem jen 2 kapesníky, takže se mi nepodařilo vyčistit všechny produkty, třeba šunku, která má členitý ten obal, tak tam zůstala smetana. A najednou přišel pán, který mě asi upozoroval a říká, že manželka je ještě v práci. Tak se mu omlouvám, že bohužel se v tašce rozlila smetana a pán moc nevěděl co říct, bylo to trapný, doufám, že mi nedá špatné hodnocení.

(zápis z terénního deníku, 6. 1. 2023)

Vrátím-li se k melounu, meloun patří samozřejmě do samostatné tašky, nepsaným pravidlem je vzít dvě tašky najednou, jednu vložit do druhé a pro meloun tak udělat větší oporu. Erikova protrhlá taška a prasklý meloun byly v tašce jediné. Jakmile je část celku nákupu z oddělení lednice rozdělena do tašek, které propojuje modrá lepenka se jménem a adresou objednávací*ho, odnáší pracující na taškování zabalené tašky na policičku, z níž si tašku s melounem převezme trasař. Na sektoru pokojové teploty, který je několikrát rozlehlejší než lednice, je mezi trasaře a taškování vsazen jeden mezikrok s názvem baffer, což označuje regál na způsob knihovny ve 34 řadách 6 sloupcích a v 5 patrech. Pracující na taškování pokládá tašky do přepravek a posílá je dále na pás. Z jedoucí přepravky tašku se sixpackem vod sbírá pracující na bafferu. Na tomto sektoru se vyskytnu pouze jednou, když si výslovně požádám o zaučení z výzkumných důvodů. Reakce koordinátora expedice Bohouše zračí překvapení: „To jako chcete tahat tašky?“ (15. 7. 2022) Baffer je totiž vyhrazen mužským tělům.

Koordinátorka agentury League Maria mi vysvětluje, v čem baffer spočívá. Vezmu tašku z krabice, které přijíždějí na pásu, nakliknu na ní čtečkou a pak jí dám do jakékoliv přihrádky, je jedno kam, musím ale dávat pozor, jestli ji čtečka přečte jako prázdnou. Pokračuju sama, je to jednoduché, velice monotónní. Žádné pozice se nehledají, jde čistě o rychlost. Na tabuli za vedoucími směny si všimnu tabulky s normami na všechny pozice, baffer má 365/hod. To mi přijde šíleně moc, takové tempo rozhodně nemám. Tašky jsou těžké, obzvlášť ty, které jsou plné vod, pív, vín, nebo mouk. Po chvíli si rozedřu prsty. Ptám se Dušana, co je na trasování, jestli tady půjčují rukavice, říká že dřív to dělali, ale teplé, nic moc. Jdu se zeptat Marii, jestli mi nemůže půjčit rukavice, přikývne a podá mi bílé vlněné rukavice. Dušan měl pravdu, že jsou dost teplé, mám však rozedřenou ruku, tak si je беру. Tašky jsou ve dvou druzích s různými poutky. Ty provázkovité strašně dřou, cítím to i přes rukavice. Když беру tašky z krabic, musím je vyzdvihnout nahoru a u některých těžkých s tím mám problémy. Taky v případech, kdy čekáme, až přijedou krabice s taškami, tak nějak soutěžíme o to, kdo je sebere, protože je ta norma na počet. Cítím, že jsem v nevýhodě, nemám tolik síly brát jich najednou tolik, některé neuzvednu vůbec.

(zápis z terénního deníku, 15. 7. 2022)

Na baffleu se tak meloun v tašce oddělí od ostatních tašek v dané objednávce a je umístěn náhodně v prostoru. Pozice se s melounem propojí napípnutím čtečkou čárového kódu na cedulce tašky a následně kódu pozice. Ostatní tašky ze stejné objednávky se mohou ocitnout na pozici vedle, ale také o kus dál, podle pohybu a tempa pracující*ho na baffleu, tíhy tašky a volných míst na regálech. Tašku s melounem spíše zasunu do poličky ve spodní řadě, abych ji pažemi nemusela vyzvedávat nad úroveň ramen.

3.2.3 Nahodilá hodnota tašek a hodnota genderované pracovní síly

Mezi regály baffleu pobíhají také trasaři. Trasy jsou vyhotovené algoritmem, který digitálně propojí tašku s melounem s ostatními taškami z dané objednávky, ale také z objednávek, na které pojede kurýr*ka v jedné trase. Na trasách tedy dochází k digitálnímu provázání prostorově oddělených částí donáškové služby – expedice a dovážky. Pohyb trasařů je veden čtečkou podle plánovaného pohybu auta, který skládá algoritmus v souboru proměnných sestávající ze vzdálenosti adres, počtu tašek, tíhy nákupů a časových oken, v nichž objednávatel zakázku očekává. Tělo, které trasu sestaví a doveze, jednou z těchto proměnných není.

Zatahuju za provázek, otvírám tím posuvné dveře a vcházím do chlazeného prostoru kontroly, baffleu a stavby tras. Je tam 6 stupňů a ihned mě ovane chladný vzduch. Trasaři na lednici nejezdí s vozíkem (jako na pokojové teplotě), ale stojí u regálu, kde mají připravené tři termoboxy a do nich vkládají tři a více tašek. Boxy pak zavrou a odnesou přímo na pás, kde termoboxy odjíždí na nakládku již mimo chladící prostor. Jdu tam, snažím se zorientovat, rozhlížím se kolem. Malá místnost s nízkým stropem činí prostor uzavřenější a hlučnější, zvuk se nerozléhá po tak velké ploše. Baffle je rozdělen do 23 regálů, neintuitivně zprava doleva z mého pohledu trasaře s tím, že 23. regál je oddělen na kraji širší uličkou a tam se dávají vajíčka. Je slyšet především pípání z taškování a ženský hlas typkyň z toho sektoru, co na sebe pořvávají. Je to hodně genderované, na kontrolách jsou pouze ženy, především starší, 40+. Na baffleu je jeden týpek a na trasách běhá dalších 5 týpků a nyní přicházím já. Připadám si nepatřičně, nabourávám toto genderové ohraničení. Po pár taškách se ihned zpotím, tempo je vražedné, jeden týpek z agentury Najfa běhá rychlostí sprintu, když kolem mě prosviští v uličce, div že do mě nenarazí, v běhu se otáčí a volá pardon.

(zápis z terénního deníku, 29. 8. 2022)

Prostor tras, baffleu i flowracku je zřetelně genderovaný. Dřina související se zvedáním těžkých vah a rychlého tempa je připsána mužským tělům, neproblematicky považovaným za fyzicky zdatnější. Pracovní síla ženských těl je využívána v případě nedostatku. Já jsem se s tělem, které je čteno jako tělo ženské, na dané sektory tlačila z výzkumných důvodů a ze začátku jsem několikrát byla odbyta. Koordinátor Petr mi při mém naléhání sděluje: „Sabčo nevydejšlej, potřebuju tam chlapy, když tam teď pošlu holku, tak mi ty kluky z agentury už nepošlou.“ Bráním se, že vypadám jako kluk a jsem přece

sportovkyně (v té době mám vlasy na ježka), směje se a opakuje: „Neblbni, zatím ne.“ Otáčím se, že už půjdu a dodávám, že ženy nejsou slabší než chlapi. „Vždyť já vím,“ volá (18.7. 2022). Popisovaná situace ukazuje, že spíše než v osobní předpojatosti, je předpoklad mužské zdatnosti vepsán do struktury distribuce práce agenturního zaměstnávání. Při nahlašování počtu pracovní síly se z celkového čísla nahlašuje počet mužů. V měsíci, kdy jsem dělala koordinátorku se na to doptávám manažerky externích kapacit Hany: „Nově chceme také avizovat, kolik dodáváte mužů, poslední dobou mají na expedici s muži problémy.“ (16. 8. 2022)

Mušská těla mají jakožto pracovní síla větší užitkovou hodnotu coby potenciálně větší objem síly. Vzhledem k jejich nedostatku jsou považována za vzácnější, pakliže by mě koordinátor Petr pustil na sektor mezi mužská těla, byl by to průkaz zvladatelnosti dřiny a agentura by si muže „šetřila“ na jiná pracoviště. Přesto se na trasy po několika dalších pokusech naléhání dostanu a od té doby mě tam posílají jako posilu, při pauzách, nebo při zvýšení množství práce. Koordinátor tras na lednici Kolja mi při výpomoci na trasách dokonce nabídne práci na hodinovku: „Můžu tě poprosit, že bys šla k nám na trasy? můžeš tam pracovat na hodinovku, dodává.“ „To jako že jsem pomalá,“ ptám se? „Ne, ale můžeš tam prostě pracovat na hodinovku, jestli chceš. Říkám, že ne. „Hodně práce?“ „Málo chlapů,“ říká. „A ženy nechodí?“ „Nechtěj, každý si může říct, že nechce, že ho bolí záda atak. Tak děkuju ti, že tu nám jdeš pomoci.“ (7. 9. 2022)

Užitková hodnota přiřkládaná mužským tělům v rámci organizace na základě jejich fyzické zdatnosti a vzácnosti se ovšem nemusí jednoduše překládat do směnné hodnoty jejich práce. Jinými slovy, extra fyzická náročnost nemusí být ohodnocena, protože závisí pouze na zvládnutí pracujícího těla v tempu honění norem. Pozice ženského těla v genderované hierarchii paradoxně může zajistit hodnotu 100 % normy v režimu hodinové mzdy. Nelze jednoduše vést lineární souvislost mezi genderem pracujícího těla a směnnou hodnotou práce.

Termoboxy, v nichž jsou tašky s mléčnými výrobky, masem, ovocem a zeleninou, nikoli však s melounem, putují od trasaře po kolečkovém páse na poslední sektor ve skladu, nakládku. Tam je pracující naloží na vozík a připraví zboží pro trasu kurýra*ky. Můj sledovaný meloun má v této lineární trajektorii odbočku, kvůli své tíze, o níž mi sděluje kurýr Daniel na mé druhé zaučovací směně.

Daniel utrousí nějakou poznámku na to, kdo to takhle blbě zabalil, říkám, že jsem tu makala ve skladu a vím přesně, jak se to mohlo stát, že je v jednom termoboxu třeba jen jedna nebo dvě tašky: „No jak?“ ptá se Daniel. Vysvětluju mu to a sama vzpomínám, jak jsem na trasách kolikrát dala jednu tašku do termoboxu, když už mi nevyzbylo místo, v té zběsilosti tempa si nepropočítávám, aby se mi to tam vešlo. Otvíráme termobox a koukáme, ke kterému by se ještě něco vešlo, zrovna otvíráme ten s bramborama a Daniel konstatuje, že nechápe, proč jsou brambory v chlazeném, že to činí ty termoboxy šíleně těžký. „Ještě že už tam nejsou melouny, dřív byly v chlazeném a spousta lidí si stěžovalo, že je to zbytečně těžký, tak to dali do suchých.“

(zápis z terénního deníku, 23. 11. 2022)

Přepravka s melounem je tedy přenášena na flowrack v sektoru pokojové teploty, těžké tašky s melouny tahají trasaři zde, kde Erikovi meloun praskl. Fasttrack, který v těchto situacích volá koordinátor*ka, dělá pracující placený*á na hodinovku s fixní sazbou. S ručně vypsanou pozicí poškozené nebo chybějící věci běží na daný sektor a meloun přinese zvlášť. Ten pak zabalí do tašky a donese jej již do připravené trasy. Rozbije-li se takhle sklenice s okurkami nebo lahev piva, je-li donášena po fasttracku, bude vždy v tašce samostatně. Na tuto nahodilost počtu tašek se mě jednou večer v obci Jirny zeptá zákazník, jemuž nákup dovážím. „Proč je v téhle tašce jenom jedna cuketa? Takové plýtvání.“ (19. 12. 2022) Arbitrarita materiální trajektorie na skladě, do níž vstupují rozbití, tíha, zapomenutí, zásek, nebo vědomé vynechání ve spěchu, má kromě nelogičnosti a neekologičnosti, kterou vnímá zákazník, poměrně závažné důsledky pro hodnotu mzdy kurýra*ky. Všimám si toho, když mi kurýr Daniel vypráví o zapomenutých taškách. „Máme toleranci jedné zapomenuté tašky za měsíc, když jich ztratíme víc, tak se strhává 1 Kč z každé tašky a já těch tašek za měsíc odvezu třeba 600, to už se pak nevyplatí pracovat.“ (23. 11. 2022)

Z celku zakázky se v případě zapomenutí kritérium negativní hodnoty přesouvá na jednotku tašek, jejichž počet je zcela nahodilý. O pár směn později, kdy se tělesně sžívám s kurýrováním, mi tato zvláštní souvislost trkne a v duchu si říkám:

Je zajímavý, jak když je člověk placený za tašku, tak vlastně se to odvíjí od náhodných rozhodnutí skladníků na taškování, jestli to dají do jedné nebo do více tašek, nebo jestli se něco ve skladu rozbije na tracku a pak se to dohledává jako fasttrack, tak je to taška navíc a kurýr za tuhle malou tašku má navíc. To je malá práce, protože je to lehoučký. Takže my, kdybychom v tom skladu chtěli pomáhat kurýrům kumulovat hodnotu, tak bychom měli schválně zapomínat něco napickovat, aby se to pak pickovalo a taškovalo ve fasttracku? Ale my nevíme, jaký kurýr to dostane, protože to rozhoduje algoritmus...“

(zápis z terénního deníku, 4. 12. 2022)

Moje tehdejší úvaha je chybná, plyne z antropologické radosti výzkumnice, kterou možnost kolektivní spolupráce a rezistence nadchne. Hodnota tašky je závažná pouze ve své negativní síle. Jednotkou hodnoty je totiž zakázka bez ohledu na počet tašek, velikost produktů a jejich celkovou tíhu. Naopak úmyslné vynechávání artiklů a spoléhání na fasttrack, které pracujícím ve skladu urychluje práci, pro kurýrstvo znamená větší počet tašek a potažmo větší riziko potenciální ztráty na hodnotě práce kurýra*ky.

3.3 Z auta na práh domova

Meloun v tašce se na jednom vozíku shromažďuje společně s dalšími taškami ze stejné trasy. Ve dvou patrech a čtyřech řadách je možné naskládat na jeden vozík 32 tašek, stýká se tam meloun s toaletákem, plenami, basou piva a s taškami plných potravin pokojové teploty, hygienických přípravků, cigaret a papírnictví. S takto připraveným vozíkem se setkávám jako kurýrka při nájedu na

sklad. Je připraven společně s vozíkem naloženým termoboxy z tras z lednice a mrazáku na stanoveném parkovacím místě. Kromě tašky na vozíku je meloun přítomen digitálně na vyhotovené trase a také na vytisknutém itineráři pro kurýra*ku, jenž digitální trasu kopíruje. Toto z mé pozice neviditelné vyhotovení probíhá využitím digitálního systému TERRA, do nějž patří i kurýrní aplikace, která řídí práci kurýra*ky. Jeho součástí je pickovací aplikace, která podle časového rozvrhu tras plánuje vychystávání zboží ve skladu, jak se dočítám na webových stránkách firmy. Nakládka je tedy místem, kde se nitro a vnějšek skladu stýkají, pracují v něm lidé z agentur Herkulesu, ale také lidé najímaní kurýrní společností KIKI, na níž Herkules outsourcuje dovážku a která vlastní digitální systém TERRA.

Podle papírového itineráře si při nakládce do auta kontroluji počet tašek u každého jména. Tašky postupně nakládám v opačném pořadí od poslední k první, abych do útroby aut naložila věci z adresy, kam pojedu na konci. Itinerář čtu tedy odzadu a vozík mám otočený. Jednotkou hodnoty a jednotkou počítání je pro kurýra*ku zakázka, která se sdružuje pod jménem objednavající*ho. To je ve vytištěných sloupcích zřetelně propojeno s počtem tašek, jež sice nevypočítávají pozitivní hodnotu mzdy pro kurýra, ale ve vztahu k tíze a počtu jsou zdrojem potenciálních nadávek. Kurýr Zdeněk si při nakládání čtyř sixpacků vod uleví: „Ježiši, která k*nda zvadlá si tohle objednala.“ (11. 11. 2022) Vazba k objednavající*mu se stává závažnou pod tíhou a počtem tašek, jejichž překypující materialita zjednává práci jako službu konkrétním, avšak neznámým lidem. To je podpořeno digitální přítomností váhy v donáškové aplikaci TERRA, která je na rozdíl od melounu a dalších konkrétních položek v aplikaci viditelná. Jednotlivé produkty jsou nejprve pro kurýrstvo svou vahou. Při obdržení trasy v aplikaci směřuje první klik prstem na rozkliknutí váhy celkové trasy a dále na váhu jednotlivých objednávek. Při čekání na trase při mé druhé zaučovací směně si jdeme s kurýrem Danielem sednout na kurýrku:

*Vevnitř sedí dalších 5 kluků, tři kolem nás a dva vzadu u stěny na mobilu. S těmi třemi se Daniel dává do řeči. Společně si prohlížejí, jaké mají trasy a sdílejí místa a váhy. S Danielem máme 380 kg trasy, jeden největší nákup 80 kg a trasu po Praze se začátkem na Kamýku. Týpek vedle s vyholenými stranami hlavy s takovým lehce chraplavým hlasem si stěžuje: „Mám samé Nové město, Staré město, Václavák a tam 97 kg, no z toho bych se posral, kde já tam zastavím jak k*nda.“*

(zápisky z terénního deníku, 23. 11. 2022)

Naložení melounu, resp. objednávky do auta je v tabulce mzdy definováno jako nutná složka práce, ovšem samotná ještě netvoří pozitivní hodnotu, musí být dovezena a předána. Prodávaným zbožím není meloun, ale dovezený meloun na práh domů, předaný s úsměvem a vyneseny na požadované místo. Při příjezdu na danou adresu, jakmile taška s melounem opustí kufr a je vyzvednuta na zahradu, na práh domu, do výtahu nebo do bytu, nese v tuto chvíli přinejmenším příslib charakteristiky daru v kontextu osobního předání z ruky do ruky, doprovázeným krátkým „small talkem“ v rámci vymezených 2 minut na předávku. Kurýr Leoš, který jezdí do regionů, charakterizuje okamžik předávky takto: „Lidi mají Herkules rádi, vždycky mě hezky pozdraví a děti volají, děda mráz přijel“ (2. 12. 2022). Tento takřka romantizovaný pohled může být ironickým vtípem pro antropologické ucho

– v Leošově reakci na přiznání mé identity výzkumnice je patrný lehký posměch: „U nás ve firmě byly všechny sekretářky vzděláním antropoložky nebo religionistky.“ (2. 12. 2022) Nebo může vyjadřovat ztotožnění se s étosem firmy, jejíž reklamy jsou plné usměvavých úslužných mužů, kteří předávají košík plný čerstvých potravin (nikoli v taškách) často ženám s dětmi. Nebo může jít o prostou anekdotu ze zkušenosti.

Nicméně tento Leošův popis líčí ducha sdílené ekonomiky, imaginaci vzájemné pomoci a kolektivní péče, tedy sociální hodnotu práce spočívající v navázání vztahu (Graeber, 2001), která se překládá do tržní hodnoty, z níž čerpá firma. V řetězci hodnoty donáškové služby jsou totiž jednotky úkonů fragmentarizované, hodnoceny zvlášť a ve své kombinaci utvářejí tzv. bonusovou složku mzdy. Bonusová složka mzdy pro „partnera“ pracujícího na IČO se skládá z následujících úkonů: počet převzatých a včas doručených zásilek, styl jízdy, správnost klikání, reprezentace firmy (školicí prezentace, 9. 11. 2022). Časovost jsem popsala v první kapitole, nyní se zaměřím na reprezentaci firmy a posléze na styl jízdy a správnost klikání.

3.3.1 Emoční práce a trapnost udýchaného těla

Do kolonky „reprezentace firmy“ spadá stanovený „dress code“, sestávající z mikiny, vesty a bundy v barvách značky firmy a „slušné kalhoty, ne tepláky.“ (teamleader Míra, 4. 12. 2022) Dalším hodnoceným úkonem je „zdvořilá a profesionální komunikace se zákazníkem“ vymezená kódy úslužnosti a připraveností vyhovět. Vyměření hodnoty této složky je delegováno na samotné zákaznictvo, které je po předání v aplikaci v digitálním rozhraní vyzváno k označení „spokojenosti s kurýrem“ na stupnici tří smajlíků. Zelený úsměv od ucha k uchu, oranžová tvář s linkou místo úst a červený zamračený křik jsou kritériem hodnoty toho, co A. Hochschild (1983) nazvala emoční prací. Definuje ji jako „takový management pocitů, aby vytvářely veřejně pozorovatelné projevy tváře a těla. (...) Prodává se za mzdu, a proto má směnnou hodnotu.“ (1983: 7) Mají-li řízené projevy tváře a těla směnnou hodnotu, pak na ně při jejich výkonu vzniká nárok. Dynamiku povinnosti a nároku pospala Hochschild v kanonickém díle na případové studii emoční práci letušek, jejichž povinností je zajistit příjemný afektivní prožitek pasažérům (často mužům), jako by se jednalo o domů pozvané hosty, jež si letušky přejí pohostit, obsloužit a potěšit (1983: 105). Projev nespokojenosti pasažéra je v této dynamice projevem nesplnění povinnosti letušky, která za to může být sankciována (1983: 8).

Sankce za nespokojenost zákaznictva se v řetězci hodnoty donáškové služby zjednává jako vyřazení z poolu dýšek na celý měsíc. Kurýr Vilém, zatímco společně tankujeme auta, vypráví o sankci na popud stížnosti zákaznice:

„Byla to ta sobota, co nasněžilo, prostě po dálnici jeli všichni krokem, protože nebyla pořádně uklizená, břečka. A nabral jsem zpoždění, měl jsem přijet v 11 a už bylo 12 k paní cizince, tak ji volá předem, že budu za 2 min na adrese, však tak, jak mě učil Daniel. Ptám se ji, jestli bude chtít s těma taškama pomoci a ona říká: ‘No, it’s ok.’ No a pak druhý den mi volá teamleader že na mě přišla stížnost, že ‘I must go downstairs.’“

A prítom já ji neřekl že si pro to má jít dolů, jenom že přijíždím na adresu... Takže ty se na začátku měsíce připravíš o část své výplaty a vlastně se ti vyplatí pracovat míň.“

(zápis z terénního deníku, 5. 12. 2022).

Vilémovo povzdechnutí nad nejasností komunikace, v níž zákaznice očekávala vynesení nákupu nahoru, přesně vyjadřuje dynamiku nároku-povinnosti emoční práce, která je vepsána do služby dovážky. Byť je akt vynesení nákupu aktem fyzickým, vynesení bez pobídnutí je nárokem, o který by si zákaznictvo nemělo muset říkat samo. Nejde tedy jen o akt samotného vynesení, ale jeho formu v kódu laskavosti.

Hochschild popisuje různé techniky disciplinace pocitů letušek, probíhající na školeních, vstupních pohovorech ale i vzájemným dohledem a sebe-dohledem, skrze které se vytváří žádoucí osobnost vřelé a pohostinné letušky v souladu s tím, na jaký segment zákaznictva daná letecká společnost míří (1983: 97). Herkules cílí především na tu část společnosti, jenž při výkonu nakupování naráží na překážky – časové, prostorové nebo tělesné. Častější klientelou jsou proto ženy, pečující matky a senioři a seniorky. Nebo lidé žijící v odlehlejších částech vesnic, případně ve vysokých patrech paneláků bez výtahu.

J. Woodcock (2019) upozorňuje na genderované podmínky devaluace emoční práce spjaté s (ženskou) reprodukční prací, která je vyloučena z řetězce směnné hodnoty. Toto vyloučení podle něj umožňuje zahrnout emoční práci do produktivní (mužské) práce, komodifikovat ji, řídit a regulovat (2019: 65). Domnívám se, že práce, kterou vykonávají kurýři a kurýrky v tomto ohledu odpovídá komodifikované reprodukční práci, jejíž nárokové emoce podléhají genderované a třídní dynamice čerpající z tohoto historického vyloučení. Hochschild přesvědčivě ukazuje, jak se projevy těla a emoce vyžadované od letušky živí z patriarchálního genderového uspořádání, v němž je femininita symbolicky spojována s úslužností, poslušností, slušností a materiálně vytlačována do sféry reprodukční práce, péče a služeb, v níž se tyto vlastnosti očekávají. Zároveň tyto projevy těla a pocity nasedají na specifickou estetiku střední třídy a buržoazní genderovou dynamiku pohostinné ženy v domácnosti, – proto je pasažérstvo v letadle přirovnáváno k hostům v obýváku – a zmoženého muže, který si po návratu z práce zaslouhuje veškerou péči a obsluhu. Kurýrování, které v drtivé většině vykonávají muži (jak jsem zmínila výše, podíl žen představoval 3 % pracujících), naopak čerpá z genderové dynamiky pracující (dělnické) třídy, a je tak imaginativně spjato s fyzicky zdatným mužem, jenž vykoná fyzickou dřinu pro ženu ze střední třídy. Kurýrka žena tak tuto skrytou genderovou dynamiku převrací. To jsem pociťovala na svém těle. Skrze mnohdy trapné situace se mi tento genderový předpoklad vyjevoval.

„Jé, vy jste statečná, že to děláte, můj manžel vydržel měsíc.“ (zákaznice z Nové Vsi, 30. 11. 2022) „Ježiši, jak jste to sem dotáhla, proč tuhle práci děláte, to by mělo být nelegální.“ (zákaznice z Prahy, 25. 11. 2022) „Ježiš, já vůbec nejsem zvyklá, že mi s tím jezdíte ženy.“ (zákaznice z Lysé nad Labem 2. 12. 2022) „Tyjo vemte to nadvakrát, ať se nezničíte... Já, když slyšela ten ženský hlas, tak jsem se úplně bála, abyste neměla 40 kilo.“ (zákaznice z Mladé Boleslavi 3. 12. 2022) “You are a strong woman doing

this job.“ (zákazník z Prahy 4. 12. 2022) „*A vy jste snad rambo nebo co?*“ (zákaznice z Peček 10. 12. 2022) „*Prosím vás dejte to sem, přece mi to nebude ženská tahat.*“ (zákazník z Čelákovic 14. 12. 2022) „*Mně je vás líto, já bych vám s tím pomohl, ale chytly mě záda.*“ (zákazník z Prahy 6. 1. 2023)

Údiv a nepohodlí, téměř až pocit viny ve tvářích zákaznic a zákazníků vytvářel podivnou situaci, kdy i já jsem se cítila vinně za to, že jsem udýchaná po vystoupení do pater, jako bych svou práci neodváděla dostatečně dobře, protože můj úsměv je doprovázen těžkým dechem. Hochschild do pojmu emoční práce zahrnuje rovněž řízení pocitů, které se projevuje ve chvílích, kdy se cítíme jinak, než se po nás chce (1983: 136). Projevení pocitu námahy, únavy a spěchu činí situaci předávky nákupu trapnou, protože to neodpovídá komunikačnímu kódu služby dovážky, za níž si zákaznictvo platí. Jako by z tržního vztahu směnné hodnoty náhle vystoupilo tělo, udýchané, upoceně, roztěkané, které svou materialitou dráždí ujednanou transakci. Výše uvedené komentáře jsou tak reakcí na trapnost na jejímž pozadí se interakce vymyká komoditním vztahům. V tomto trapném výmyku se komodifikace (reprodukční) práce vyjevuje. Výmyk je trapný, právě protože je zákazník*ce konfrontován s tím, že je reprodukční práce (donesení nákupu) přeložena do tržního vztahu. Těžký meloun v kombinaci s těžkými mlíky, moukami, vodami, pivy, vysokými patry, vzdálenými parkovišti a unaveným tělem vyjevuje síť vazeb, ve kterých tělo práci vykonává, ale které jsou hodnotově neviditelné.

Na průsečíku teorie emoční práce Hochschild a teorie odcizení Tsing navrhuji trapnost situace předávky číst jako vyjevení odcizení v jeho náhlém přerušení materialitou genderovaného těla, které vyjádřením nežádoucích pocitů performuje síť vazeb, na níž je výkon práce závislý, ale z něž je v temporalitě a řetězci hodnoty donáškové služby pracující vytržen*a. V tržní transakci pak taková vztahovost a závislost pracujícího těla působí nepatřičně, proto trapně. Nepatřičnost se ve většinu situací přebyla dýškem takřka z lítosti, nebo naopak absencí jakéhokoliv dýška. Určitý emancipační potenciál trapnosti umožňující získat vyšší dýško navzdory (nebo právě díky) nesplnění nárokové emoční práce, nefungoval spolehlivě, při performanci námahy jsem se dočkala i ironických rýpnutí: „Nebolí vás ruce?“ (zákazník kouřící cigaretu na zahradě své vily v Mladé Boleslavi, 3. 12. 2022)

Vedle genderovaného zranitelného těla se ze sítě udržování úkonu práce vyjevovalo počasí, v hutné formě sněhu nebo námrazy. Několik prosincových sněhových kalamit zpomalilo trajektorii dovážky, prodloužilo ji objížďky nebo zamezilo jejímu dovršení. Trapnost opět dominovala situacím, v nichž sníh a jeho hutnost performovaly námahu v rozporu s kýženými emocemi úslužnosti a klidu. „To musí být radost jezdit v týhle nadílce,“ komentuje lítostivě zákazník moje žuchnutí na zledovatělé příjezdové cestě, zatímco obcházím auto s taškami v ruce (10. 12. 2022). „Ale vždyť tam normálně lidi jezdí,“ přesvědčuje mě zákaznice z Pražských Bohnic, když ji volám poté, co se mi napočtvrté nepovede vyjet zasněženou ostrou zatáčkou s naloženým autem (15. 12. 2022). „No to se z toho asi nevykopete,“ reaguje skepticky zákaznice z obce Nehvizdy, když ji po zapadnutí kola do sněhu prosím o lopatu, abych se pokusila sníh odhrnout (3. 12. 2022).

Trapný okamžik předávky je sedimentací vytlačené reprodukční práce z řetězce hodnoty a zábleskem toho, jak se hodnota utváří překladem z nekapitalistických hodnotových režimů. Komodita dovážky je v trapnosti pronásledována charakteristikami daru, tedy vzájemností vztahů, které v temporálně a emočně vymezené transakci překládají do kapitalistické hodnoty. Jinými slovy, „překladový stroj kapitalismu“ (Tsing, 2015: 133), který není homogenní totalitou, ale naopak integruje heterogenní vztahy a způsoby utváření hodnoty má také svůj diskurzivní doplněk, apropriaci vlastní kritiky a její komodifikaci (Schor, 2014, Casilli, 2019, Ravenelle, 2019). Původně emancipační diskurz sdílené a platformové ekonomiky je integrován do kapitalistického zisku jako generátor hodnoty z emoční práce, reprodukční práce a také práce digitální sebe-kontroly (Casilli, 2019).

3.3.2 Valorizace klikání a stylu jízdy

Když mi do e-mailu přišla první sumarizace jízdy, v kolonce správnosti klikání stálo „88,89 %“. Podivilo mě to, přemýšlela jsem, kdy jsem asi mohla do aplikace kliknout špatně, nebo jak se vlastně špatné klikání posuzuje? Postupně jsem si začala klást otázku, proč je vlastně finančně ohodnocena za to, jak a kdy přikládám prsty na aplikaci. Proč je klikání valorizováno, jakou hodnotu vytváří?

Podívám-li se na trajektorii melounu v tašce ve vztahu k jeho trajektorii v aplikaci, je meloun časoprostorově ukotven v souřadnicích, které musí fyzická trajektorie následovat. Čas výjezdu a stanovené časové okno dané zastávky s melounem musí korespondovat časům, které vypočítal algoritmus při vyhotovení trasy. Kontrola splnění těchto časů se uskutečňuje právě prostřednictvím klikání. Odklikávání začátku a ukončení jednotlivých úkonů. Start nakládky, dokončení nakládky, výjezd na trasu, výjezd na první zastávku, dojezd a první zastávku, začátek předávky, nákup předán, výjezd na druhou zastávku atd. až k poslední zastávce, návratu na sklad, dojezdu na sklad a ukončení trasy. Klikáním ve správné chvíli se vytváří data, která společně s GPS utváří praktiky dohledu, jež umožňují vyměřovat čas jednotlivých úkonů, tedy jejich správné plnění zajišťující hodnotu.

Valorizace správnosti klikání rovněž zajišťuje, že aplikaci nelze obalamutit, resp. znemožňuje balamucení, které se pak propisuje do ztráty procentuální úspěšnosti klikání, a poměrově se tak snižuje zisk pracujícího, zatímco aplikace hromadí data o rychlosti jednotlivých úkonů, které jsou pak využity ke zdokonalování. Balamucení bylo možné první měsíc mého působení v terénu kurýrování. „Odklikni si to až v 6.15 h,“ vybízí mě koordinátor dopravy na směně 3. 12. 2022. Začít celý proces digitálně později než fyzicky, zkracuje délku prvního úkonu – nakládky, a tím umožňuje zajistit rychlejší provedení, lepší hodnocení a vyšší zisk. To bylo následně znemožněno změnou v procesu začínání prvního úkonu, který se automatizoval tak, že jeho fyzický začátek není možný bez toho digitálního. Na začátku prosince 2022 byla spuštěna tzv. systémová nakládka. Pro řidičstvo byla prezentováno jako urychlení a zjednodušení procesu, ale aspekt eliminace balamucení a prodloužení kontroly byl zamlčen.

Stane se mi taková kuriozita, jsem někde ve Veltrusech, dám odstartovat trasu na další zastávku a omylem odkliknu už potvrdit příjezd. Ale dojezdu tam až za 20 min (vesnice Slatina). Zrovna když volám paní, že jsem tam za 2 min, tak mi volají ze zákaznický

linky: „Prosím tě, tady paní přišla smska, že už seš tam, jak jsi na tom?“ „Právě jsem ji volala, že tam budu do 2 min.“ Tak pak se ptám paní: „Vám prý přišla smska“ a paní říká: „No na tý mapičce bylo, že jste někde v Mladý Boleslavi,“ tak říkám: „Aha to je záhada, tam jsem vůbec nejela, přijela jsem z Neratovic a Veltrus.“

(zápis z terénního deníku, 11. 12. 2022).

Když klikání nesedí s GPS polohou, generuje to chyby, které se ukazují v mapičce objednávací aplikace zákazníci. Naznačuje tato chyba, že kontinuita správného klikání vytváří také data strojového učení algoritmu? K této otázce se vrátím v poslední kapitole, co je ovšem patrné, je součinnost prostorového dohledu GPS a časového dohledu, který pracující vykonává sám* a klikáním, k čemuž je motivován jeho hodnocením. Tato prostorová kontrola GPS je skryta za kritérium „styl jízdy“, v němž se hodnotí dodržování pravidel silničního provozu, prudké najíždění do zatáček apod. tak, aby odpovídali slušné reprezentaci firmy. Kolega Igor glosuje absurditu tohoto kritéria, jež má mezi kurýrstvem status netransparentnosti: „Já si vždycky dám kafe na kapotku a jezdím tak, aby mi to nepadlo.“ (23. 11. 2022) Kurýr Daniel, jež mě zaučuje, mi poté v autě dodává: „Já nevím, proč ten styl jízdy nemám, mám vždy 4.5 a na 100 % musíš mít 4.9.“ (23. 11. 2022) Styl jízdy jakožto kritérium kvality práce, jež tvoří podmínky odměňování, je netransparentní disciplinační technikou práce.

Časovost, reprezentace firmy, styl jízdy a správnost klikání tvoří bonusovou složku pracujících na IČO. Dosáhnout na 100 % bonusů vyžaduje úspěšnou souhru sítě proměnných – v prvé řadě časově výhodné rozdělení tras bez dlouhých prodlev mezi nimi. Vzdálenostně krátké trasy s nahuštěnými zastávkami a co nejvíce objednávkami, aby byl naplněn využití prostor auta. Kolega Tomáš takové trasy popisuje následovně: „Objel jsem 17 ksichtů a krátké intervaly, takže si hodně zamakáš, ale hodně si vyděláš, tohle mám nejradši, než když máš prostě 10 objednávek a přejíždíš velké intervaly.“ Týpek, co sedí naproti oponuje: „Já mám naopak radši, když jedu dál, třeba do Kolína a mám tam těch 10 objednávek a klidně 300 kilo to mi nevádí.“ Po chvíli dodá, že pracuje na DPČ (4. 12. 2022). Každá trasa má tedy jinou hodnotu ve vztahu rozložení adres, počtu objednávek, tíhy objednávek, vertikálních vzdáleností a typu smlouvy pracující*ho. A trasy rozděluje algoritmus aplikace TERRA. Do této nahodilé konstelace nadto vstupuje počasí, dopravní komplikace a technologická nespolehlivost aplikace.

3.4 *Glitches* v komodifikaci, odcizení a autonomie

Shrnu-li ontologické překlady v materiální trajektorii balení ve skladu a dovozu, jsou objekty od začátku komoditami a dále se v procesu sběru a balení ve skladu komodifikují kompletací do formy objednávky v nákupním taškách a v procesu dovozu jako služba dovozu. Prodávanou komoditou tedy není produkt nákupu jako takový, ale práce nakoupení a dovezení – činnosti, které bychom mimo tržní kontext nazvali reprodukční prací, činností obživy a udržování se (Marx & Engels, 1978, Graeber, 2001, Bhattacharya, 2017). V tomto dvojím procesu komodifikace vznikají trhliny/záseky/*glitches* v nichž se komodity překládají do hodnotových režimů. Při pádu komodit na zem nebo při jejich roztrhání či rozbití

se stávají prostředky projevů mikro-rezistence jako je výživa těla nebo vynechání poškozeného produktu, jež jsou využitím dostupných možností k vylepšení si podmínek práce. Výživa těla doplňuje síť vazeb reprodukční práce a vynechání produktu se opírá o vztah k dalším pracujícím na fasttracku, kteří mají hodinovou sazbu. V obou případech má tedy objekt blíže k daru než ke komoditě, protože zůstává ve vazbách nebo je tvoří. V trhlině trapnosti, resp. nesplnění nároku emoční práce nebo ve sněhové kalamitě se zviditelňují vztahy a podmínky, z nichž je pracující tělo vytrženo, odcizeno, aby byl výkon práce měřitelný a kvantifikovatelný. Komodita-sloužba se tak opět v těchto trhlinách blíží charakteristikám daru, když podržuje vztahy subsistence. Dýško z lítosti za svobodnou performanci námahy se vymyká tržní kvantifikovatelnosti. Není však jisté.

Důležitým dodatkem k těmto trhlinám je proto jejich ambivalence a nejistota. Jsou to *glitches*, které lze dočasně (svobodně) obývat, ale v této dočasnosti poukazují na to, z čeho jsou trhnuty: z nezajištěného, ze sítě vazeb reprodukční práce a neovlivnitelných podmínek práce vytrženého, tj. odcizeného těla. V diskurzu zakázkové ekonomiky na školeních, reklamách a mezi vedením je toto odcizení nazýváno autonomií (Ravenelle, 2019: 101). Autonomie je konstruována skrze vytržení z živoucích vazeb a podmínek, jež jsou přesunuty do osobní odpovědnosti pracující*ho prostřednictvím fragmentarizace na různě valorizované složky, které jsem popsala výše. Odcizení a autonomie tak korelují a překládají se jedno ve druhé ve více či méně úspěšných trhlinách procesu komodifikace.

Nabízí se otázka, jak se vzhledem k fragmentarizaci úkonů a hodnoty vyjevuje celek materiální trajektorie. Záblesk celku zahlédnu jednou na sektoru taškování, když mi algoritmus náhodou přiřadí přepravku, kterou jsem sama před chvílí připravila:

Sotva stihnu napíckovat pár kol, když na mě volá koordinátorka, že mám jít opět na kontrolu. Když si jdu na flowrack pro krabice, zpozoruju, že je to přesně nákup, co jsem si sama nasbírala teďka na sektoru pokojové teploty! Mám z toho podivnou radost, ale zároveň si nadávám, jak jsem tu přepravku přecpala, tak, že jsem tam nechala dvě vody ve folii, kterou teď musím strhávat a zdržuje mě to. V tomhle případě je jedno kde mě to zdrží, protože jsem to i pickovala, ale přesně když takhle picker nedbale nerozbaluje věci, fakt to zdržuje a padá norma. Ale co má pickerka dělat, taky honí normu.

(zápis z terénního deníku, 2. 8. 2022).

Popisovaná podivná radost plyne z náhlé možnosti zakoušení a nahlédnutí smysluplného celku výrobního procesu. Charakteristikou odcizení podle definice Marxe (1961) je odcizení od produktu v rozkouskovaných, specializovaných úkonech. V tomto smyslu jsou pracující ve skladu odcizení, protože pracují v rámci jednoho druhu činnosti nebo sektoru. Marx hovoří také o odcizení od lidskosti a rodu. S opatrností k univerzalizujícím tezím o přirozenosti člověka bych korigovala tento aspekt jako odcizení od spolupracujících, které se ve skladu vyjevuje v situacích vzájemné sabotáže, když doplácím na rychle provedený nedbalý úkon pracujícího, od nějž ke mně produkt doputovává. Jednou na mrazáku čekáme na prázdné vozíky s koordinátorem agentury Rapitas a bavíme se o tom.

„Každý by si měl zkusit každou pozici, aby si to lidi připravovali, nejlíp nejdřív na expedici a pak příjem, kde ocení ten klid a hlavně budou vědět, jak to připravit.“
„Souhlasím, když jsem na trasách nebo a baffle, a praskne mi taška, tak vím, že na kontrole to pak dám dvou,“ Vlado kýve.

(zápis z terénního deníku, 16. 9. 2022)

Vzájemná spolupráce, kterou naznačuje Vlado, je znemožněna součinností mechanismů fragmentace dílčích úkonů, temporálního shonu norem určujících směnnou hodnotu práce a kvantitativní flexibilitou zaměstnávání prostřednictvím pracovních agentur na krátkodobé úvazky, která omezuje možnosti kolektivního vyjednávání (Standing, 2018: 58-65). O pracujících ve skladu lze tedy mluvit jako o odcizených, jak ve smyslu Tsing, coby odtržených těl z živoucích vazeb umožňujících sebe-údržbu a práci, tak v klasickém marxistickém smyslu odcizení od produktu práce, činnosti práce a lidskosti v podobě spolupracujících. Naopak aplikujeme-li marxistickou definici odcizení na kurýrstvo, jejich práce není fragmentarizovaná materiálně v úkonech, nýbrž hodnotově. Byť z pozice kurýra*ky není nahlédnutelná takřka polovina výrobního procesu odehrávající se ve skladu, druhá polovina práce je vykonávána jedním kurýrem*kou a na jejím konci stojí viditelný koncový zákazník*ce. Fragmentarizovaná je však směnná hodnota práce a podle ní je práce kurýrování rozčleněna na úkony, jež jsou digitálně kontrolovány. Můžeme v případě kurýrů a kurýrek hovořit o odcizení v marxistickém smyslu? Konstatuje-li kurýr Zdeněk, že si cítí být „pánem svého času“ (11. 11. 2022) není na místě mluvit o autonomii?

Přehlížením pozitivních zkušeností subjektů antropologického zkoumání svůj předmět antropologie ztrácí a upadá do jednostranné strukturální analýzy falešného vědomí (Burawoy, 1979). Výše jsem popsala, jak autonomie a odcizení podle definice Tsing korelují a probíhá mezi nimi dynamický překlad. V následující kapitole se mj. podívám blíže na tom, jak takovou dialektiku autonomie a odcizení prožívá kurýr*ka v žité zkušenosti práce v závislosti na vyjednávání s doručovací aplikací TERRA a jejím algoritmem. Než tak učiním, shrnu ještě, jak dynamika překladu odcizení a autonomie odpovídá dynamice překladu sociální a ekonomické hodnoty, tak jak o nich smýšlí Graeber.

3.4.1 Sociální a ekonomická hodnota

Sociální hodnotu popisuje Graeber jako vytváření vztahovosti, vzájemnosti a péče o druhé mimo kapitalistickou logiku tržní hodnoty nebo daru utvářející povinnost závazku a dluhu (Graeber, 2001, 2011, 2013). Temporalita, kterou jsem v první kapitole popsala jako útržkovité pospíchání a hodnocená emoční práce ve vymezeném času 2 min jsou mechanismy, skrze něž probíhá překlad sociální hodnoty do hodnoty tržní v pracovním procesu dovážky. Příslib sociální hodnoty lze lokalizovat do situací předávky pronásledované imaginací sdílené ekonomiky (Schor, 2014). Podívejme se na příklad nabídky kafe a bábovky, kterou dostávám při doručení nákupu zákaznici do Čelákovic:

„Nedáte si kafe? Pekla jsem bábovku,“ sděluje mi usměvavá paní. Pod tlakem tikající časomíry aplikace TERRA však musím odmítnout. Zdvorně se omlouvám. Paní je z toho

v šoku, z jejího výrazu tváře čtu, že to nečeká, ale neřekla bych, že je uražená. „Tak já vám ji zabalím s sebou!“ „Děkuju, dám si ji zítra na snídani,“ odpovídám a ve spěchu nasedám do auta.

(zápis z terénního deníku, 5. 12. 2022)

V komoditě dovážky nezbyvá na dar bábovky čas. Sociální hodnota vzájemného posezení u kafe a poklábosení by mě v tu chvíli stála hodnotu ekonomickou, z časového zpoždění bych nabrala ztrátu. Hodnotové vyměření předání zakázky s temporálními a emočními pravidly odráží to, co Graeber nazývá nepřímou úměrou mezi ekonomickou a sociální hodnotou (2018: 207). Kompenzace nízké mzdy sociální hodnotou je podle Graebera jedním ze základních mechanismů kapitalismu. Vytlačení z řetězce směnné hodnoty totiž umožňuje hodnotu kumulovat. Tento inverzní vztah je pak podle Graeberova čtení Marxe důsledkem komoditního fetišismu, tedy přesvědčením, že hodnota vychází z vyprodukované věci, nikoli z práce do něj investované (2001: 66-67, 115). Graeber jde ovšem o krok dál, když tvrdí, že samotná teorie hodnoty z práce (*labour theory of value*) je již komoditním fetišismem zaslepena, protože za práci považuje pouze produkci předmětů (2013: 222). Důraz na produktivitu má kořeny v teologických patriarchálních fantaziích stvoření člověka z dělohy ženy. V angličtině ostatně pojem „labor“ označuje práci a současně porod. (Graeber, 2018: 222). Graeber tak následuje tradici feministického marxismu ve vhladu, že kapitalistický růst se živí z neplacené reprodukční práce:

„Systém směnné hodnoty nefunguje jen proto, aby usnadnil vykořisťování v továrně tím, že zakrývá skutečnost, že hodnota pochází z práce. Působí na ještě zákeřnější úrovni tím, že nás nabádá, abychom věřili, že hodnotu vytvářejí především jen určité formy práce. Naznačuje také něco ještě radikálnějšího: že to, co je v marxistické literatuře označováno jako ‚reprodukční práce‘, práce v domácnosti, péče o děti, vytváření, formování, vzdělávání, výchova a péče o ty, kdo vykonávají práci, by nemělo být považováno za nějaký druhotný jev, za pouhou reprodukci pracovní síly schopné produkovat tržní zboží, ale spíše za nejelementárnější formu skutečné práce vytvářející hodnotu, za samotné jádro a podstatu lidského tvůrčího života. To, že ji kapitalismus představuje jako pouhou reprodukci pracovní síly, je nejzazším důkazem jeho zvrácenosti.“ (2013: 224, můj překlad)

Graeber (2001, 2013) imaginuje kapitalismu alternativní společnost, v níž by hodnota byla příkládána kreativní činnosti vyvstávající ve společenských interakcích. Sdílená, zakázková, platformová ekonomika tento emancipační potenciál v jejich zárodcích nesly (Fitzmaurice & Schor, 2015). Mnou sledovaná materiální trajektorie ovšem zobrazuje, jak se v překladech do tržní hodnoty tento potenciál ztrácí a nezajištěnost práce se v síti nahodilých faktorů reprodukční práce přesunutých do osobní odpovědnosti odcizených těl intenzifikuje.

4 Etnografie algoritmů

Klikám na růžovo-modro-zelenou ikonku, která zobrazuje tvář z profilu s dlouhými zelenými vlasy skrytou jako by v balónku kapkovitého tvaru připomínající špendlíky označování bodů na mapě a otvírám aplikaci TERRA. Přihlašuji se svým emailem a v rozhraní mě vítá domovská stránka v modrozeleném zbarvení. V levé horní liště se nachází ikonka panáčka, kam bych měla přidat svou fotku a vedle je napsáno mé jméno s přídavkem: uživatel neaktivní. Pod tím jsou rozmístěny čtyři ikonky označující stav peněz: hotovost s obrázkem bankovky a hodnotou 0kč, stravenky s obrázkem kartičky a 0kč, terminál s obrázkem platební karty a 0kč a spropitné s obrázkem dlaně držící dolar. Pod těmito čtyřmi ikonkami jsou dva sloupce po čtyřech rozkliknutelných bublinách. Vlevo nahoře je modře zbarvený dispečink s ikonkou telefonu a vpravo od toho zelený knoflík s ikonkou play začít směnu. Tu když nakliknu tak se červené písmo zbarví do černa: uživatel aktivní. Dalších šest bílých bublin tvoří vizuálně dvě třetiny displeje: úkoly, transakce, platební terminál, dokumenty, nehoda a rozvrh směn. Kliknutím na úkoly rozbalím novou stránku se seznamem úkolů, tedy zastávek na trase, jež mi před chvílí v aplikaci přistála. 14 úkolů svítí tučně. Scrolluji palcem po displeji a očima čtu lokality: Horní Počernice, Kostelec nad Černými lesy, Lysá nad Labem, Uhřetěves, Horní Měcholupy, Hostivař...Kliknu na ikonku přehled trasy, abych zjistila její parametry a zezdola se mi rozbalí půlstránka. Pod nadpisem nakládání čtu hmotnost 200 kg a vzdálenost 130 km. Modrá svislá přímka se čtyřmi puntíky značí časový rozvrh: start nakládky v 6:44, výjezd na trasu 6:57, předpokládaný příjezd k prvnímu zákazníkovi 7:03, předpokládaný návrat na sklad: 11:19. Vpravo nahoře je napsána hodnota trasy: 575 Kč.

(zápis z terénního deníku, 6. 1. 2023)

4.1 Vyprázdňený pojem sdílené ekonomiky

Zakázková ekonomika, platformová ekonomika, sdílená ekonomika – termíny, které se skloňující více méně zaměnitelně jako pojmenování ekonomického modelu propojování nezávislých sociálních aktérů prostřednictvím digitální aplikace (platformy), která zprostředkovává zakázky mezi klienty (poptávajícími službu) a „partnery“ nabízejícími službu, řídí a reguluje výkon práce (Rosenblat & Stark, 2016, Van Doorn, 2017, 2020, Srnicek, 2018, Ravenelle, 2019, Casilli, 2019, Schor et al. 2020, Vallas & Schor, 2020, Woodcock & Graham, 2020, Woodcock, 2021). Tento způsob organizace práce nepřináší průlom, ale navazuje na trendy outsourcingu a neoliberalizace trhu od 70. let (Woodcock, 2021: 6). Woodcock a Graham zdůrazňují, že technologické inovace nejsou výlučným determinantem těchto ekonomických modelů, jež se formují na průsečíku politické ekonomie, sociálních změn a technologického vývoje (2020: 21).

Antropoložky a sociologové prostřednictvím etnografických zkoumání práce ukazují, že nazývat pracující nabízející služby „partnery“ a „nezávislými kontraktory“ je misklasifikace, která zastírá pracovní-právní vztah, v němž je pracovní proces (výkon práce, čas práce, místo práce, hodnota práce) úzce vymezen platformou/aplikací a o nezávislém podnikání tak nemůže být z hlediska pracovního práva řeč (Van Doorn, 2017, 2023, Moore & Newsome, 2018, Ravenelle, 2019, Woodcock, 2021). Ekonomie na zakázku je problematicky začleňována do souhrnného termínu ekonomiky sdílení, který je podle Schor (2014a) spíše pragmatickým sebe-označením daných firem, než analytickou kategorií, plovoucím označujícím, víceméně volně naplňovaným významem (Ravenelle, 2019: 27).

Počátky termínu ekonomiky sdílení se datují do roku 1995 do založení webových platforem Ebay a Craigslist, které zdarma zprostředkovávají nabídku a poptávku použitých statků (Fitzmaurice & Schor, 2015). Ekonomika sdílení je rovněž spojována s platformou couchsurfing.net, založenou roku 2003, jež propojuje lidi nabízející krátkodobé ubytování v soukromí a cestovatelstvo (Ravenelle, 2019: 26). Sdílení má označovat utváření příležitostí pro tzv. kolaborativní konzumaci a redistribuci bohatství v řetězci hodnoty prostřednictvím sdílení peer-to-peer služeb a statků, které snižují uhlíkovou a ekonomickou stopu a posilují sociální vazby (Fitzmaurice & Schor, 2015: 410). Za pojmem sdílení se ovšem v případě zprostředkovatelských gigantů jako je Airbnb na poli bydlení, Uber v sektoru dopravy a Deliveroo, Foodora nebo Wolt v dovozkových službách, zastírá prostý prodej práce za odměnu (Schor et al. 2020, Smejkalová, 2017: A2larm.cz).

V tomto konceptuálním a legislativním zmatení se vzhledem k protestům a soudním sporům pracujících utváří poptávka po právní kategorii „závislého kontraktora“, která by postihla výkon práce závislý na podmínkách stanovovaných výhradně jednou stranou a hierarchický nikoli partnerský vztah podnikání (ILO, 2023). Přelomový precedens nabízí soudní rozhodnutí ve Velké Británii z roku 2016, podle něžž nesmí Uber nadále své řidičstvo klasifikovat jako osoby samostatně výdělečně činné (Smejkalová, 2016: A2larm.cz). V prosinci roku 2021 vydala Evropská Unie návrh Směrnice ke zlepšení pracovních podmínek v platformové práci (Homfray, 2021: denikreferendum.cz). Ta byla přijata v roce 2023 v dohodě Evropské rady s Evropským parlamentem. Jádrem směrnice je právní presumpce zaměstnavatelského vztahu. Pokud pracovní proces naznačuje jednostrannou kontrolu výkonu práce ze strany platformy a platforma neprokáže jinak, předpokládá se, že se jedná o zaměstnanecký vztah. Pracující se mohou na tento právní předpoklad odvolat a platformy musí dokázat, že nejde o zaměstnanecký poměr. Členské státy EU mají dva roky na to zahrnout tuto směrnici do svých právních systémů (2024: consilium.europa.cz).

4.1.1 Aktuálně existující platformizace a prekarizace

V rámci platformové ekonomiky se teoretici a teoretičky práce shodují na dvojitým členění: crowdsourcing (outsourcing na dav z celého světa, který se uchází o zakázku) a práci na zakázku přes aplikaci (Abdelnour & Bernard, 2018, Casilli, 2019, Vallas & Schor, 2020, Woodcock & Graham, 2020). Crowdsourcing označuje digitální outsourcing pracovního procesu, typicky vykonávaného jednou*ím

pracující*m, na geograficky vzdálený dav nejčastěji na globálním jihu formou mikro-zakázek. Emblematickým příkladem je Amazon Mechanical Turk, který zprostředkovává mikro-zakázky tzv. lidské inteligence, tedy úkony, které neumí zpracovávat umělá inteligence (Jones, 2021: 32). Práce na zakázku přes aplikaci zpravidla zahrnuje poslíčky nebo péči v domácnosti – pracovní úkony, které jsou zprostředkovány digitálně, ale jsou vykonávány ve stanovených geograficky blízkých lokalitách. Můj terénní výzkum spadá do druhé formy této typologie a pro jeho bližší specifikaci využiji pojem „aktuálně existující platformizace“ navržený N. Van Doornem a jeho týmem ve výzkumném tělese *Platform Labor* v Nizozemsku.

Van Doorn (2021) pojímá aktuálně existující platformizaci jako jakýsi meziměřítkový vehikl, který umožňuje sledovat souvislosti mezi makro-škálou strukturálních trendů na trhu práce a mikro-škálou každodennosti pracujících. Navazuje na procesuální přístup k platformám (Poell, Nieborg & Van Dijck, 2019), podle kterého není platformová ekonomika výsekem pracovního trhu, ale spíše vyústěním průniku infrastruktur, ekonomických procesů a digitálních platforem do různých ekonomických sektorů. Tento pohyb platformizace se začleňuje do specifických geograficko-právních režimů a spoluutváří lokální socio-ekonomické podmínky. Všímavost k situovaným pohybům platformizace je analytická strategie, která zamezuje reduktivnímu odvolávání se na platformový kapitalismus jako vysvětlovací princip.

Ve své slavné eseji (2017) popisuje Nick Srnicek ekonomický model platforem jako novou epochu kapitalismu, jehož klíčovou těžební surovinou jsou data vytvářená aktivitou uživatelstva digitálních platforem. Co je nového v tomto stadiu kapitalismu, je podle Srnicka obrovské množství dat dosažené zlevněním a rozšířením internetu a komunikačních technologií. Množství dat má v kapitalismu několik zásadních funkcí, které z nich činí cenné aktivum: učení algoritmů, koordinaci a outsourcing práce, optimalizaci a flexibilizaci pracovních procesů a utváření nových dat v datové analýze (2017: 41-42). Data a vědění umožňují tlačit náklady kapitálu stále dolů. Van Doorn (2021) ovšem varuje před vyprázdněností pojmu platformového kapitalismu, který obdobně jako pojem neoliberalismus funguje jako ideologická nálepka odvádějící pozornost od konkrétních podob politicko-ekonomických vztahů ve společnosti. Aktuálně existující platformizace má překlenout diskurzivní legitimizace managementu platforem a jejich konkrétní zjednávání.

V českém kontextu vyrůstá platformizace z tradice outsourcingu a zaměstnávání v tzv. švarcsystému. Švarcsystém je označení pro zastřený pracovní-právní vztah, v němž je výkon závislé práce právně vydáván za partnerství mezi nezávislými sociálními aktéry, např. formou obchodní smlouvy, smlouvy o poskytování služby, smlouvy o dílo apod. „Zpravidla pak zaměstnanec/zaměstnankyně vykonává činnost pouze pro jednoho podnikatele, často v jeho sídle, na jeho pracovních prostředcích, v předem daných pravidelných hodinách a za své služby si účtuje každý měsíc v zásadě shodnou cenu.“ Definuje švarcsystém právnička Šárka Homfray (2018: 24). Obdobně, skrze pojem zastření, uvažuje o sdílené ekonomice politoložka Kateřina Smejkalová (2016: A2larm.cz), jež upozorňuje, že pojem sdílení je eufemismus, který zastírá klasický prodej pracovní síly za odměnu.

Kurýrstvo největší české donáškové služby protestovalo v roce 2022 proti zpřísnění podmínek odměňování a rozsáhlejší fragmentarizaci úkonů, která znásobuje faktory rozhodující o hodnotě výtěžku. Mezi nimi mj. také evaluace spokojenosti ze strany zákaznictva. Vedení firmy se tehdy odvolalo na princip volného trhu, podle něž je práce svobodnou volbou a pracující jsou svobodni jít pracovat jinam (Adamcová, 2022: Aktuálně.cz).

Ekonomický model logistické společnosti KIKI, na níž Herkules outsourcuje dopravu, je jakýmsi hybridem, jenž sdílí charakteristicky švarcsystému a modelu štíhlých platforem (Srnicek, 2017). Typickým příkladem štíhlých platforem je Uber, který nevlastní žádný fixní kapitál a tím redukuje své náklady. Vlastní pouze data (Srnicek, 2017: 84). Práce v KIKI je ujednána smlouvou o poskytování služeb mezi jedním konkrétním online supermarketem (Herkulesem) a nezávislým „partnerem“. Zprostředkovací úloha aplikace je tak pro jednu*oho pracující*ho omezena pouze na jednu firmu – Herkules. KIKI ovšem zajišťuje kurýrní služby dalším (kamenným) supermarketům.

Herkules si tedy najímá logistickou společnost KIKI, na kterou outsourcuje proces dovážky. Ta kromě digitální infrastruktury TERRA, do níž mimo kurýrní aplikace spadá pickovací aplikace využívaná na nakládce, administrace časových oken zákaznictva, sledování objednávek, který umožňuje zákaznictvu kontrolovat objednávku v reálním čase a administrace celého systému (přečteno na webových stránkách firmy), také vlastní, resp. půjčuje si na operativní leasing fixní, resp. cizí kapitál v podobě aut a pracovních úborů propagující firmu. Tím se liší od modelu štíhlé platformy. Tyto půjčené komodity pracujícím pronajímá a deleguje tak náklady a odpovědnost na pracující, kteří se ve vztahu k firmě nachází v zastřeném pracovně-právním vztahu rámovaném jako „partnerství“ na IČO (nebo v ojedinělých případech, jako v tom mém, na DPČ). Jejich pracovní činnost je zprostředkována a řízena online aplikací, která striktně vymezuje podmínky poskytování poptávané služby. Status pracujících tak odpovídá tomu, co právní experti*ky nazývají „závislí kontraktóři“ (Homfray, 2021, Woodcock & Graham, 2020).

Převedení odpovědnosti a rizika ze zaměstnavatele na pracující je zároveň jedna ze základních charakteristik prekérní práce podle ILO (*International Labour Organization*). Prekérní práce je definována souborem objektivních charakteristik pracovně-právního modelu a subjektivních pocitů nezajištěnosti a nejistoty (Woodcock & Graham, 2020). Guy Standing rozlišuje sedm pracovních jistot, o které se ve formách prekérního zaměstnávání přichází (2018: 28-29): jistota pracovního trhu (obstarat si živobytí), jistota zaměstnání (ochrana před svévolným propouštěním), jistota pracovního místa (obstarat si pracovní pozici ve výši své kvalifikace), jistota bezpečnosti práce (ochrana před nehodami a zdravotními riziky spojenými s výkonem práce), jistota rozvoje dovedností, jistota příjmu (pravidelný a adekvátní měsíční příjem na zajištění potřeb) a jistota reprezentace (kolektivní hlas na pracovním trhu).

I u pojmu prekarity hrozí sémantické vyprázdnění. Obdobně jako platformizace si tedy pro zkoumání konkrétních podob prekarity vypůjčují procesuální koncept prekarizace (Standing, 2018), který se zaměřuje na způsoby a mechanismy, jakými jsou pracující prekarizováni a o jaké jistoty přicházejí. Digitální zprostředkování a algoritmický management jsou nástroje, které zbavují

zaměstnanecký vztah pracovně-právních jistot (jako je jistota zaměstnání, jistota bezpečnosti práce, jistota příjmu, jistota reprezentace) a vzhledem ke své netransparentnosti znemožňují vyjednávací pozice pracujících (Moore & Newsome, 2018, Schor et al., 2020). Na průsečíku konceptů aktuálně existující platformizace a prekarizace se zaměřím na podobu prekarizace práce v platformizovaném sektoru donáškové služby a specificky úlohu algoritmů digitální aplikace. Pro tyto potřeby se tentokrát omezím pouze na část etnografického výzkumu prováděném na pozici kurýrky. Vzhledem k datům vycházejících ze zúčastněného pozorování a neformálních nestrukturovaných rozhovorů v průběhu pracovního provozu se nebudu zabývat prekaritou jako biografickým problémem (Mrozowicki & Trappmann, 2020) a nebudu ji zasazovat do životních příběhů a pracovních drah pracujících, tak jak prekaritu zkoumají Schor a Attwood-Charles (2020) nebo Ravenelle (2019). Místo toho se pokusím o „hutný popis“ (Latour, 2005) lidsko-algoritmické interakce.

4.2 Otvírat černé skříňky algoritmů

V pět ráno přijíždím na kurýrku. Přeberu auto, přihlásím se do TERRY, nafotím to a chvíli čekám, než dostanu trasu, když mi pípne. Začnu číst ty úkoly a v duchu si říkám: „Do prdele.“ Jsou to opět vesničky v Brdech. Je to sice jen 11 úkolů a 130 kg, takže kdyby bylo hezký počasí, byla by to pro mě ideální trasa. Na dispečinku sedí Helena, ptám se jí, co má za trasu, říká, že jede daleko, říkám, že taky, že do Brd, a že jsem tam byla včera a vyprávím jí, jak jsem nemohla vyjet kopec. Helena říká: „A měla si strach vid?“ „Jo, já jsem se rozbřečela normálně,“ odpovídám, zatímco Helena pokyvuje pochopením. Motivována výzkumným záměrem jdu k okýnku dispečera. „Můžu se zeptat, jak funguje to přiřazování tras? Včera jsem se zasekla v kopci v Brdech a dneska mám zase Brdy,“ spustím na dispečera Karla, který mě přeruší, jako bych se ho ptala na samozřejmost: „No to dělá TERRA sama.“

(zápis z terénního deníku, 10. 12. 2022)

Karlova odpověď utnula konverzaci. Přiřazuje-li trasy TERRA sama, pak se Karla nemám dál na co ptát, protože odpovědnost náleží algoritmu. Tato imaginace mocného mechanismu technologie, do kterého nemůžeme nahlédnout, je ozvěnou pojmu černá skříňka. Bruno Latour (1987) jím označuje zjednodušující epistemologickou zkratku, podle níž nemáme přístup k fungování technologie, ale můžeme zkoumat pouze její vstupy a výstupy. „Černou skříňku používají kybernetici vždy, když je nějaký stroj nebo soubor příkazů příliš složitý. Na jeho místo nakreslí malou krabičku, o které nepotřebují vědět nic jiného než její vstup a výstup (...) Nezáleží na tom, jak kontroverzní je jejich historie, jak složité je jejich vnitřní fungování, jak rozsáhlé jsou komerční nebo akademické sítě, které je drží v chodu, počítá se pouze jejich vstup a výstup.“ (1987: 2-3, můj překlad) Dispečer Karel takto pomyslně nakreslil černou krabičku ve své odpovědi. Já sama jsem z pozice kurýrky algoritmus aplikace TERRA takto zprvu vnímala. Mezi kurýrstvem a dispečery se o TERRE mluvilo jako by se jednalo o mocnou, nepřístupnou entitu, do jejíhož mechanismu nemůžeme nijak zasahovat.

Proti takovému metodologickému pojmání algoritmů se vymezuje Nick Seaver (2017). Algoritmy se podle Seavera staly jakýmsi moderním mýtem. Panuje kolem nich terminologická úzkost, je nejasné, jak je definovat a vymezit jejich vlastnosti. Pod algoritmy totiž spadá celá řada výpočetních procedur: jednoduché bublinkové řazení ale i komplexní mega-algoritmy Google vyhledávače, Facebookové zdi, New Yorkských policejních hlídek nebo doporučení Netflixu (2017: 2). Seaver navrhuje přistupovat k algoritmům na základě jejich praktické existence coby výsledkům interakce mezi lidmi a technologiemi, které jsou neustále ovlivňovány praktikami uživatelů, vývojářek i výzkumnictva (2017: 4). K etnografickému zkoumání algoritmů bychom neměli*y přistoupit již s hotovou definicí (abstraktní formalizovaná deskripce výpočetní procedury), nýbrž využít terénní výzkum ke stopování toho, co jsou algoritmy v různých praktikách.

Seaverova všímavost k mnohočetným praktikám je inspirována antropologickou metodou praxiografie podle Annemarie Mol (2002). Mol ve své etnografii nemocnice v Holandsku sleduje, jak se „dělá“ arteroskleróza v klinických i mimo-klinických praktikách péče, v tělech, grafech, medicínských dokumentech. V těchto různých praktikách se zjednává jinak – tak, že nelze mluvit o unifikovaném objektu, na který bychom pouze nahlíželi*y z jiných perspektiv. Arteroskleróza je mnohočetná a drží pohromadě v překladech a koordinacích mezi praktikami. Tento praxiografický přístup k ontologii rozprostírá vědění jako by po ploše mezi stoly, mikroskopy, těla a každá praktika má stejný nárok na vědění zjednávaného objektu (Mol, 2002: 50).

Obdobně můžeme přistoupit k algoritmům jako k mnohočetným objektům zjednávaných v mnohočetných praktikách (Seaver, 2017: 5) a v konkrétních kontextech a sledovat, co algoritmy dělají, jak s nimi pracující interagují a jak o nich mluví. Praxiografické zkoumání různých zjednávaní obsahuje také etický apel: právě protože objekt, v tomto případě algoritmus, není daností, kterou externě poznáváme, právě proto, že se zjednává multiplicitně, musíme se ptát, zda jsou určitá zjednání dobrá, komu slouží, koho zmocňují a naopak (Mol, 2002: 177). V následující části se zaměřím na různá zjednávaní algoritmů (tvorba dat, nástroj dohledu na dálku, mechanismus převodu odpovědnosti, vyjednávání zásahů a *glitches*), ve kterých se vyjevují jejich různá fungování.

4.2.1 Každý klik generuje data

Projíždím si všechny zasláné sumarizace jízd a pozoruji, jaká mám procenta správného klikání. Od první jízdy kolísám mezi hodnotami 88.89 % až 99,25 %. Sumarizace z 19.12. ukazuje zvláštní číslo -6.62 %. Divím se, co by to mohlo znamenat. Scrolluji v emailové schránce dál a otvírám další sumarizace, které chodí každý den bez ohledu na to, zda mám směnu. V následujících dvou e-mailech pro období 2.12.-19.12. již hodnoty správného klikání stoupají na 98,55 %. Spletl se systém v tom, že místo průměrné hodnoty za daný měsíc ukázal, o kolik jsem 19.12. oproti průměru klesla?

(zápis z terénního deníku, 19. 5. 2024).

Porovná-li číslo -6.62 % s terénními poznámkami z daného dne (19.12.), nenacházím výraznější změnu oproti všem jiným směnám, kde jsem při klikání byla v plusových číslech. Pouze v jednom časovém úseku dovážení do Podolí, poté co jsem velmi dlouho čekala na zákazníka, aby mi otevřel dveře, jsem zkoušela balamutit aplikaci tak, že jsem si odklikávání příjezdů dělala až v momentě, kdy jsem zákazníka*ci fyzicky potkala, abych měla šanci vejít se do stanovených 2 minut na předávku. Protože se mi minusová hodnota propsala do úspěšnosti klikání, aplikaci jsem neobalamutila. To znamená, že ke kontrole pohybu neslouží pouze klikání, ale rovněž GPS geolokalizace, s níž musí být klikání v synchronu.

Adam Badger (2021) ve svém etnografickém výzkumu dvou donáškových služeb jídla v Londýně popisuje klikání jako formu zpětné notifikace aplikaci, jíž kurýrstvo oznamuje aplikaci svůj pohyb a tím vytváří data o pohybu. V jeho terénu musí kurýrstvo oznámit aplikaci, když přijímá objednávku, přijíždí do restaurace, vyzvedne objednávku, přijede na adresu příjemce a předá objednávku. Tyto vstupy se odehrávají na pozadí nepřetržité geolokace, kterou klikání naplňuje událostmi-daty a zásobuje tím algoritmický management (2021: 120). Obdobně jsem popsala sérii klikání v granulárních úkonech v předcházející kapitole. Příjezd na nakládku, začátek nakládky, dovršení nakládky, výjezd na trasu, výjezd na první adresu, dojezd na adresu, předání zakázky, výjezd na další adresu atd. až dokončení trasy, návrat na sklad, začátek vykládky, dokončení vykládky. Každý pracovní úkon je ohraničen kliky, resp. klikání vůbec utváří a vyměřuje to, co se počítá jako pracovní úkon. Na rozdíl od platformy dovážení jídla v Londýně je však tvorba dat valorizována jako bonusová složka mzdy, a pracující tak čerpá z nadhodnoty, kterou spolu-utváří pod podmínkou, že kliká správně. To znamená, že se dotýká aplikace v souladu s geolokalizujícím měřením GPS. Badger hovoří o duální produkci hodnoty, protože pracovní proces je doplněn o další paralelní proces, jímž je tvorba dat prostřednictvím doteku aplikace. Pracující je vykořisťován v pracovním procesu a nadto mu jsou vyvlastňována data, která utváří. Tato data jsou využívána k zefektivnění procesu tak, aby se tlačila cena zakázek dolů (2021: 120). V tomto dlouhodobém horizontu se pracující prostřednictvím klikání podílí nejen na vlastním dohledu, ale také na vlastním vykořisťování.

Zachycená data vyvlastněná každému kurýrce*ovi se stanou využitelnými, a proto hodnotnými teprve tehdy, když jejich nahromadění dosáhne určitého prahu. Data jsou společně s algoritmy ve vztahu vzájemné zpětné vazby: „Algoritmy se stávají užitečnějšími, přesnějšími a tedy hodnotnějšími, když jsou zásobovány větším množstvím tréninkových dat, zatímco rostoucí soubory dat mohou být smysluplné a využitelné pouze tehdy, když jsou analyzovány užitečnými algoritmy.“ (Badger, Van Doorn, 2020: 1483, můj překlad) Tento práh se v mém terénu manifestoval změnami, které byly kurýrstvu vysvětleny jako ulehčení práce, přestože obnášely zpravidla další kliky navíc. Kromě systémové nakládky, která prodlužuje kontrolu pracovního procesu do přesného měření intervalu nakládky, jež jsem popsala v druhé kapitole, jsem se z pozice objednávatelky setkala s výraznou změnou v procesu předávání zakázky.

Pozoruji mapičku v aplikaci, ikonka autíčka se blíží k adrese, vycházím před dům, abych kurýrovi ulehčila práci. Auto již stojí zaparkované naproti přes ulici. Ještě, než zahlédnu kurýra, slyším dobře známý pípající zvuk. Obejdu auto a vidím kurýra, jak napípává čárové kódy jednotlivých tašek do aplikace. „Dobrý den,“ zdraví mě mladý černovlasý kluk, jehož jméno v aplikaci znělo španělsky, „budete s tím chtít někam pomoci?“

(zápis z terénního deníku, 29. 3. 2024)

Napíávání jednotlivých tašek je nový krok, který v době před více než rokem, kdy jsem jako kurýrka dělala terénní výzkum, nebyl součástí pracovního procesu. Tašky jsem jednoduše vyndala z auta a zrakem zkontrolovala, zda předávám správný nákup. Přidané klikání je pokračováním v granulaci úkonů tak, aby byl každý měřitelný a data-tvorný. Z dosavadně vytvořených dat bylo nejspíše patrné, že hledání tašek v kufru auta pouze zrakem je nespolehlivé, má určitou chybovost. Sama jsem několikrát předala tašku se špatným jménem a vždy mě zákaznictvo kontaktovalo, abych se vrátila. Ovšem tato změna přidává do rozhraní aplikace další úkony, kterými se kurýr*ka musí proklikat, aby pokračoval*a v práci. Vzhledem k časté zásekovosti se zvyšuje potenciální riziko prodlevy. Příklad úkonů naklikávání tašek není jednoznačným ulehčením práce. Nadto přidává další ohraničení a vymezení tak, že lze měřit efektivněji rychlost předávky v těch nejmenších úkonech.

Ve vynucených praktikách klikání se algoritmus zjednává jako netransparentní zachytávání dat, které klikáním utváří pracující, ale nemá k nim přístup. Mezi TERROU a kurýrem*kou probíhá pouze jednosměrná komunikace – to, jak kurýr*ka jezdí a kliká se nepromítá do toho, jak se distribuuje trasa. Jedinými kritérii přiřazení trasy je čas a lokalita. To naznačuje komentář Zdeňka, když se dívím, že jsme dostali trasu dříve, než jsme dokončili předcházející: „Protože viděli, že jsme blízko Počernic,“ (11. 11. 2022) zatímco vykládáme objednávku v Letňanech. Způsob distribuce tras je tak podobně, jak ukázal Van Doorn (2020) u Berlínského Deliveroo, mnohem méně sofistikovaný, než jak naznačuje diskurz platformou i než jak jsem se domnívala před vstupem do terénu. Kurýr*ka tak z dat a jejich konstantní optimalizace a vyhodnocování v jednosměrné komunikaci neprofituje. Společně s Rosenblatem a Starkem (2016) můžeme hovořit o informační asymetrii. Z dat o pohybu se algoritmus učí a vytváří trasy, které si pracující – partneři, jež data spoluutváří, nemohou vybírat, zasahovat do nich, měnit pořadí nebo měnit mezi s sebou. Zatímco skrze klikání jednotlivých kurýrů a kurýrek čerpá nadhodnotu v podobě dat, klikání pro kurýrstvo znamená v první řadě zdroj psychického stresu a emocionálního vyčerpání.

Čínské badatelstvo Xiang a Wu rámuje tuto minuskulní práci kurýrstva a poslíčků jako emoční, protože intenzifikuje náklad emoční práce časovým spěchem (2020: 487). Pro spokojenost zákaznictva, které si objednává nákup domů, je jedním z nedůležitějších faktorů včasné doručení. Časová mapa, která je však digitálně vykreslena algoritmickým výpočtem trasy, nepočítá s dopravními zádrhly, vysokými patry, absencí výtahů, utrženými poutky tašek nebo prostými tělesnými potřebami kurýra*ky, který*á digitální trasu fyzicky realizuje. Doručení nákupu ve zpoždění je ovšem v pracovním modelu

„partnerství“ na odpovědnosti pracujících. Nejenže se odečítá ze složky „včasné doručení“, jež tvoří část odměny, ale negativní hodnota se kumuluje evaluací zákaznictva. Včasné doručení, které je v marketingových strategiích zaručeno do 3 hodin od objednání, proto tvoří základ spokojenosti, protože se od kurýrstva očekává.

Domnívám se, že nazvat klikání do aplikace a dohánění červených čísel, kterými aplikaci zobrazuje zpoždění na cestě, emoční práci, tak pojmenovává extra pracovní zátěž, která je komodifikovaná, ale jejíž plnění je konstantně podemlíváno tak, aby z ní firma mohla dvojnásobně profitovat – poměrným snižováním složky „včasné doručení“ a „vymazáváním z poolu dýšek“ kvůli nespokojenosti zákaznictva. Pro ilustraci, v měsíci prosinci jsem ve zpoždění dovezla 81 % objednávek.

Porovnám-li toto pojetí emoční práce navrhované Xiang a Wu s definicí Hochschild (1983), zdá se mi, že se rozšiřuje tak, aby obecněji zahrnuje emoce typicky produkované během pracovního procesu, které jsou v protimluku s emocí a vyžadovaným projevem těla, jenž úspěšný výkon práce vyžaduje a vymáhá. Toto rozšíření má ovšem své meze. Samostatná komunikace s aplikací je sice vymáhaná ve stanovené formě a projevech těla v časovém synchronu, ovšem vztekání se a nadávání aplikace nezaznamenává a projev autentických emocí, které neodpovídají těm žádoucím, tak není sankcionán. Ostatně aplikace TERRA byla v neformálních konverzacích kurýrstva častým objektem antropomorfizovaným a feminizovaným nadávek.

Nahlížím-li na extrakci a utváření dat, z nichž byznys model doručovací společnosti čerpá kapitál, perspektivou emoční práce coby standardizované formy asymetrické komunikace, pak se také odhaluje emoční protimluv pro práci kurýrování typický, který bych nazvala jako vzájemně si protiřečící vztah času a emoční práce. Zůstat úsměvný*á a úslužný*á v časovém spěchu prodlužuje čas předání, jímž se kumuluje zpoždění, které podemlívá dobře ohodnocený výkon práce, do něž z pohledu zákaznictva spadá právě čas. Emoční práce pak často dostává podobu omluv a kompenzace zpoždění, startuje tak s minusovou hodnotou a vyžaduje větší emoční námahu.

4.2.2 Kontrola na dálku a smajlíková evaluace

Dohled, ke kterému přispívají pracující vymezeným způsobem interakce s aplikací, se překládá do denních sumarizací, které algoritmus aplikace vyhodnocuje každý den a porovnává s daty s dalšími dny v daném měsíci. Sumarizace je z aplikace zaslána do emailové schránky a obsahuje následující položky. (Pro ilustraci uvádím i s hodnotami, která jsem měla za měsíc prosinec 2022):

Počet rozvezených objednávek: 274, suma hodin: 94.8, počet odjetých tras v Praze: 18, počet odjetých tras v SD [same day] regionech: 1, počet odjetých tras v ND [next day] regionech: 0, dosažená produktivita: 2.89 obj/h, počet a procento zpožděných objednávek: 222 (81 %), počet a procento zpožděných objednávek zaviněných řidičem: 139 (50,73 %), hodnocení stylu řízení: 4.83, procento správného klikání: 98,55 %, předčasně doručené objednávky: 52 (19 %), průměrné trvání nakládky: 12.22 min, průměrné trvání vykládky: 4.11 min, počet PeakDays: 7, předběžná výše jednorázových

bonusů k tomuto dni: 1600 Kč, předběžná výše jednorázových srážek k tomuto dni: 4000 Kč, předběžná výše ponížené bonusové složky k tomuto dni: 0 Kč, stížnosti k tomuto dni: v toleranci, předběžná výše poolu dýšek: 636 853 Kč, počet řidičů mající nárok na pool dýšek: 350, soukromé kilometry k tomuto dni: 0, předběžný výše srážek za pozdní příchody a nepříchody na vybrané časové okno k tomuto dni: 0 Kč.

Luca Perrig (2021) v etnografii donáškové služby jídla v Ženevě líčí systém hodnocení uspořádaný takřka ludicky, aby vytvářel kompetitivní dojem hry (2021: 80). Hodnocení se střádá a utváří reputaci jednotlivých kurýrů, jejichž žebříček je promítnut v aplikaci. Evaluace shrnutá v sumarizacích v Herkulesu se do kompetitivní hry neuspořádává tak docela. Procenta rychlosti a produktivity jsou viditelná nikoli v aplikaci, ale v excelové tabule vypsanych časových oken, která je nasdílena v chatu na WhatsAppu. Za dosažení určitého prahu produktivity nebo počtu odježděných tras se nabízí bonusy. Ve výše uvedeném jottu je viditelný bonus 1600 Kč za dva dny směn navíc, ke kterým jsem po vyjednávání po telefonu svolila, z finanční i výzkumné motivace, ale také z prostého důvodu potence získání výhody v budoucnu. Byť bonusy nejsou typický prvek hry, představují ohodnocení za to, že hra se hraje dobře (Perrig, 2021: 81). Sumarizace a motivační bonusy jsou podobné nástrojům evaluativní kontroly používaným v platformách Uber nebo Deliveroo.

Evaluace ovšem neprobíhá pouze prostřednictvím algoritmicky měřitelných výkonů, týká se rovněž emoční práce, jejíž kontrola je převedena do činnosti objednávacích prostřednictvím tří smajlíků, které se nabízejí zákaznictvu v aplikaci po převzetí objednávky. Tyto tři smajlíky – zelený vysmátý „perfektní“, žlutý s rovnými ústy „šlo to“ a červený zamračený „nic moc“ – jsou uvozeny dvěma otázkami: „Jak se vám líbil náš nákup?“ a „Jak jste spokojeni s kurýrem?“ Jak jsem popsala v přecházející kapitole, smajlíky tím ustavují dynamiku nároku-povinnosti, jež charakterizuje emoční práci (Hochschild, 1983).

Ihned jakmile převezmu nákup od kurýra, v rozhraní aplikace se mi nahradí mapička s červeným oznámením „kurýr je na adrese“ dvěma otázkami s trojicí smajlíků. Klikám na zelený smajlík v obou případech, rozhraní aplikace mě vybízí přidat poznámku. K nákupu píšu, že dorazilo jedno rozbité vajíčko a ke kurýrovi přikládám pochvalný komentář na jeho profesionalitu a vstřícnost. “ Stejný soubor otázek mi pak přijde ještě do emailu.

(zápis z terénního deníku, 29. 3. 2024)

Emoční práci, kterou jsem z perspektivy kurýrky popsala v druhé kapitole, spoluutváří aktivní zapojení zákaznictva, ke kterému jsou vybízeni v rozhraní aplikace. Bez volby jednoho ze třech smajlíků se rozhraní neposune na domovskou stránku nabízených produktů, a nelze tak provést další nákup. Smajlíky, kterými je kurýr evaluován, se ovšem v jeho rozhraní aplikaci nepromítají. V tomto ohledu se liší od hvězdiček hodnocení Uberu (Rosenblat & Stark, 2016). Kurýr*ka se výsledky své emoční práce dozvídá pouze v sumarizaci v sekci „stížnosti k tomuto dni“, kde jsem pokaždé měla uvedeno nic

neříkající formulaci „v toleranci“. Nejsou-li stížnosti v toleranci, pak se překládají také do sekce „předběžná výše ponížené bonusové složky“ nebo zmizení z „počtu kurýrů mající nárok na dýška“.

Algoritmické sumarizace jízd a smajlíková evaluace v rozhraní aplikace zákaznictva zjednáávají algoritmus jako evaluativní dohled. V těchto praktikách je algoritmus opět netransparentní. Teoreticky si kurýr*ka může spočítat kolik zpoždění nabral*a a kontrolovat to s číslem v sumarizaci, ale k ověření správnosti klikání nebo hodnocení stylu jízdy nemá přístup. Dohled a evaluace ohrožují především jistotu příjmu, jehož flexibilní složka netransparentně kolísá v závislosti na úspěšném výkonu sebe-dohledu prostřednictvím klikání a úspěšném výkonu emoční práce, jejíž hodnocení je ovšem převedeno na zákaznictvo. Prekérní příjem závislý na variabilitě výkonu a časové dostupnosti je nadto v této netransparentní algoritmické kalkulaci uzavírán do černé skříňky, která jej zakrývá coby vlastnické tajemství (Van Doorn, 2020: 137).

4.2.3 Mezi autonomií a podřízením

Práce kurýrování nejsou jen algoritmy, záseky a tvrdohlavost aplikace. Při mé zaučovací jízdě se kurýr Zdeněk podiví, co mě na kurýrování jako antropoložku zajímá. Mluvím o specifikách práce s digitální technologií, jaké nové situace to do pracovně-právního vztahu přináší, jak se s technologií dá komunikovat. Zdeněk mě ihned přeruší a sebevědomě prohlásí: „Vždyť tady se ale můžeme obracet na dispečink a na zákaznickou linku.“ (11. 11. 2022)

Zdeněk poukazuje nejen na výzkumnou naivitu, s níž vstupuji do terénu, ale také na to, že za technologiemi vidí lidské aktéry. Za algoritmem sedí dispečer a za zakázkami se nachází zákaznická linka. Benjamin Herr (2021) se v etnografii donáškové služby jídla na kolech ve Vídni zaměřuje na emickou perspektivu, jak pracující prožívají kapitalismus. Nepopírá utlačující charakter algoritmického řízení, který z jednotlivých pracujících činí zaměnitelné jednotky pracovní síly podřízené časovosti zakázek, ale upozorňuje na to, že pocity svobody z jízdy na kole, z kreativního přivlastňování si urbánního prostoru, z toho, že „za zadkem nestojí šéf“, musí etnografické zkoumání brát vážně (Herr, 2021: 46-47).

Tento symetrický přístup bere vážně obě facety Zdeňkova výroku: „Jsem pánem svého času“, který Zdeněk korigoval po přiřazení trasy ve zpoždění výrokem: „Prosím tě, ty seš kurýr, ty máš právo leda zemřít.“ (11. 11. 2022) Podřízení algoritmu a pocit autonomie se nevyklučují, nýbrž kolísají v různých zjednáních algoritmů a vyjednávání při jejich interakci. Definujeme-li v tomto kontextu autonomii jako kontrolu nad pracovním procesem, např. nad časem práce, jak zračí Zdeňkův výrok, je kurýr*ka více méně autonomní ve výběru směn. Na samotné směně již proces práce kontroluje aplikace, pakliže je vyjednávání úspěšné a přidělená trasa není příliš těžká, má dobré rozložení vzdálenosti zastávek, počasí ani doprava jízdu nekomplikují, aplikace se nezasekává a adresa není ve vysokých patrech, pak souhlasím s etnografií Herra, že kurýr*ka zažívá pocity svobody z jízdy, pohybu a decentralizace dohledu. Domnívám se, že stejně jako u sběračů čirůvek, je tato svoboda přehává, právě protože se zjednáává v případech, kdy se výše zmíněné faktory uspořádávají do příhodné podoby. V mém

případě byly tyto pocity svobody a radosti z jízdy spíše raritní i vzhledem k tomu, že jsem před vstupem do terénu nebyla nijak zvlášť vyježděná řidička. Nejvíce svobodná jsem se cítila při kuriózní trase do Plzně s jednou jedinou objednávkou, při které jsem jela po dálnici rychlostí 140 km/h s hlasitou hudbou v rádiu, v němž hrál taneční banger „Clap your hands“ od kapely Kungs a s vědomím toho, že jsem placená za čas strávený na trase, nikoli za zakázku a nemusím se tak nijak hnát.

Pocit svobody z jízdy je omezován věděním, že auto si pracující pouze pronajímá a je plně odpovědný*á za jeho stav. Jedním z mechanismů tohoto převodu odpovědnosti je rozhraní aplikace, které pro přihlášení vyžaduje nafotit auto ze všech stran, teprve tehdy je pracující vpuštěn na domovskou stránku, kde může odkliknout začátek směny a získat trasu. Tyto fotky se shromažďují v datovém uložišti. Ovšem protože algoritmy neumí porovnávat detaily na fotkách (Casilli, 2019: 141), vykonává dohled údržbář Miloš, který spravuje WhatsApp skupinu, do níž musí taktéž při každém převzetí auta kurýr*ka auto nejen nafotit, ale také nahlásit škrábance, odřeniny a cokoliv, co by mu*ji mohlo být přiřčeno jako zaviněný defekt. Veškeré vážné defekty pak údržbář Miloš eviduje do karet, kterou má každé auto v přihrádce u sedadla spolujezdce. S touto kartou musí pracující za každého počasí, v každých světelných podmínkách přebírání auta porovnávat aktuální stav vozidla. Prostřednictvím aplikace a praxe focení se takto převádí odpovědnost za údržbu fixního kapitálu společnosti na pracující. Na mou odpovědnost byl takový defekt přiřčen celkem 3x.

Sedím na kurýrce před odpolední směnou, když si ke mně přijde sednout Rozálie a má takový vážný výraz. Tak se ji ptám, jestli mě jde nahánět na směny, říká, že ne, ale ptá se mě, jestli jsem měla směnu v pátek a teď mi tam začne ukazovat nějaký fotky, tak jí říkám, že v sobotu si pamatuju, že jsem si nejprve nevšimla důlku ve skle a pak jsem to ještě dofotila. Říká, ať jdu s ní do kanclu, že mi to ukáže na počítači, takže mi začne vysvětlovat, hrozně mi chce obhájit, jak kontrolovali pečlivě, kdo to fotil předtím a kdo potom, a že ten člověk po mě jim to ještě poslal do soukromých, že je tam promáčklý bok a odřenina na blatníku po straně a hrozně se mě snaží přesvědčit, abych neprotestovala, tak říkám ok, co to pro mě znamená. Ptá se mě, jestli mám IČO nebo DPČ, říkám, že DPČ a ona na to: „V tom případě pokuta 2000 a ještě jsi na tom vydělala.“ What prosím? Tím chce říct, že ta škoda je hodnotnější? Divím se v duchu. Říká, že spolu musíme sepsat protokol o dopravní nehodě: „To je jako nehoda, tahle malá odřenina?“ bráním se. Má paternalistickéj přístup, cítím se hrozně provinile, i když si nejsem jistá, jestli jsem to byla já nebo ne. Jsem z toho paralyzovaná, vyplním jen tu dopravní nehodu, slzy se mi derou do očí.

(zápis z terénního deníku, 5. 12. 2022)

Důkladné focení zajišťuje ochranu před potenciálním přiřknutím odřeniny nebo jiného defektu na autě, které se pohybuje v úzkých uličkách, parkuje v neparkovatelných místech. Lze-li po vzoru Herra hovořit o kreativním přivlastňování si prostoru, vzrušení ze zajíždění do úzkých uliček, vymýšlení parkování ve všemožných pozicích, pak je nutné tento pocit svobody korigovat přítomným rizikem, o

kterém kurýři a kurýrky mluví jako o „zbytečné krutém“. Praktiky pravidelného focení v rozhraní aplikace zjednávají algoritmus společně s Milošem jako arbitry stavu cizího kapitálu. Úzkostlivost ohledně i těch nejneopatrnějších škrábanců vypovídá o formě půjčky na operativní leasing, který nepředstavuje zhodnocující se kapitál. Znamená dlouhodobý pronájem vozu s podmínkou vrátit ve stanovené lhůtě vozidlo ve stejném stavu. TERRA tak pečlivě eviduje a analyzuje data o nehodovosti. V lednu 2023 mi vedoucí šéfkurýr Miloš poslal upozornění „uprav rychlost“ a při střetnutí na kurýrce mě ironicky pokáral: „Pozor, naše závodnice.“ (12. 1. 2023) Pro vysokou nehodovost se zavedlo nové pravidlo nepřekračovat rychlost 140 km/h a spoluúčast na pojistné události se pro pracující na IČO navýšila na 10000 Kč. Nároky na včasné doručování zůstaly beze změny.

Odpovědnost za půjčený kapitál firmy, který jsou pracující nuceni si pronajímat, se v tempu útržkovitého pospíchání dostává do protimluvu se splněním podmínky včasného doručování, jež vyžaduje porušovat dopravní předpisy, tlačit se do úzkých uliček, parkovat na vysokých chodnících, couvat a otáčet se v malých prostorech a jezdit za každého počasí. Zajištěnost příjmu tak závisí na sebe-podemílajících faktorech. Zatímco kurýr*ka jakožto osoba samostatně výdělečně činná nemá žádnou jistotu bezpečnosti práce a firma nenese odpovědnost za potenciálně vzniklé úrazy, odpovědnost za poškození aut je na pracujících. Štíhlost byznys modelu ve smyslu takřka nulového fixního kapitálu umožňuje profitovat z vznikající nadhodnoty s minimálním rizikem.

4.2.4 Vyjednávání netransparentnosti a *glitches* v algoritmu

Je zasněžené prosincové ráno, sedím na dispečinku a spílám nad tím, že jsem dostala trasu do Brd, jako zákon schválnosti, protože včera jsem v chatařské oblasti ve stejné lokalitě uvízla kdesi v lese na namrzlém kopci a nemohla jsem auto rozjet. Kolega Roman se mi nabídl, že si můžeme trasy vyměnit, že on má Prahu, kde to bude vyčištěný a já jsem „přece jenom ženská.“ V tu chvíli jsem poprvé genderovou podmíněnost pocítila jako výhodu, přestože se jeho komentář opíral o stereotypní představu ženy-řidičky. Ptám se ho: „A to jde vyměnit?“ „Nevím, ale můžeme zkusit,“ odvětlí. Vydáváme se společně k oknu dispečera. Karel se zamračí se slovy: „No to neděláme, to můžu udělat tak jednou do roka, že vám to vyměním,“ koukám na něj prosebně, a tak se uvolí a začne klikat do počítače. Romanovi se vzápětí v aplikaci zobrazuje původně moje trasa a já dostávám po chvíli ještě nějakou jinou.

(zápis z terénního deníku, 10. 12. 2022)

Sice s námitkami, ale podařilo se nám ve dvou vyjednat lidský zásah do mechanismu aplikace TERRA. V souladu s tezí Seavera to lze chápat tak, že jsme skrze praktiku vyjednání změny trasy, která byla podnícena výzkumnou zvědavostí ohledně fungování algoritmu, materiální nesnází spojenou s počasím a ochotou kolegy v genderované dynamice zjednali*y algoritmus jako sociotechnický systém, se kterým lze určitým způsobem komunikovat. Společně se Seaverem se ale můžeme ptát, zda Karlova intervence do mechanismu algoritmu nematerializuje stereotypní představu ženy jakožto slabší řidičky,

jinými slovy, zaznamenává paměť algoritmu takové zásahy? Dá se o její distribuci tras, při níž je jediným kritériem čas, mluvit jako o spravedlivé?

Algoritmus distribuující trasy není personalizovaný, gender, ani fyzická zdatnost se do jeho fungování nepropisují prostřednictvím vstupních kódů. Výše zmíněný jot ovšem destabilizuje představu všemocného algoritmu a toho, že „to dělá TERRA sama.“ Do lidsko-technologické interakce gender již vstupuje a gender-bias se tak dostává do reality, z níž se algoritmus v rámci strojového učení trénuje (Hinton, 2017). Povzbuzení ze strany kolegy Viktora: „Neboj určitě ti dají nějakou v pohodě trasu, když uvidí, že jsi holka,“ (25. 11. 2022) neznámá, že by algoritmus TERRY pracoval se vstupní informací genderu podle zadaného jména, nýbrž interakci dispečer-algoritmus. Na úrovni spekulace ovšem zůstává otázka, zda se genderová diference v analýze dat algoritmu zohledňuje, právě např. podle zadaného jména.

Jiná situace, při níž sám dispečer Marek navrhnul zásah, se mi stala na mé předposlední směně. Přišla jsem na směnu v 6.40 a jak je zvykem, zamířila jsem na dispečink vyzvednout si klíčky od auta, služební telefon a terminál. Dispečer Marek mi oznámil: „Už nejsou Caddyny, dám ti velký auto.“ Polil mě chlad, v kontextu extrémně přísné kontroly sebemenších poškození na autě jsem si sama sebe nedokázala představit v obří dodávce. Začala jsem ho prosit, zda by tam přece jen Caddy nenašel, kroutil hlavou a dodal: „Neboj, dám ti nějaký vesničky, Prahu bys v takový káře neodjezdila.“ (13. 1. 2023) Tím tedy naznačil, že sám algoritmus nepřihradí trasu ke konkrétnímu telefonu, ale nabídne dispečerovi množinu tras se startem v daný čas a z nich může dispečer ve vymezeném poli vybírat. Výrok „to dělá TERRA sama“ dostává jiné vyznění.

Nick Seaver ve vztahu k algoritmům upozorňuje na všímavost k ironii a korporátní „heteroglosálii“ (2017: 8). V interakci dispečera a kurýrů se aplikace materializuje jako antropomorfizovaná a feminizovaná entita s intencionalitou. To ovšem neznámá, že by se algoritmu skutečná intencionalita přisuzovala. Odvolání se na TERRU se v praktikách zjednání zásahu do distribuce tras odhaluje jako diskurzivní prostředek deresponsibilizace dispečera. Z úst kurýrů doplněné o cukání koutků pak může jít o kreativní přivlastnění a lehké vysmívání se nadřízeným, prostě přistoupení na pravidla hry. Opacita aplikaci umožňuje její tvárnost. TERRA má moc, a může tak sloužit zároveň jako referenční bod stížností. Takto přistupuje k aplikaci kurýr Leoš a svěruje mi své porozumění algoritmu TERRA, když se divím, že jsem zatím měla dost štěstí na trasy:

„Já si myslím, že to dělají celý oni, že to nedělá ten algoritmus, že když je tu teď hodně nováčků, tak jim dávaj jednodušší ty trasy,“ ztišuje hlas a naklání se ke mně: „Já teď po půl roce náhle už nemám vůbec zpoždění, půl roku jsem s tím bojoval a měl pořád to zpoždění a pak náhle, jako by mávnutím kouzelného proutku, jsem ho přestal mít. To je divný ne, vždyť nejsem najednou lepší řidič než před půl rokem. Oni ty trasy takhle dávaj prostě a schovávaj to za to, že si nováček, že ti to trvá se to naučit, že si to musíš zažít a využívat toho.“

(zápis z terénního deníku, 2. 12. 2022)

Leoš se k algoritmu staví podezřívavě a ze svých zkušeností odvozuje v podstatě obdobný závěr mého etnografického zkoumání: využívání netransparentnosti algoritmu k deresponsibilizaci. Mluvit o TERRE jako o entitě s intencionalitu znamená, že přistupuje na pravidla netransparentní hry, aniž by je pojímal za fatalistická. V této souvislosti působí performativně také jméno aplikace, které je v ženském rodě. Feministické kritiky prediktivní AI a chatbotů (Costa & Ribas, 2019, Walker, 2020) upozorňují na performativní moc pojmenování úslužných chatbotů ženskými jmény (a hlasy) jako Siri nebo Alexa, které navazují na a opakují historii vytlačení žen do soukromé sféry domácí práce a materializují hodnoty tradičně nárokované od žen – poslušnost, úslužnost, péči. S aplikací TERRA nejde konverzovat a její symbolická femininita se neperformuje v dialozích s ní, ale v dialozích o ní. Ve způsobech, jak se o TERRE na kurýrce mluvilo a jak se o ní přemýšlelo, jsem nezaznamenala toliko charakteristiky úslužnosti a poslušnosti, nýbrž naopak moc, nedosažitelnost, tajuplnost, fatalitu – tedy archetypální charakteristiky rovněž připisované ženám v kontextu touhy (Haraway, 1985 [2016]). Pravý název aplikace, kterému se mnou zvolený pseudonym blíží, rovněž odkazuje na mytologickou postavu a božskou přírodní sílu, taktéž spojovanou s femininitou. Způsoby mluvení zjednávaly TERRU feminizovaně. Tento nezanedbatelný genderový aspekt performativity jazyka stupňoval intenzitu nedostupnosti a fatality aplikace a tím současně uvolnil prostor pro rezignující úlevu z neovlivnitelnosti a nemožnosti porozumět u převážně mužských kurýrů.

Deresponsibilizační funkce algoritmu, která rozměňuje instanci odvolávání se, odpovídá tomu, co Casilli nazývá zatemněním práce pod pláštěm automatizace (2019: 13). Úspěšný výkon práce kurýra*ky závisí na fungování aplikace, jejíž záseky práci zpomalují, aniž by však za ně TERRA byla jakkoliv odpovědná. Zpoždění způsobné zaseknutím technologie jsou klasifikována jako „zpoždění zaviněná řidičem“. Ovšem zaseknutí nebo selhání zjednávají algoritmus jako nespolehlivý. 10. prosince, poté co jsem dostala novou trasu po výměně, se mi přeházelo pořadí zastávek v seznamu v aplikaci, a TERRA mě tak nepustila k odkliknutí následujícího úkonu. Zkoušela jsem nejprve aplikaci restartovat, což se mi osvědčilo při zásecích při párování s terminálem. Po neúspěšných pokusech řešit situaci sama, jsem se obrátila na dispečink a dispečer Štěpán mě pobídl: „Řid' se podle itineráře a já ti to v TERRE odklikám.“ (10. 12. 2022) Náhle se tak poslední suverénní instancí stal vytištěný seznam zastávek, dle kterého se TERRA musela korigovat, nicméně kdyby dispečer neměl přístup do uživatelsky rozšířené verze TERRA, nemohla bych pokračovat v doručování. Lidské řízení za rozhraním algoritmů v etnografii doručovací aplikace v Bostonu odhaluje také Attwood-Charles (2019b in Schor, 2020).

Madeleine Akrich a Bruno Latour (1992) konstatují, že v krizích, zásecích, *glitches* se zviditelňuje inskripce do technologie tím, že činí možnou antropologickou deskripci (Akrich, Latour in: Bijker, Law, 1992: 259), jinými slovy, při záseku nefunguje to, co by fungovat mělo a ve své nefunkčnosti se stává viditelným. Další podivný zásek jsem zaznamenala 9.12. poté, když mi TERRA ukázala v rozhraní o dvě tašky více, než jsem skutečně měla v dané zakázce předat. Musela jsem proto volat na zákaznickou linku s otázkou, zda je možné, že mi ve skladu nedali kompletní objednávku. Ženský hlas v telefonu komentoval: „No to je blbý“ a v aplikaci se rázem objevila poznámka: „Kurýrka

tvrdí, že chybí dvě tašky.“ (9. 12. 2022) Situace se nakonec vyřešila tak, že jsem prošla všechny tašky abych zjistila, že v nákupu nic nechybí, pouze informace v TERRE z neznámého důvodu neseděly s fyzickým počtem tašek. Ztratila jsem 10 min času. A čas, jak jsem popsala v první kapitole, je pro kurýra drahocenný.

Glitch v seřazování objednávek a vypočítávání tras nastal nepochybně také při zmiňované trase do Plzně, při níž jsem ujela 220 km s jediným cílem doručit nákup do panelákového sídliště v Plzni. Pro mě časově výhodná trasa, ovšem z ekologického hlediska devastující cesta, která je v protikladu se závazkem udržitelnosti, jímž KIKI prezentuje digitální systém TERRA na webu, který má optimalizaci dat využít mimo jiné k maximálnímu využití flotil a efektivnímu naplánování tras.

Záseky, nespokojenosti a vyjednávání tras narušují všemocnost algoritmu a zjednávají jej jako nedokonalý technologický nástroj, který musí být korigován lidskými zásahy. *Glitches*, které jsem v předcházejících kapitolách identifikovala jako ambivalentní místa, jež je možné obývat prchavou svobodou, se v případě algoritmické kontroly zjednávají spíše jako přitížení a zdržování pracovního procesu, protože algoritmus je pro kurýrstvo temný a zásah umožňuje rozhraní aplikace přístupné dispečerům. Opacita algoritmu je ovšem tvárná v tom smyslu, že může být využívána ke zbavování odpovědnosti a utnutí konverzace (dispečery), ale současně také k ulevení z břemene odpovědnosti a stresu (kurýrstvem).

Shrnu-li etnografii algoritmů v Herkulesu, pak praxiografický přístup, který sleduje konkrétní praktiky interakce mezi pracujícími kurýry a kurýrkami, dispečery, teamleadery, algoritmy a antropologickým zkoumáním, zjednává algoritmus jako netransparentní mechanismus dohledu, evaluace, vyvlastnění dat, a především v jeho opacitě jako způsob zastírání odpovědnosti a znemožnění autonomie ve výkonu práce. Ovšem zjednává jej také jako nástroj ovládaný dispečerem, do něž je možné zasahovat ve větší míře, než jak se o algoritmickém managementu mluví mezi kurýrstvem, na webových stránkách firmy i v diskurzu platformových ekonomik. Etnografické zkoumání otevírá černou skříňku všemocného algoritmu a poukazuje na konkrétní fungování algoritmického managementu v řízení provozu práce donášky. Koriguje tak generalizující teze o neprostupných a neúprosných algoritmech a podřízených pracujících na straně jedné a romantizující představy sdílené ekonomiky a svobodných freelancerech na straně druhé.

5 Závěr

V době dokončování předkládaného textu Herkules „rebrandoval“, své logo zbarvil do jiné barvy a zavedl vyšší ceny dopravy pro objednávající. Podmínky pro kurýrstvo napříč platformami a donáškovými službami se zhoršují a s tím také narůstá počet stávek. Ta poslední se uskutečnila v dubnu 2024, při níž se sešly kurýři*ky platform Wolt, Bolt food a Foodora. Otázka organizování se, kolektivních vyjednávání a protestů v platformové ekonomice, kde je prvotním komunikačním kanálem digitální aplikace, se častěji stává předmětem antropologických výzkumů (Van Doorn, 2020, Woodcock, 2021) a komplikuje předpoklad o izolovanosti pracujících. Já jsem se vzhledem ke krátkodobosti terénního výzkumu na kurýrování, jazykové bariéře práce ve skladu a metodě *enactive ethnography* zaměřila na každodenní praxe mikro-rezistence při výkonu práce. To má nepochybně své meze a terénní výzkum nechal vyvstat mnoho otázek, které by vedly zkoumání do témat, jež by vydala na samostatné práce – využívání levné migrantské pracovní síly, sítě agentur a ubytoven, konstrukce maskulinity mezi kurýry aj. Terénní výzkum jsem ovšem musela v nějakém bodě zastavit, rozhodující byl pro mě naplánovaný odjezd na Erasmus do Francie. Na poslední směně jsme se na parkovišti lehounce dotkli s jiným autem a odchod z terénu byl doprovázen další peněžní pokutou. Kolega Daniel to komentoval vtipem: „No doprava ve Francii, to nevím...“ „To já už tam řídit nebudu,“ odpovídám kategoricky. „Haha, Herkules tě vyléčil.“ (12. 1. 2023)

Cílem předkládaného textu bylo přispět do debaty o prekaritě práce v současném neoliberálním kapitalismu v kontextu zakázkové či platformové ekonomiky. Herkules představuje etnografickou případovou studii, která se rozšiřuje do teorie a s teorií vede dialog, namítá, a koriguje a porovnává (Burawoy, 1998). Toto rozšiřování je etnograficky skládáno třemi perspektivami – temporalitou, teorií hodnoty a algoritmy, jejichž teorie informovala přítomnost v terénu, a která také vedla akt etnografického psaní. Byť tyto perspektivy představené ve třech kapitolách nutně nenavazují na sebe, vyvstával při psaní společný jmenovatel, na nějž tyto rámce vrhly světlo. Vztah mezi digitálním – prostorovou trajektorií i časovou mapou, kterou vyhotovuje algoritmičtý systém TERRA a vtělenou materiální trajektorií i časovou mapou, kterou svými těly, pospícháním a pohybem následují pracující – je obousměrným vztahem realizace virtuálna, v němž se virtuálně konstantě učí a zdokonaluje z realizací, v podobě zvyšování norem, intenzifikace časové disponibility těl, optimalizace časové kontroly, eliminace rizikových faktorů z kumulace hodnoty a využití dat pro zefektivnění procesu. Vtělená realizace, tak aby byla úspěšná a profitovala z utvářené nadhodnoty, je ovšem udržována reprodukcí prací, tělesností a více-než-lidskými vztahy, které jsou z řetězce hodnoty vytlačovány prostřednictvím převedení do odpovědnosti jednotlivce a jejich hodnota kolísá od minusových k plusovým číslům oproti digitálnímu procesu více méně arbitrárně.

Napříč všemi kapitolami se vrací ambivalentní motiv *glitche* neboli záseku, pozastavení, který v tomto digitálně-materiálním procesu utváří místa, v nichž se negativní hodnota může kumulovat, ale

současné skýtá příležitosti mikro-vzdorů, v podobě vyživování těla, subversivní emoční práce nebo ironických přivlastnění algoritmů, jež lze prehavou svobodou dočasně obývat.

5.1 Etická odpovědnost

Závěr bývá rovněž místem k vydávání počtu z etické odpovědnosti a možných etických dilemat vyvstávajících v terénu. Jedním z etických nároků je pro současné antropoložstvo vypořádávající se s koloniální a imperiální minulostí nepochybně otázka reciprocit. Tu jsem v sobě řešila v prvních týdnech terénního výzkumu. Co mohu aktérům a aktérkám nabídnout takřkajíc na oplátku? Ve vnořování a tělesném stávání se se tato poněkud abstraktní otázka vtělila do mé přítomnosti v terénu, sama jsem se stávala součástí svého výzkumného objektu, protože jsem pracovala vedle nich, honila jsem stejné normy, řešila stejné záseky pásu, nadávala jsem na Herkules stejnými slovy. Během mého působení v české agentuře, jsem se tedy snažila být svým kolegům a kolegyním oporou a kamarádkou. Na pozici koordinátorky jsem oponovala Petrovi v jeho odosobněném řízení, zavedla jsem systém zapisování směn do tabulky, do níž se mohli kolegové zapisovat, nikdy jsem nikomu nezapsala 3 a více směn za sebou, pokud si to nepřál*a. Když bylo kolegům na trasách špatně, nabízela jsem svou pracovní sílu výměnou, aby je pustili domů. S Cosminou jsem řešila její stížnosti na nízkou mzdu a snažila se jí být psychickou oporou. Když mi jako díky nosila kousky koláče, nabídla jsem jí nazpět krabičku cigaret a kartu na kredit. Kolegům Standovi s Erikem jsem nabízela odvoz na metro, když jsem ke skladu přijížděla autem. Myslela jsem v tu dobu na Paula Rabinowa a vyjednávání jeho pozice v terénu, která se stávala šoférstvím pro celou vesnici (Rabinow, 2020). I já jsem si musela vymezit hranice v okamžiku, kdy mě Erik žádal o peněžní půjčku. Protože to bylo v období jeho narozenin, svolila jsem, že mu dám jednorázový dárek a další jeho žádosti jsem již zdvořile zamítala.

Jako koordinátorka jsem si také mohla více dovolit vypomáhat se splňováním norem kolegům a kolegyním, protože polovinu času ve skladu jsem měla garantovanou hodinovou mzdu. Když jsem zaučovala nové pracující, předávala jsem jim figly, co jsem se naučila a odkoukala. Zkrátka, snažila jsem se v souladu s metodou *enactive ethnography* být svou přítomností v terénu nápomocná. Kolegyně Libuška, jež byla jednou z pracujících, kterou jsem zaučovala, mě oslovovala paní mistrová a při jedné ze společných pauz se mě zeptala: „Jaktože máš neustále tolik elánu?“ (12. 8. 2022) To ve mně hluboce zarezonovalo. Můj elán byl dočasný a tato dočasnost byla zároveň podmínkou jeho možnosti. Vidina konce a instrumentality práce k finančnímu výdělku a akademickému úspěchu z ní snímala absolutní a všepohlcující hodnotu, kterou v módu časové disponibility dostávala. Navíc jsem se nenacházela v režimu ubytovny, agentura neměla moc nad časem sociální reprodukce. Přesto jsem alespoň náznakem zakoušela totální časové pohlcení Herkulesem. Po návratech z 12hodinových směn jsem zprvu 2-3, posléze spíše 1-2 hodiny věnovala psaní terénních poznámek a prožívání celého dne znovu v paměti. Pakliže jsem měla volný čas, pečlivě jsem zvažovala, jak ho strávím a zpravidla vítěznil odpočinek. Ačkoliv mě tato dočasnost oddalovala od českých pracujících agentury Dotros, paradoxně mě

přibližovala ke zkušenosti ukrajinských pracujících, kteří přijeli pracovat dočasně s vidinou konkrétního cíle, co nejvyššího výdělku.

Po odchodu Dotrosu z Herkulesu, kdy jsem ve skladu zůstala přes ukrajinskou agenturu League, jsem většinu času odpracovala na sektoru lednice a mrazáku. Na mrazák jsem se tlačila z výzkumných důvodů, a jakmile jsem se zaučila, čím dále častěji jsem byla posílána obléci se do péřové kombinézy, nasadit si dvoje rukavice, kuklu a přes kapičky sněhu na řasách nosem naklikávat na čtečku a pickovat mražené výrobky. Mrazák byl totiž vzhledem k extrémním podmínkám obávaný sektor, kam nikdo nechtěl. Svou přítomností jsem alespoň na jeden měsíc mrazák zaplnila. Vždy, když jsem se nechala strhnout tempem norem, připomínala jsem si, ať na prvním místě připravím daný úkol tak, aby se dobře dělал spolupracujícím. Ne vždy se mi to dařilo. Příslib malého vlivu se mi naskytl v září, kdy jsem jakožto jediná česká řádová skladnice dostala za úkol zaučit nového vedoucího expedice. Vedoucí jsou totiž najímání přímo Herkulesem a nikoli agenturou, na rozdíl od pracujících ve skladu jsou českého původu. Ludvíkovi jsem proto předestřela svou teorii o tom, jak normy podporují neohleduplnost, která podemlívá efektivitu práce jednotlivým úkolům procesu a každý nabírá zpoždění doháněním nepřesností, které ve spěchu způsobil* a pracující na předcházejícím úseku. Ludvík souhlasně pokyvoval. Jakmile však seděl na židli vedoucího, pochybuji, že to vzal v úvahu.

Cosmina a Katja, jejichž hlasy zaznívají v mé etnografii na mnoha místech, již v době dokončování tohoto textu v Herkulesu nepracují. Cosmina pracuje ve skladu s produkty pro domácí mazlíčky s hodinovou sazbou. Po skončení výzkumu jsem ji několikrát navštívila na zahradě její ubytovny, kde jsme si společně daly pivo a přátelsky poklábosily. S Katjou zůstáváme v kontaktu přes Instagram, pracuje nyní jako vedoucí hotelového provozu a po odchodu z Herkulesu se cítí svobodněji. Zajímá ji, co jsem o Herkulesu napsala a až bude mít více času, přečte si práci, kterou jsem ji poslala.

Ze skladu Herkulesu jsem odešla po třech měsících práce především z důvodu začátku semestru a nekompatibility časových nároků. Vzhledem k mé časté práci na mrazáku došlo i na přesvědčování ze strany manažerky Hanky a nabídka takové časovosti, která by šla skloubit se studiem. Vzhledem k odpovědnosti, kterou jsem cítila především k pracujícím na mrazáku mě tato nabídka rozviklala a konečné rozhodnutí jsem pak učinila společně se školitelem na základě potřeb antropologického výzkumu. Nechtěla jsem svou přítomnost řádové pracovní síly ve skladu přeceňovat, reakce koordinátora expedice Bohouše, když mě o tři měsíce později zpozoroval na nakládce již v kurýrní vestičce, mě překvapila: „No dobrý den, celý dan, tak vy jste nás takhle zradila?“ (6. 12. 2022) Zdá se, že ochota pracovat na mrazáku také ulehčovala práci vedoucím, zaměstnancům Herkulesu, což komplikuje jednoznačný vztah spiklenectví řádově spolupracujících proti Herkulesu.

Nakonec se tak domnívám, že dostát etickému nároku reciprocitu je neutuchajícím procesem vyjednávání etnografického vztahu se sebou samým a s druhými v terénu. Pocit vzájemného spojení, který se objevoval v momentech sdílení jídla, mě také utvrdil v tom, že psát o zkušenosti práce v Herkulesu je již určitá forma etické odpovědnosti. Výzvy typu „napiš, že je to sra*ka“ jsem vzala vážně a předkládaným textem se snažím mluvit nikoli *za*, ale *ze* sdílené pozice pracujících proti

Herkulesu. V případě konceptualizace vyživování těla ve skladu ukusováním z regálů jsem čelila etickému dilematu, zda o tomto způsobu rezistence psát, protože může pracující již ve zranitelné pozici vystavit odhalení. Katja, která mě do jezení zasvětila, si to zprvu nepřála. “You can write about everything, except that we eat here.” (17. 9. 2022) V době psaní tohoto textu jsem Katje napsala, zda její přání platí. V anonymizované formě souhlasila, abych o jídle ve skladu napsala. Její pseudonym je rovněž zvolen na její přání.

5.2 Antropologie a feminismus

Diametrálně odlišné emoce si odnáším z druhého místa terénu, kde jsem se vzhledem k organizaci práce přes kurýrní aplikaci byla mnohem izolovanější a žádné podoby sounáležitosti, vzájemného spiklenectví nebo společných bojů ani náznakem nevznikaly. Otázka, co mohu aktérům a aktérkám nabídnout zpět se v případě, kdy se s aktéry setkávám na několik málo minut při čekání na kurýrce, kladla v mnohem méně naléhavé podobě. Poznamenána vstupním sexismem, několikanásobnou nehodovostí a konstantním zpožděním jsem byla v naprosto odlišné pozici než ve skladu. Neměla jsem žádné možnosti ani schopnosti, jak ulehčit nebo vypomocet v práci ostatním. Při přiznání výzkumu v sms zprávě a nabídce text přečíst jsem měla obavu, že by etnografický výstup mohl vědění pracujících destabilizovat a odhalit formy vykořisťování, které třeba nemuseli mít zvědomené. Vzhledem k absenci odpovědi tak mohu pouze spekulovat, že jim informace o výzkumu přijde zbytečná a nezajímá je to, stejně jako kurýry, jimž jsem o výzkumu říkala osobně.

Ještě intenzivněji než odpovědnost přítomnosti v terénu, mě hlodala otázka odpovědnosti antropologické ve vztahu k feminismu. V úvodu jsem nastínila, že při vstupu do terénu kurýrování se mi tyto způsoby citlivosti – feminismus a antropologie, zdály být náhle v opozici. Nárokem symetrické antropologie je brát všechna aktérství vážně a přisuzovat jim stejnou hodnotu a pokud možnost stopovat způsoby existence, z nichž různá jednání vzniká. Stejně tak, intersekcionalní feminismus přihlíží ke kumulaci a křížení forem útlaku a moci. Genderový řád se hmotnil v situacích v terénu a svou tíhou převážil jiné formy útlaků, k nimž musí být antropologický pohled citlivý. Marilyn Strathern (1987) píše o vztahu antropologie a feminismu jako o trapném (*awkward*). Trapnost podle ní spočívá v odlišnosti vztahu k výzkumnému objektu a jinakosti. Zatímco feministické teoretičky podle Strathern konstruují diskurz, v němž jejich Já vyvstává jako konstruované utiskujícími vazbami Jiného, antropologie, která usiluje o porozumění diferencím, rovněž konstruuje své Já ve vztahu k jinakosti, nikoli však „pod palbou“ (Strathern, 1987: 289). V této souvislosti souhlasím s kritikou formulovanou Lilou Abu-Lughod, že Starthern opomíjí koloniálně informovanou dualitu, na níž antropologie vyrůstá a trapnost, kterou pociťuje při procesech konstrukce sebe-sama skrze jinakost, spíše souvisí s pozicí, kterou toto Já zaujímá na ose moci (1991: 52).

Tato filosofická debata z přelomu osmdesátých a devadesátých let mě při vyrovnávání se s vlastní pozicionalitou v terénu doprovázela, i já jsem se totiž cítila trapně. Při vstupu do terénu, ať už do skladu nebo skrze auto na kurýrku, se osa moci, kterou antropolog má nad svým výzkumným objektem,

obracela podél patriarchálního genderového řádu. Skrze mě jako osobu výzkumníka, ale také řádové pracující, která potřebuje výdělečnou práci, vstupovala do etnografie sociální kategorie ženy, která v různých situacích byla spíše tím Jiným. Obzvláště v části výzkumu kurýrky jsem se vskutku cítila „pod palbou“. Zmiňuji to proto, aby bylo explicitně řečeno, i když je to patrné z textu, že je tato dvojí, místy rozervaná pozicionalita spolu-utvářela etnografický vztah k poznávanému terénu a spolu-konstruovala výzkumný objekt.

Příběh, který společně se spoluaktéry tato etnografie vypráví, přináší vhled do konkrétních forem prekarizace práce v platformizovaném sektoru donáškové služby, odkrývá procesy, jakými kapitalismus maximalizuje zisk prostřednictvím digitálního dohledu a zprostředkovává každodenní praktiky vyrovnávání se a vzdorování algoritickému managementu a prožívání temporality výroby právě-na-čas. Síťovost celku digitálního systému mapuje výzkum z koncové perspektivy pracujících, jež interagují s jeho částí – kurýrní aplikací, nebo systémem utváření tras. Cílem práce bylo mimo jiné zkomplikovat teze o všemohoucnosti algoritmů, otevřít jejich opacitní černé obaly, a přispět tak k antropologickému porozumění práce v digitálním kapitalismu. To se podařilo z pohledu kurýrstva a objednávacích. Praxiografická metodologie sledování mnohočetných zjednávaní algoritmů v konkrétních praktikách dále vede k praktikám vývojářek, dispečerů, nebo výzkumnictva v oblasti prediktivní AI. Budoucí etnografické zkoumání by mělo pokračovat tímto směrem.

Bibliografie

- Abdelnour, S., & Bernard, S. (2018) Vers un capitalisme de plateforme ? Mobiliser le travail, contourner les régulations, *La Nouvelle Revue de Travail*, 13. DOI : <https://doi.org/10.4000/nrt.3797>.
- Abu-Lughod, L. (1991). "Writing against culture" in: Fox, R. G. (eds). *Recapturing Anthropology: Working in the Present*, School of American Research Press.
- Andrijasevic, R., & Sacchetto, D. (2013). „Odlišné režimy práce? Foxconn v ČR“ in: *Foxconn v České republice a na Slovensku*, Kolektivně proti kapitálu, 4-27.
- Badger, A. (2021). "It gets better with age, Ai and the labour process in old and new Gig-economy firms" in: Moore, P. V., & Woodcock, J. (eds.). (2021). *Augmented Exploitation: Artificial Intelligence, Automation and Work*. Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1h0nv3d>.
- Bear, L. (2014a). Doubt, Conflict, Mediation and Anthropology of Modern Time, *Journal of Royal Anthropology Institute*, 20 (S1), 3-30. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.12091>.
- Bear, L (2014b). For Labour: Ajeet's Accident and the Ethics of Technological Fixes in Time, *Journal of Royal Anthropology Institute*, 20 (S1),71-88. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.12094>.
- Bear, L. (2016). Time as Technique, *Annual Review of Anthropology*, 45, 487-502. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102313-030159>.
- Bhattacharya, T. (2017). *Social reproduction theory: remapping class, recentering oppression*. Pluto Press.
- Bijker, W. E., & Law, J. (2000). *Shaping technology/building society: studies in sociotechnical change*. Massachusetts Institute of Technology.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. University Of Chicago Press.
- Burawoy, M. (1979). *Manufacturing Consent Changes in the Labor Process under Monopoly Capitalism*. Chicago, London University of Chicago Press.
- Burawoy, M. (1998). The Extended Case Method, *Sociological Theory*, 16(1). 4-33. <https://doi.org/10.1111/0735-2751.00040>.
- Cassili, A. (2019). *En attendant les robots. Enquête sur le travail du clic*. Éditions du Seuil.
- Costa, P., & Ribas, L. (2019). AI becomes her: Discussing gender and artificial intelligence. *Technoetic Arts*, 17(1), 171–193. https://doi.org/10.1386/tear_00014_1.

- De Stefano, V. (2016). The Rise of the “Just-in-Time Workforce”: On-Demand Work, Crowd Work and Labour Protection in the “Gig-Economy.” *SSRN Electronic Journal*, 71(3). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2682602>.
- Deleuze, G., Guattari, F., & Caruccio Caporale, M. (1980 [2010]). *Tisic plošin*. Herrmann.
- Doorn, N. van. (2017). Platform labor: on the gendered and racialized exploitation of low-income service work in the ‘on-demand’ economy. *Information, Communication & Society*, 20(6), 898–914. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1294194>.
- Doorn, N. van. (2020). At what price? Labour politics and calculative power struggles in on-demand food delivery. *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 14(1), 136–149. <https://doi.org/10.13169/workorglaboglob.14.1.0136>.
- Doorn, N. van, & Badger, A. (2020). Platform Capitalism’s Hidden Abode: Producing Data Assets in the Gig Economy. *Antipode*, 52(5), 1475–1495. <https://doi.org/10.1111/anti.12641>.
- Doorn, N. van. (2021, December 11). Platform Labor (Update). Platformlabor.net. <https://platformlabor.net/blog/platform-labor-workshop>.
- Doorn, N. van., Ferrari, F., & Graham, M. (2023). Migration and Migrant Labour in the Gig Economy: An Intervention. *Work, Employment and Society*, 37(4), 1099-1111. <https://doi.org/10.1177/09500170221096581>.
- Farris, S. R. (2012). Femonationalism and the “Regular” Army of Labor Called Migrant Women. *History of the Present*, 2(2), 184–199. <https://doi.org/10.5406/historypresent.2.2.0184>.
- Federici, S. (2004). *Caliban and the Witch: women, the body and primitive accumulation*. Penguin Books.
- Fitzmaurice, C., & Schor, J. (2015) “Collaborating and Connecting: The Emergence of the Sharing Economy“ in: Reisch, L., & Thogersen, J., (eds). *Handbook of Research on Sustainable Consumption*, Edgar Elgar, Massachusetts, 410-425.
- Graeber, D. (2001). *Toward an anthropological theory of value: the false coin of our own dreams*. Palgrave.
- Graeber, D. (2013). It’s value that brings universes into being, *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 3 (2), 219-243. <https://doi.org/10.14318/hau3.2.012>.
- Graeber, D. (2018). *Bullshit Jobs*. Simon & Schuster.
- Harraway, D. J. (1985 [2016]). *A Cyborg Manifesto, Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*, University of Minnesota Press, 2016. ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/warw/detail.action?docID=4392065>.

- Haraway, D. J. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599. <https://www.jstor.org/stable/3178066>
- Herr, B. (2021). “Delivering Food on Bikes: Between Machinic Subordination and Autonomy in the Algorithmic workplace“ in: Moore, P. V., & Woodcock, J. (eds.). (2021). *Augmented Exploitation: Artificial Intelligence, Automation and Work*. Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1h0nv3d>.
- Hinton, P. (2017). Implicit stereotypes and the predictive brain: cognition and culture in “biased” person perception. *Palgrave Communications*, 3(1). <https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.86>.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press.
- Homfray, Š. (2021). *Mikropodnikání a prekérní výdělečná činnost z pohledu práva, Rodinné podnikání, franchising a platformová ekonomika*. Praha. Sociologický Ústav AV ČR, v.v.i.
- Homfray, Š. (2018). „V kvelbu i na statku.“ *Právní úprava a prekarizace samostatné výdělečné činnosti žen*, Praha, Sociologický Ústav AV ČR v.v.i.
- Chen, J., & Sun, P. (2020). Temporal arbitrage, fragmented rush, and opportunistic behaviours: The labor politics of time in the platform economy. *New Media & Society*. 22. 1561-1579. 10.1177/1461444820913567.
- Jones, P. (2021). *Work Without the Worker*. Verso Books.
- Foucault, M., & Pelikán, Č. (2000). *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Dauphin.
- Gell, A. (2001). *The anthropology of time: cultural constructions of temporal maps and images*. Berg.
- Gordon, L. (2018). “The Politics of Sexual Harassment, with a new introduction,“ in: Verso report, *Where Freedom Starts: Sex, Power and Violence*, Verso.
- Křížková, A., Maříková, H., & Uhde, Z. (eds.) (2016). *Sexualizovaná realita pracovních vztahů, Analýza sexuálního obtěžování v české republice*, Praha, Sociologický Ústav AV ČR, v.v.i.
- Latour, B. (2002). Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést „vědní studia“. *Biograf*, 29. <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=2901>.
- Latour, B. (1987). *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Harvard Univ. Press.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-network-theory*. Oxford University Press.
- Mauss, M., Našinec, J., & Skalník, P. (2021). *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech* (Vydání druhé, v Portále první). Portál.

- Marx, K., & Engels, F. (1978). *Kapitál: kritika politické ekonomie. Díl první. Kniha první, Výrobní proces kapitálu*. Státní nakladatelství politické literatury.
- Marx, K. (1961). *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury.
- Maciejewska, M. (2015). „Unavená telá, drahocenné výrobky“, in: Kobova, L'. (ed), *Feministky hovoria o práci*, Aspekt, Bratislava.
- Mol, A. (2002). *The body multiple: ontology in medical practice*. Duke University Press.
- Moore, S., & Newsome, K. (2018). Paying for Free Delivery: Dependent Self-Employment as a Measure of Precarity in Parcel Delivery. *Work, Employment and Society*, 32(3), 475-492. <https://doi.org/10.1177/0950017018755664>.
- Morosanu, R., & Ringel, F. (2016). Time tricking – A General Introduction, *The Cambridge journal of Anthropology*, 34 (1) 17-21. <https://doi.org/10.3167/ca.2016.340103>.
- Mrozowicki, A., & Trappmann, V. (2020). Precarity as a Biographical Problem? Young Workers Living with Precarity in Germany and Poland. *Work, Employment and Society*, 35(2), 095001702093689. <https://doi.org/10.1177/0950017020936898>.
- Moser, I. & Law J. (1998). Přechody snadné, přechody nesnadné aneb o heterogenní ekonomii subjektivity. *Biograf*, 15-16.
- Nielsen, M. (2013), Analogic asphalt: Suspended value conversions among young road workers in southern Mozambique, *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 3:2, 79-96.
- Otto T., & Willerslev, R. (2013). Introduction. Value as Theory: Comparison, Cultural Critique and Guerilla Ethnography, *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 3(1), 1-20. <https://doi.org/10.14318/hau3.1.002>
- Perrig, L. (2021). “Manufacturing Consent in the Gig Economy“ in: Moore, P. V., & Woodcock, J. (eds.). (2021). *Augmented Exploitation: Artificial Intelligence, Automation and Work*. Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1h0nv3d>.
- Poell, T., Nieborg, D. & Dijck, J. van. (2019). Platformisation. *Internet Policy Review*, 8(4). <https://doi.org/10.14763/2019.4.1425>.
- Postone, M. (2006). *Time, labor, and social domination: a reinterpretation of Marx's critical theory*. Cambridge University Press.
- Rabinow, P., Bellah, R. N., Bourdieu, P., & Konopíková, M. (2020). *Reflexe terénního výzkumu v Maroku*: vydání k třicátému výročí, s novou předmluvou autora. Malvern.

- Ravenelle, A. J. (2019). *Hustle and gig: struggling and surviving in the sharing economy*. University Of California Press. Copyright.
- Renzetti, C. M., & Curran, D. J. (1989). *Women, men, and society: the sociology of gender*. Allyn & Bacon.
- Rosenblat, A., & Stark, L. (2016). Uber's Drivers: Information Asymmetries and Control in Dynamic Work. *SSRN Electronic Journal*, 10(27). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2686227>.
- Russell, L. (2020). *Glitch feminism: a manifesto*. Verso.
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. Yale University Press.
- Scott, J. W. (1986). Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053–1075.
- Schling, H. (2017, November 7). (Re)Production: Everyday Life in The Workers' Dormitory. www.societyandspace.org. <https://www.societyandspace.org/articles/re-production-everyday-life-in-the-workers-dormitory>.
- Schor, J. (2014, May 2). Debating the Sharing Economy. Great Transition Initiative. <http://www.greattransition.org/publication/debating-the-sharing-economy>.
- Schor, J. B., Attwood-Charles, W., Cansoy, M., Ladegaard, I., & Wengronowitz, R. (2020). Dependence and precarity in the platform economy. *Theory and Society*, 49. <https://doi.org/10.1007/s11186-020-09408-y>.
- Seaver, N. (2017). Algorithms as culture: Some tactics for the ethnography of algorithmic systems. *Big Data & Society*, 4(2), 1–12. <https://doi.org/10.1177/2053951717738104>.
- Shapiro, A. (2018). Between autonomy and control: Strategies of arbitrage in the “on-demand” economy. *New Media & Society*, 20(8), 2954–2971. <https://doi.org/10.1177/1461444817738236>.
- Srnicek, N. (2016). *Platform Capitalism*. Polity Press.
- Standing, G., Handl, A., & Janus, P. (2018). *Prekariát*. Rubato.
- Strathern, M. (1987). An Awkward Relationship: The Case of Feminism and Anthropology. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 12(2), 276–292. <https://doi.org/10.1086/494321>
- Thompson, E. P. (1967). Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism. *Past and Present*, 38(1), 56–97.
- Tsing, A. L. (2015). *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton University Pres.

- Vallas, S., & Schor, J. B. (2020). What Do Platforms Do? Understanding the Gig Economy. *Annual Review of Sociology*, 46(1), 273–294. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-121919-054857>.
- Vercellone, C. (2007). From Formal Subsumption to General Intellect: Elements for a Marxist Reading of the Thesis of Cognitive Capitalism. *Historical Materialism*, 15(1), 13–36. <https://doi.org/10.1163/156920607x171681>.
- Vosko, L. F. (2009). Less than adequate: Regulating temporary agency work in the EU in the face of an internal market in services, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2(3), 395-411. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsp007>.
- Wacquant, L. 2011. Habitus as topic and tool: Reflections on becoming a Prizefighter. *Qualitative Research in Psychology* 8(1): 81–92. <https://doi.org/10.1080/14780887.2010.544176>
- Wacquant, L. (2015). For a Sociology of Flesh and Blood. *Qualitative Sociology*, 38(1), 1–11. <https://doi.org/10.1007/s11133-014-9291-y>.
- Wajcman, J. (2016). *Pressed for time - the acceleration of life in digital capitalism*. The University of Chicago Pres.
- Walker, T. (2020). Alexa, are you a feminist? Virtual Assistants Doing Gender and What That Means for the World. *The IJournal: Student Journal of the Faculty of Information* 6 (1). Toronto, Canada:1-16. <https://doi.org/10.33137/ijournal.v6i1.35264>.
- Weeks, K. (2011). *The Problem with Work: feminism, Marxism, Antiwork politics, and Postwork Imaginaries*. Duke University Press.
- Woodcock, J. (2019). “Understanding affective labour” in: Frayne, D. (Ed.), *The work cure: critical essays on work and wellness* (pp. 61 - 74). PCCS Books.
- Woodcock, J. (2021). *The fight against platform capitalism: an inquiry into the global struggles of the gig economy*. University of Westminster Press.
- Woodcock, J., & Graham, M. (2020). *The Gig Economy*. Polity.
- Xiang, F. Wu, W. (2020). Research on Emotional Labour and Management of Taky away Delivery Staff, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 517, Atlantis Press.

Webové zdroje:

Adamcová, P. (2022, Leden 16). Vyřešeno, vzkazuje Rohlik.cz kurýrům. U konkurence zákazníci do odměn tolik nemluví. Aktuálně.cz. Aktuálně.cz - Víte, Co Se Právě Děje. Navštíveno 15. 5. 2024. <https://zpravy.aktualne.cz/finance/nakupovani/rohlik-hodnoceni-kuryru/r~1fd86f48750b11ec9322ac1f6b220ee8/>.

Council of the EU, press release. (2024, Březen 11). Platform workers: Council confirms agreement on new rules to improve their working conditions. Consilium.europa.eu. Navštíveno 15. 5. 2024 <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/03/11/platform-workers-council-confirms-agreement-on-new-rules-to-improve-their-working-conditions/>.

dominik.liebezeit. (2022, September 29). GAIA: Data-driven platforma pro efektivní last-mile logistiku. DODO. Navštíveno 12. 6. 2024. <https://www.idodo.cz/content-hub/gaia-data-driven-platforma-pro-efektivni-last-mile-logistiku/>.

Homfray, Š. (2021, December 14). Evropská komise představila návrh směrnice upravující platformovou práci. Deník Referendum. Navštíveno 15. 5. 2024. <https://denikreferendum.cz/clanek/33459-evropska-komise-predstavila-navrh-smernice-upravujici-platformovou-praci>

International Labor Organization (2023, Leden 16). Dependent Contractors and the framework of the informal economy. Navštíveno 8. 5. 2024. <https://www.ilo.org/resource/conference-paper/dependent-contractors-and-framework-informal-economy>.

Redakce (2024, Duben 22). „Chceme důstojnou odměnu.“ Podmínky pro kurýry se opět zhoršují. A2larm. Navštíveno 8. 5. 2024. <https://a2larm.cz/2024/04/chceme-dustojnou-odmenu-podminky-pro-kuryry-se-opet-zhorsuji/>.

Smejkalová, K. (2016, Listopad 1). Britský soud odmítl pohádku o hodném Uberu. A2larm. Navštíveno 8. 5. 2024. <https://a2larm.cz/2016/11/britsky-soud-odmitl-pohadku-o-hodnem-uberu/>.

Smejkalová, K. (2017, Duben 24). Uber versus taxikáři? Jen část příběhu. A2larm. Navštíveno 8. 5. 2024. <https://a2larm.cz/2017/04/uber-versus-taxikari-jen-cast-pribehu/>.